

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

YIL: 2001 SAYI: 415 2.000.000 TL.

Nasıl Bir İktisat? Nasıl Bir İktisat Eğitimi?

- Erdoğan Alkin • Burak Atamtürk • Kaya Ardıç
- DüNDAR Murat Demiröz • Ercan Eren • Nihat Falay
- Gündüz Fındıkçioğlu • Mükerrerem Hiç
- Özge İzdeş • Tony Lawson • İzzettin Önder
- Ester Biton Ruben • Metin Sarfati
- Jean-Marie Vincent • Koray Yılmaz

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

TEB, tahsilat ve ödemeleri yoğun firmalar için özel bir nakit yönetimi programı geliştirdi.

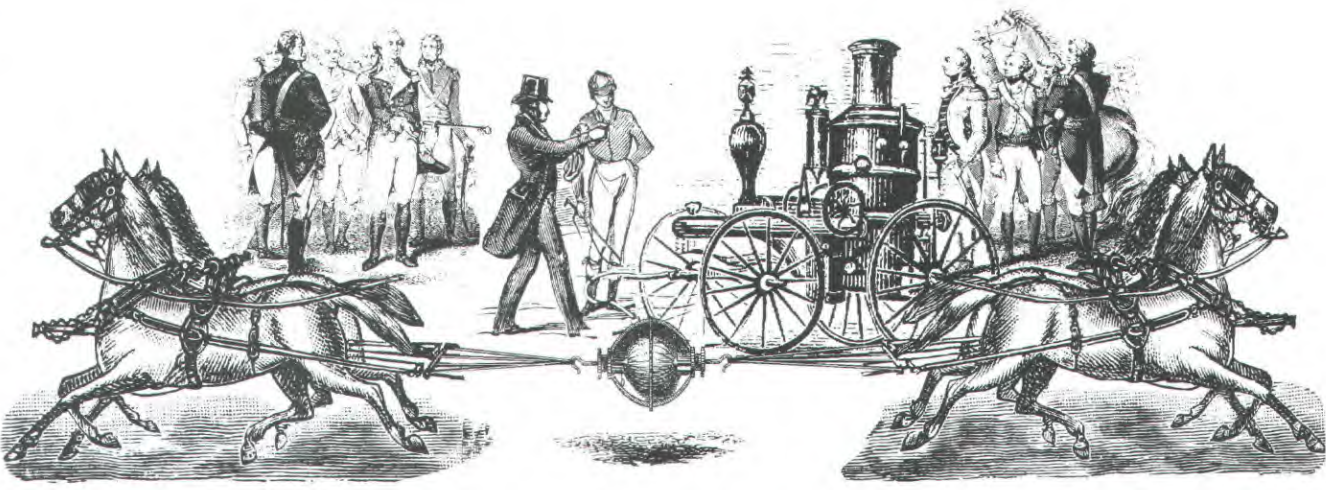
“Nakit Yöneticisi”

- Ödemelerinizi planlar
- Tahsilatlarınızı organize eder
- Bankalardaki hesap bakiyelerinizi öğrenir ve listeler
- Nakit Akım Tablolarınızı düzenler, atıl fonlarınızı gösterir
- Bankalara gönderilmek üzere işlem talimatlarınızı hazırlar
- Firmanızın muhasebe sistemi ile entegre çalışır, banka kayıtlarını otomatik oluşturur
- Dönemsel performans raporlarınızı hazırlar
- Tüm bilgisayar sistemleri ve mali muhasebe programları ile uyumludur

TÜRK EKONOMİ BANKASI

Tel: (0212) 252 45 87
nyb@teb.com.tr
Nakit Yönetimi Bölümü

Magdeburg yarımküreleri, birbirine doğru sıkıca bastırıldıklarında, içlerinde vakum meydana gelen, yarımküre biçiminde, içleri oyuk madeni kapaklar. (Bu deneyi ilk defa Magdeburg Belediye Başkanı, Fizikçi Otto von Guericke tarafından 1654 yılında Magdeburg'da yaptığı için yarımküreler bu adla anılır.) (Üzerlerinden dış hava basıncı kalksa bile iki yarımküre birbirine öyle sıkı yapışır ki, yarımküreleri birbirinden ayırmak için birkaç atın kuvveti gerekir)

Meydan-Larousse, Cilt 8, Sayfa 214

Kalekim Yapıştırma Harçları, seramikleriniz ile yüzeyleri Magdeburg Yarımküreleri gibi ayrılmaz kılar. (Türkiye'de 1973 yılında kurulan Kalekim Yapı Kimyasalları konusunda bir devrim yarattı.)

KALEKİM

"yapı kimyasalları"

KALEKİM KİMYEVİ MADDELER SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Firuzköy - Esenyurt Yolu Üzeri 34850 Avcılar - İstanbul

Tel: (212) 423 00 18 (4 Hat) • Faks: (212) 423 31 88

<http://www.kalekim.com.tr>

e-mail: mail@kalekim.com.tr • export@kalekim.com.tr • pazarlama@kalekim.com.tr

Aydan ay'a görüşelim!...

Bir Maaş da Halkbank'tan

Artık vadeli TL hesabınızın getirisini vade sonu yerine her ay maaş gibi alabileceksiniz

HALKBANK MAAŞLI HESAP

Aylık faiz ödemeli 1 yıl vadeli bu hesapla;

- * Aylık düzenli bir geliriniz daha olacak,
- * Diğer vadeli mevduat hesaplarımıza göre daha avantajlı bir aylık getiriye sahip olacaksınız,
- * Şubenizden alabileceğiniz Kredi Kartı ve ATM kartı gibi diğer Halkbank ayrıcalıklarından da yararlanacaksınız.

Daha detaylı bilgi ve hesap açtırabilmeniz için bir Halkbank Şubesine uğramanız yeterlidir.

HALKBANK

TÜRKİYE HALK BANKASI

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi,

aylık olarak yayımlanır

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed,
Reşad Umur

Sahibi:

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı

Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Metin Sarfati

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akççek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akççek, İlker Aktökün,

Serhat Algil, Burak Atamtürk,

Fuat Ercan, Oğuz Oyan,

Yasemin Öztürk, Metin Sarfati,

Danışma Kurulu:

Öztin Akgüç, Erdoğan Alkin,

Mehmet Altan, Kaya Ardic,

Cengiz Arın, Taner Berksoy,

Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer Işgüden,

Kuvvet Lordoğlu, Türkel Minibaş,

İzzettin Önder, Murat Özyüksel,

Nail Satılğan, Ümit Şenesen,

Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

Ülkü Hatman

Reklam Sorumlusu:

Remziye Özcan

Kapak:

Ömer Ülkenciler

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No:27/6

80090 Taksim/İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55

Fax: (0212) 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

Internet: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık-Baskı:

Mart Matbaacılık Sanatları Ltd.

Tel: 0212 321 23 00 pbx

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları:

Yıllık: 20 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş.-Gör.ve Öğretim

Üyesi: (Yıllık) 16 milyon TL.

Yurtdışı: 60\$

Abone Hesap No:

Akbank Taksim 7097-DHU

İşbankası Taksim 544077

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti

bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir.

Yayınlamak amacıyla gönderilen

yazıların iki nüsha olarak mümkünse

bilgisayar disketiyle birlikte

ulaştırılmasını rica ederiz.

Geçtiğimiz öğrenim döneminde Fransız öğrenciler kendilerine okutulan "İktisat" ile ilgili bir dizi eleştiride bulunarak, özellikle akademik çevrede genişliğine bir tartışmanın kaynağı oldular.

Bizim dışımızda başlayan ve gelişen bu sürecin her açıdan değerlendirilse de benzer soruları ve sorunları gündeme getirmesi kaçınılmaz gibi görünüyor. İktisat öğrencilerimizin okudukları derslerle iş hayatı arasında bir bağlantı kuramamaları, iş dünyasının "İktisat" mezunlarının nasıl bir beceriye sahip oldukları hakkında net bir bilgisinin olmaması, sonuç olarak öğrencilerin neyi, ne kadar bildikleri ve bu bildikleri ile ne yapabileceklerinin tartışmaya açılması gerektiğini düşündük. Doğal olarak bu sorular "İktisat biliminin" niteliği ve ne olduğu sorularını gündeme getirdi.

Bu bağlamda; Prof.Dr. Nihat Falay, Prof.Dr. İzzettin Önder, Prof.Dr. Ercan Eren'nin katıldığı açık oturumda konu bu iki boyutu ile irdelenmeye çalışıldı ve soruna ışık tutacak ilginç tespitler yapıldı.

Dr.Ester Ruben yazısında İktisat öğretimindeki sorunları ortaya koyarken, öğrencilerin derste öğretilenlerle hayat arasındaki bağlantıyı kuramamalarını, neoklasik İktisatın egemen ve alternatifsiz öğretisi olarak verilmesini, İktisadi felsefenin okutulmamasından kaynaklı bir İktisat kültürünün boşluğunu vurguluyor ve İktisatla matematik arasındaki ilişkiyi analiz ediyor.

Gündüz Fındıkçıoğlu "İktisatçı ne iş yapar" sorusuna yanıt ararken, İktisat eğitiminin kimi sorunlarına değinip, İktisatın kuramsal boyutlarını tartışıyor.

Doç.Dr. Kaya Ardic yazısında özellikle ülkemizin gelişmiş ekonomilerden farklı niteliği ile üniversitelerimizde okutulması gereken İktisatın, nasıl olması gerektiğini anlatıyor.

Prof.Dr. Mürkerrem Hiç İktisatın "İlim" olduğunun altını çizdiği yazısında sosyal hedef tercihlerinin belirleyici olduğunu savunuyor.

Dr. Burak Atamtürk öğrenci anketlerini değerlendirip İktisat eğitiminin nasıl olması gerektiğini çarpıcı sözcüklerle ifade ediyor.

Çok sevdiğimiz hocamız Prof.Dr. Yüksel Ülken'in anısına ayırdığımız bu sayıda kendisini yakın dostu Prof.Dr. Erdoğan Alkin sıcak ve özlü uslubu ile değerlendirdi. Kendisine teşekkür ediyoruz.

Dergimizin iç sayfalarında yayın akışımızı bulacaksınız. Dergimize "yazı" göndermek isteyen akademisyen ve araştırmacıların yayın akışımız dahilinde ve / veya dışında katkılarını bekliyoruz.

Dostlukla...

İçindekiler

**Prof. Dr. Yüksel
Ülken'in Bilimsel
Kimliği**

Erdoğan Alkin

**İktisat "Bilimi" Üzerine
Tartışma**

Metin Sarfati

**Panel:
İktisat Eğitiminin Niteliği**

• Ercan Eren • Nihat Falay
• İzzettin Önder

İktisat İlim midir? Sanat mı?

Mükerrem Hiç

**Türkiye'de İktisat Öğretimi
Nasıl Olmalı?**

Kaya Ardıç

**Kuram Olarak ve
Meslek Olarak İktisat**

Gündüz Fındıkçioğlu

**İktisat Öğretiminin
Sorunları**

Ester Biton Ruben

Nasıl Bir İktisat Eğitimi?

Özge İzdeş

**Makro İktisat Eğitimi
Üzerine Bir Deneme**

Dündar Murat Demiröz

Gerçeğe Dönüş

Tony Lawson

**Marx'da Ekonomizm ve
Ekonomizmin Eleştirisi**

Jean-Marie Vincent

• Ülkelerden Kısa Kısa...

Dünya Ekonomisinden

**İktisat Dünyası ve Nobel:
(1975)**

**Leonid V. Kantorovich
Tjalling C. Koopmans**

Metin Sarfati

Kitap Tanıtımı:

**Küreselleşme
Sürecinde
Türkiye
Ekonomisi -
Bölüşüm,
Birikim ve
Büyüme**

Erinç Yeldan

Hazırlayan: Koray Yılmaz

Prof. Dr. Yüksel Ülken'in Bilimsel Kimliği

Erdoğan
Alkin*

Ülken, hızla
değişen dünya
koşullarının,
özellikle
küreselleşmenin,
kalkınmanın
gizemini
aralamaya
çalışan bilimsel
açıklamaları
geçici bir süre
içinde olsa
demode hale
getirmesinden
endişe duyardı.

Prof. Dr. Yüksel Ülken'in insancıl, sıcak, sevecen kimliğini herkes bilir. Yakınları, dostları, meslektaşları ve tabiidir ki ondan feyz almış on binlerce öğrencisi bu nitelikleri yakından tanıma fırsatını bulmuştur. Ama Prof. Ülken'in bilimsel kimliği ancak onun çalışmalarını çok yakından izleyebilen, günlük karşılıklı tartışmalarda bulunan, birlikte yurtiçi ve yurtdışı toplantı, seminer, kongrelere katılanlar daha net bir şekilde algılayabilirler. Ben o şanslı kişilerden biri olduğumdan sanıyorum ki, Prof. Ülken'in bilimsel kimliğini çok yakından tanıyabildim.

Prof. Ülken'in adeta birbiriyle bağlantılı üç konuya bilimsel tutkunluğu vardı. Bunlar "Kalkınma", "Gelir dağılımı" ve "Atatürk'ün iktisadi reformları" idi. Nitekim doktora ve doçentlik tezlerinde özellikle kalkınma konusunun çağdaş teorilerle açıklanmasına ağırlık verildiği hemen göze çarpar. Yıllarca gündemde kalan ve ileride de kalacak olan önemli eseri "Dünya Ekonomisi"nde kalkınmanın gizemlerini arama tutkusu hemen göze çarpar.

Bugünün zengin ve sanayileşmiş ülkelerinin kalkınma süreçlerini başlatan neydi? Ne-

den yine bugünün az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleri aynı süreçleri başlatmadılar? Dünya Ekonomisi kitabını eline alan, bu sorunları sora sora ve yanıtlarını araya araya hiç farkına varmadan son sayfaya kadar gelirir.

Sevgili Ülken kitabının son baskısını hazırlarken belli bir rahatsızlığını hep dile getirdi. Hızla değişen dünya koşullarının, özellikle küreselleşmenin, kalkınmanın gizemini aralamaya çalışan bilimsel açıklamaları geçici bir süre içinde olsa demode hale getirmesinden endişe duyardı. Nitekim şu an bu endişeleri gerçekleştirdi de. Prof. Ülken diğer tutkusu olan gelir dağılımı konusunu, ünlü iki ciltlik Fiyat Teorisi kitabında, üretim faktörleri piyasasını ayrı bir cilt olarak düzenlemesiyle vurguladı.

Bu tutkusu o kadar güçlüydü ki, sonunda beni de etkisine alarak doçentlik tezimi, makroekonomik gelir dağılımı konusu üzerinde yoğunlaştırdı. Şimdi, günler ve hatta geceler boyunca nasıl tartıştığımızı ve bana o tezi defalarca nasıl baştan yazdırdığını hatırlıyorum da, bir öğrencinin, bir çırağın hocasına ustasına duyduğu minneti ta içimden hissediyorum.

* Prof. Dr.
İ.Ü. İktisat Fakültesi

Prof. Ülken bilimsel çalışmalarında çok titiz, çok düzenli ve metodik idi. Bir konu üzerinde çalışmaya başlamadan önce dokümantasyona çok önem verirdi. Hem Fakülte'deki, hem de evindeki çalışma odalarında bulunan zengin kütüphaneler bunun en iyi kanıtıydı.

Sevgili Ülken Fransa'da doktora yaptığı için bu dile çok hakimdi. Daha sonra İtalya'da özellikle kalkınma üzerinde duran lisansüstü eğitim kurumundan diploma alıp Türkiye'ye döndüğünde güzel İtalyancasıyla bizleri şaşırtmıştı.

Doçent olduktan sonra da bir yıl süreyle London School of Economics'de bilimsel çalışma yapmış ve İngilizce dilini de kazanmıştı. Bu üç dilde tercüme yapılabilmesi bilimsel çalışmalarında kendine büyük bir avantaj sağlıyordu.

Prof. Ülken'in diğer bir şansı, İtalya'daki hocalarının o dönemin kalkınma konusunda uzmanlaşmış en ünlü isimleri olmalarıydı.

Prof. Ülken'in üçüncü ama, belki de en başta gelen tutkusu Atatürk'ün ekonomik reformları idi. Kitabını hazırlarken o döneme ait dokümanları incelendikçe, nasıl heyecanlandığını bugün gibi anımsıyorum. Özellikle Atatürk'ün kendi el yazısıyla dile getirdiği ekonomi ile ilgili notları, arşivleri karıştırarak buldukça bizlere de getirir ve sık sık hayranlığını belli ederdi.

Nitekim bu konuda yazılmış en ayrıntılı eser olan "Atatürk ve İktisat" başlıklı kitabının her yeni basımı kısa sürede tükenmiştir. Kitabın alt başlığı sevgili Ülken'in başta da belirttiğimiz gibi, üç tutkusunun birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu açık bir şekilde vurguluyor: "İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve Eklektik Model."

Prof. Ülken bu kitabında Atatürk'ün gerçekçi kişiliğini analiz ederek onun iktisat alanındaki reformlarına "Eklektik Model" diyebilmiştir.

Prof. Ülken'in bilimsel kimliğini tanıyabil-

1966 - 67 ders yılı sonu veda çayı.

mek için doğal olarak yalnızca kitaplarını değil, sayısız makale, tebliğ ve konferanslarını da analiz etmek gerekir. Bunların çoğunun takdiminde bizzat yanında olduğum için ben şimdi bile bu bilimsel kimliği çok iyi anlayabiliyorum. Ama bütün bunları anlatabilmek için sayfalar ve sayfalar gerek.

Sevgili Ülken'in, Sevgili Yüksel Hocamızın, Ağabeyimizin, hâlâ çok canlı olarak zihinlerde ve yüreklerde yer almasının nedeni tabiidir ki yalnızca onun müstesna huy güzelliği ve sıcak insanıcılığı değildir.

Yüksek düzeydeki bilimsel kişiliği, değerli eserleri ve çalışmaları da onunla ilgili anılarımızı çok canlı ve taze tutmada önemli bir katkı sağlıyor.

Prof. Dr. Yüksel Ülken ve ortada Fahrettin Kerim Gökay

Ülken'in bilimsel kimliğini tanıyabilmek için doğal olarak yalnızca kitaplarını değil, sayısız makale, tebliğ ve konferanslarını da analiz etmek gerekir.

İktisat "Bilimi" Üzerine Tartışma

Geçtiğimiz öğrenim döneminde Fransa'daki iktisat öğrencilerinin başlattığı ve daha sonra ülkedeki öğretim görevlilerinden başlayarak çok sayıda bilim ve düşün insanının katıldığı tartışmalar sosyal bilimciler ve özellikle iktisatçılar açısından son derece ilgi çekici olmuştur. İktisadın üniversitelerde okutulma yönteminden veya iktisat eğitiminin niteliğinden başlayan tartışma halka halka büyüyerek egemen iktisat teorisinin nerede ise alternatifsiz verilmesine, matematiğin iktisat eğitimindeki yerine ve ağırlığına, iktisadın diğer sosyal bilimlerle olan ilişkisine ve onların arasındaki konumuna, iktisadın siyasetle ve siyasi tercihle olan ilişkisine ve nihayet iktisadın "bilimselliği" ne kadar ulaşarak epistemolojik bir boyut kazanmıştır.

Bu bağlamda sosyal bilimlerin günümüzde ulaştığı aşamanın doğa bilimlerinin aynı süreç içinde vardığı yerden çok farklı olduğu sorusu gerçeğinin altı çizilmiş ayrıca iktisadın bu kategorilerin hangisine ait olduğu yeniden gündeme gelmiştir. Öğrenciler de kendi adlarına en azından böyle bir süreci yeniden başlatmak gibi olumlu bir işlev yüklenmişlerdir.

Fransa'daki iktisat öğreniminin ve ilgili fakültelerin durumu bizimkilerle her anlamda bir paralellik göstermezse de süregelen tartışmanın -iktisat öğrencilerimizin bu konudaki ilgisizliği bir yana- bizler için de çok yararlı olduğu açıktır. Özellikle iktisadi krizlerin toplumu temelden sarstığı ve denetlemeyen oldukları inancının süratle geliştiği bir ortamda, güvenilmeyen öngörüsüne itibar edilmeyen iktisatçının tekrar ön plana çıkarıldığı veya çaresizlikten çıkarılmak zorunda kaldığı bir zamanda iktisadın niteliğine nerede ise özüne ilişkin -iktisat nasıl bir bilimdir, iktisatçı kimdir, iktisatçı iktisadi toplumsal sorunları ne kadar bilir gibi -tartışmaların çok anlamlı olduğuna kuşku yoktur.

Bu yazının sınırları içinde önce Fransa'daki öğrencilerin gördükleri iktisat eğitime dolayısı ile ve asıl olarak okudukları iktisada ilişkin temel eleştirileri ve devamı olarak talep ettikleri reformlar özetle verilecek, sonra bunların bazılarının özellikle epistemolojik boyutunun tartışması yapılmaya çalışılacaktır. Sorunun pedagojik yanı, salt eğitim yön-

temi ile ilgili yönü konu dışında tutulacaktır. Kaldı ki iktisat eğitiminin yöntemine ilişkin sorunların da Prof. Jacques G  n  reux'nun de belirttiği gibi daha çok iktisat biliminin   izat niteliğinden ve tartişmal   olmasından kaynaklanıyor olması çok muhtemeldir.

1- Öğrenciler İktisat Eğitimine ve Bilimine Nasıl Bakıyorlar?

a)   niversitelerde okutulan iktisat çağda dünyanın anlaşılıp yorumlanmasında işlevsel değildir. İktisat   ğrenimi bu niteliği ile iktisat kültürüne hiçbir katkı sağlamamaktadır. Bunun nedeni kurumsal ve tarihsel olguların programa alınmaması, güncel ekonomik sorunların, gelişmekte olan veya gelişmiş ülkelerin ekonomik ağırlıklı problemlerinin işlenmemesidir.

b) Matematik, iktisat öğreniminde bir araç olmaktan çıkmış kendi başına bir amaç haline gelmiştir. İtiraz edilen matematiğin yoğun kullanımı değildir. Hatta, eski köhnemiş ve sayesinde bir zamanlar hayali cennetlerin yaratıldığı edebi iktisada geri dönmek hiç değildir. Eleřtirilen, kurulan modelin gerçeği yansıtmak gibi bir amacı olmadığı için kabul edilen varsayımlardan hareketle problemin sadece matematiksel bir boyuta indirgenmesidir. Modelin sadece içsel mükemmeliyeti ile yetinilmektedir. Bu da kullanılan sofistike matematiksel tekniklerle sağlanmaktadır. Matematik, olgunun kendisini gizlemekte, düşünme olanaklarını kısıtlamaktadır.

c) Otuzlu yıllardaki Keynesci tenkitleri de özümseyen neoklasik teori iktisat biliminin doğal bir uzantısı olarak verilmektedir. Halbuki iktisatta değişik akımlar vardır. Eğitimde tarihsel perspektif yokluğu neoklasik teorisinin egemenliğini per  inlemesini sağlamıştır. Walras ve genel denge teorisinden beri iktisat, toplumdaki kopuk bireylerin tüketim ve üretim niyetlerini özerk bir şekilde fiyat sistemi yolu ile nasıl koordine edebilecekleri sorusuna indirgenmiştir. Bu sorun bile derslerde yeterince açık işlenmemektedir. Kurulan açıklayıcı modeller de yeterli değildir. Varsa-

Metin Sarfati*

Walras ve genel denge teorisinden beri iktisat, toplumdaki kopuk bireylerin tüketim ve üretim niyetlerini özerk bir şekilde fiyat sistemi yolu ile nasıl koordine edebilecekleri sorusuna indirgenmiřtir.

* Dr. Marmara   ni.

yımlar ise tümüyle gerçekten kopukturlar; ya tam rekabet durumunu öngörmektedirler veya temsili ajanların varlığından hareket etmektedirler. Bu modelleri gerçekleri açıklayıcı olarak kabul etmek bilimsel bir yaklaşımdan çok bir inanç sorunu haline gelmiştir. Modeller, ancak sınanabilirlerse bilimsel olma koşullarından birini yerine getirmiş olurlar. Halbuki iktisatçıların bir kısmı genelde neoklasik iktisatçılar, bu basit koşulu ya unuttuyorlar, ya da görmezden geliyorlar. Modellerde kullanılan hipotezler basite indirgeyici olabilirler fakat gerçeğe aykırı olamazlar. Somut bir gerçekliğe tekabül etmedikleri sürece anlamlarını yitirirler. Sosyal bilimlerde önerilerin sosyal ve tarihsel açıdan belirlenmiş olmaları gereklidir.

Yalnızca bir modelin sınırları içine giren olguların dikkate alınması ister istemez ispatlanamayan olguların analiz dışında tutulması sonucunu getirecektir. O zaman da örneğin sınıfsal kültürün modele dahil edilemediği şartlarda bu kültürün varlığı anlamsız olarak değerlendirilebilir. Standart teori "rasyonalite"yi öncel olarak kabul etmiştir. Halbuki tarihsel bir perspektifin dışında rasyonalite boş bir kavram haline gelir. Arrow'un dediği gibi tüm çözümlemeyi rasyonalite'ye olduğu gibi irrasyonaliteye dayandırmak da mümkündür. Hangisi olursa olsun tüm açıklamaların önceden kabul edilmiş belli aksiyomlara dayandırılması kabul edilemez.

Teorilerin "expost" doğruluğu gereklidir ama yeterli değildir. Teoriler "exante" de usa yatkın olmalıdırlar. Elde edilen sonuçlar tarihsel olgularla ve ekonometrik serilerle karşılaştırıldığı oranda bir anlam ifade ederler.

Önerilerin "tarihsel" olma koşulu ortadan kaldırılsa geriye bir tek ölçüt kalır ki o da modelin matematiksel uyumudur. Bu durumda asıl olanın, modelin gerçek durumu açıklaması olduğu unutulmaktadır. Bu noktada artık ekonomi matematiğin bir koluymuşçasına okutulmaktadır.

Fransız ve Amerikan üniversitelerinde yapılan bir araştırmaya verilen yanıtlarda yüzyılın büyük ekonomistleri arasında Arrow, Samuelson, Keynes, Schumpeter gösterilmiştir. Bunların hiç değilse üçü kurumsal olgularla ve inançların iktisat üzerindeki etkisiyle ilgilenmişlerdir. Buna rağmen iktisat derslerinde bunların üzerinde durulmaması dikkat çekicidir.

Nihayet, iktisat diğer sosyal bilimlerden kendini ayırmış ve rasyonel tercihlerden başka bir şeyle ilgilenmez olmuştur. Toplumsal ve tarihsel olanla ilgilenmeyen bir iktisat ne ile ilgilenecektir?

d) Talep edilen reformlar

- Standart mikro ekonomi diğer teorilerden sadece biridir. Ancak yararı olduğu sürece araç olma niteliği taşır; eğitimde bu gözden kaçırılmamalıdır.

- Teori ile teorinin sınanma sonuçları aynı dersin kapsamında verilmelidir. Bu teorinin somut durumları açıklama gücünü gösterecektir.

- Önemli iktisadi sorunlar incelenmelidir.
- Diğer sosyal bilimlerle işbirliğine gidilmeli iktisat tarihi, felsefe, sosyoloji, tarih vs. ile birlikte interdisipliner bir arayışa gidilmelidir.

2-Eleştirilerin Tartışılması

a) Sosyal Bilimlerin ve İktisadın Gelişim Süreci ve Nitelikleri

Öğrencilerin tezleri daha önce de belirttiğimiz gibi akademik dünyada iktisat biliminin ne olup olmadığı üzerine derinliğine bir tartışma başlattı.

Gerçekten de talep edilen reformlar ve yapılan tenkitlerin dikkat edilirse -pedagojik yönü bir yana- "epistemolojik boyutu" belirleyici durumdadır.

Önce şu tespitte bulunmakta yarar var; başlatılan tartışma yeni değildir. İktisat tüm aşamalarına rağmen henüz iktisatçıların büyük çoğunluğunun üzerinde anlaştıkları ortak temellere sahip değildir.

Gerçi iktisadın bilimsel olgunluk düzeyine ulaşması çok eskilere dayanmamaktadır. Her ne kadar örneğin Fransa'da ilk ekonomi politik kürsüsünün kurulması 1820'li yıllara rastlarsa da o dönemde iktisat henüz hukukun yardımcı disiplini konumunda idi. 1957 yılında hukuk fakülteleri, hukuk ve iktisadi bilimler fakültelerine dönüştürülmüştü. Başka ülkelerde, örneğin ABD'de iktisat biliminin gelişim süreci benzer evrelerden geçmişse de genel olarak diğer disiplinlerden Samuelson ve Arrow'un büyük katkıları ile bağımsızlaşması nispeten yeni sayılır.

Bununla birlikte daha önce benzerleri yapılmış tartışmaların tekrar başlayabilmesi ikti-

Teorilerin
"expost"
doğruluğu
gereklidir ama
yeterli değildir.
Teoriler "exante"
de usa yatkın
olmalıdırlar.
Elde edilen
sonuçlar tarihsel
olgularla ve
ekonometrik
serilerle
karşılaştırıldığı
oranda bir anlam
ifade ederler.

Türkiye’de İktisat Eğitimi ve Öğrencileri

"Aldığım iktisat eğitimi uğruna harcadığım dört seneyi unutmak için kaç sene harcamam gerektiğini bilemiyorum."

Bu sözler dördüncü sınıf bir iktisat öğrencisine ait. Bir çok fedakarlığa katlanarak öğretmeye çabaladığımız bir disiplinin öğrenciler tarafından unutulması gerektiğine inanılması gerçekten bir öğretim üyesi olarak düşündürücü. Aynı endişeleri taşıyan İktisat Dergisi Yayın Kurulu olarak iktisat eğitimi ile ilgili bir sayı çıkartmaya karar verdik. Ayrıca üç temel sorudan oluşan, Marmara ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğrencilerini içeren bir anket düzenledik.

Anketin soruları şunlardır;

1. Sizce iktisat eğitiminin işlevi ne olmalıdır?

2. Türkiye’de ki iktisat eğitimi tarif ettiğiniz işleve cevap verebiliyor mu?

3. Aldığınız iktisat eğitimi gelecek beklentilerinizi karşılıyor mu?

İlk soruya büyük bir çoğunluk, iktisat eğitiminin işlevinin piyasaya birey yetiştirme ve teorik bilgiden çok pratik bilgiler veren bir eğitimin olması gerektiği cevabını verdi.

İkinci ve üçüncü soruya verilen yanıtlar ise, aynı çoğunlukta olarak, Türkiye’de verilen iktisat eğitiminin piyasaya insan yetiştiremediği, ileride hiçbir işlerine yaramayacak teorik bilgilerle donatıldıkları, dolayısıyla gelecekle ilgili beklentilerinin karşılanmadığı yönünde yanıtlar içermektedir.

Bir eğitimci olarak bir sorun olduğunda bu sorunun kaynağını genelde eğitimci yö-

nünde aramak eğilimindeyimdir. Verilen neo-klasik iktisat (yerleşik, ortodoks veya formel iktisat) eğitiminin "yeni değerler"le birleşince bu cevapları çıkartması pek de şaşırtıcı değil aslında. Serbest piyasa ekonomisinin düzenlerin en doğal, pazar ekonomisinin ve rekabetin başta edildığı, entelektüel birikimlerin rasyonel ve homo-economicus insan tiplemesinde bir anlam taşımadığı bir tanımlamada, genç dimağların kendilerini kâr maksimizasyonu ilkesinin yılmaz savunucuları ve takipçileri olarak piyasada birer nefer olarak görmek istemelerini eğitim hedeflerime ve iktisat öğretisi anlayışına ters düşse de garip görmüyorum. Vermekte olduğum iktisadi düşünce tarihi dersi genelde öğrenciler tarafından sevilse de her sene Hegel’in, Heraklit’in, Spinoza’nın ve Marx’ın ne işlerine yarayacağı sorusunu beni fazla rencide etmeden sormadan edemediklerini görmekteyim. Üniversite eğitiminin (özellikle sosyal bilimlerde) hedefinin sadece piyasaya birey yetiştirmek olmadığı, bireyin gelişimine başka katkılar sağladığı, dünyayı anlayabilmeye, sorgulamaya yardımcı olması gerektiğine, hatta diğer disiplinlerle desteklenmesi (felsefe, sosyoloji, tarih gibi) gerektiğine inanan bir öğretim üyesi olarak vermiş olduğumuz iktisat eğitiminin unutulması gerektiğine inanan öğrenciler yetiştirdiğimiz için öğrencilerden payıma düşen özürü bağışlamalarını diliyorum.

Yrd. Doç. Dr. Burak Atamtürk / İÜ. İktisat Fakültesi

Standart teori
ise "rasyonel"
davranan bireyi
ve onun belirli
davranış
şekillerini temel
olarak somut
sosyal
gerçeklikten
kendini
soyutlayıp
dünyayı
modelinin
içinde yarattı.

sat biliminin ve daha geniş anlamda sosyal bilimlerin temel niteliği üzerinde tekrar tekrar düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Gerçekten de iktisat nasıl bir bilimdir, hatta daha doğrusu iktisat bir bilim midir? İktisatçı kimdir? İktisatçı egemen çıkarlara bilsellik kazandıran bir kişi midir, yoksa nereden ise tüm öngörülerini yanlış çıkan bir cahil midir? Bu soruları uzatabiliriz. Fakat bunların hâlâ sorulabilmesi bile iktisadın ne kadar tartışmalı bir disiplin olduğu konusunda bize yeterince fikir vermektedir.

Sorulara yanıt bulabilmek için önce -iktisadın ait olduğu iddia edilen ama o da tartışılan- sosyal bilimlerin niteliği ve gelişim sürecini kısaca görmekte yarar var; Sosyal bilimler yirminci yüzyıl içinde büyük bir çelişki yaşadı. Bir yandan artan araştırmacı sayısı, yapılan yayınlardaki niteliksel ve niceliksel büyüme ve artan öğrenci sayısı ile büyük bir aşama kaydetti ve hatta cazibe merkezi oldu. Diğer yandan doğal bilimlerle kıyaslandığında tahlillerinde çok sayıda değişken olmasına karşılık parametre bulmakta zorlanması, in-

san faktörü analizinin insan tarafından yapılmasının zorluğu, belli dönemlerde belli kavramları analize dahil edip modası geçtiğinde bu kavramları tahlil dışı bırakmak gibi çeşitli sebeplerle sosyal bilimler fizik bilimlerinkine benzer genel yasalar oluşturmakta yetersiz kaldı. Elde edilen sonuçlar belli mekan ve zaman sınırları içinde kısıtlı kaldı. Aynı olgu üzerinde uzun bir zaman dilimi içinde çelişkili sonuçlara varıldı.

Sonuçta elde edilen bilgi birikiminin işlevsiz kalması kamuoyunda sosyal bilimlere ve bilimcilere duyulan güvenin sarsılmasına yol açtı.

Sosyal bilimlerin gelişme trendini kısaca belirttikten sonra iktisadın bu süreçteki konumunu irdeleyebiliriz. Önce şu saptamayı yapmakta yarar var; "gerekli araçlarla donatılmış bir bilgi birikimi olduğuna göre iktisat da bir bilimdir" diyen Schumpeter gibi bilimsel çabayı sosyal olayları anlamak, çözümlemek, bunları akla dayanarak yöntemli ve sistemli yapmak ve bunun için düzenli bilgileri oluşturmak ve nihayet elde edilen sonuçlarla sosyal olaylara yön vermek olarak tanımlarsak hiçbir iktisatçının iktisadın bir bilim olduğundan kuşku duymadığını söyleyebiliriz.

İktisatçıların iktisadın bir bilim olduğu üzerindeki ortak görüşleri iktisadın nasıl bir bilim olduğu sorusu karşısında ise farklılıklar göstermektedir; İktisat, öğrencilerin de sorduğu gibi tarih, sosyoloji gibi bir insan bilimi mi yoksa Walras'ın önerdiği gibi evrensel yasalara sahip fizik benzeri bir bilim midir? (Science dur)

Bu iki yaklaşım arasındaki farklılık iktisat bilimcileri arasındaki temel bir yol ayrımını

vurgulamakta ve öğrencilerin reform taleplerinin veya eleştirilerinin de özünü teşkil etmektedir.

İktisat Walras'la beraber doğa bilimlerine öykünmüş ve bilim olma yolunda özellikle matematiğin kullanımı ile ciddi bir aşama kaydetmiştir. İktisat bilimi kendinden beklenen müdahale veya yol göstericiliği kurduğu matematiksel modellerle sağlamış, ölçümlerinde gerekli olan kesinliği kantitatif sonuçların test edilebilir olması ile elde etmiştir. Fakat bu şekilde sosyal bilimlerden giderek uzaklaşıp doğa bilimlerine benzemiştir.

İdeolojik ve/veya pragmatik çıkışlı bu süreçte iktisat bilimi bağımsızlaşıp kendi başına ayakta duran bir bilim olarak kendi evrensel yasalarını oluşturmaya çalıştı. Örnek aldığı doğa bilimlerinde yasalar zamandan ve insan iradesinden bağımsız olduğuna göre iktisat bilimi veya daha doğru bir deyişle neoklasik iktisadın yasalarının da aynı şekilde "ahistorique" "asociale" "amorale" ve "apolitique" olması gerekiyordu, bunun için de ciddi bir çaba harcandı. Önemli başarılar sağlandı. Bunlar görmezden gelinemez. Fakat iktisadın bu bağımsızlaşma, kendi başına ayakta duran bir bilim olma süreci belli bir zaman sonra tıkandı. Bu neoklasik iktisadın kimi temel yanlışlarından kaynaklandı. Şöyle ki, fizik bilimlerdeki ilerleme uygulanan metotların kendisinden çok bu metotların bilimlerinin konusu ile -madde ile- uyum içinde olmalarından kaynaklanmakta ve gerçeğin kendisi ile bağlantılı olmaktadır. Standart teori ise "rasyonel" davranan bireyi ve onun belirli davranış şekillerini temel alarak somut sosyal gerçeklikten kendini soyutlayıp dünyayı mo-

İktisat Walras'la beraber doğa bilimlerine öykünmüş ve bilim olma yolunda özellikle matematiğin kullanımı ile ciddi bir aşama kaydetmiştir.

delinin içinde yarattı. Böylece insan davranış ve ilişkilerinin aslında ait oldukları sosyal bütünlükten çekilip kopartılması insanla "atom"lar ve "homo oeconomicus"lar arasında ilişki kurmanın zorlaşması sonucunu getirdi. Öğrencilerin de "otistik", "gerçekten kopuk" şeklinde niteledikleri neoklasik teori ve verilmiş şekli muhtemelen bu yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.

b-"Neoklasik iktisat, iktisat biliminin doğal uzantısı mı?"

Yukarıda belirtildiği gibi disiplinin özerklik kazanma sürecinde matematiksel modellerin kullanımının çok önemli bir yeri olmuştur. Öğrencilerin tenkitlerinin önemli bir bölümü de bundan kaynaklanmaktadır.

Varsayımların gerçeği yansıtmadığı, hatta gerçekliğin bir kısmının model dışında bırakıldığı, varsayımların niteliğinden çok modelin iç uyumundaki mükemmelliğin, hatta deyim yerinde ise zarafetin ön plana geçtiği tezi doğrudur. Fakat unutulmaması gereken iktisattan beklenenin diğer sosyal bilimlerden, örneğin tarihten beklenenle her düzeyde aynı olmadığıdır. -Tarihçiden gerçekliği aydınlatması istenilir fakat belli bir toplum için kesin büyüme reçeteleri oluşturması beklenmez.- Şu anlamda ki; iktisattan, iktisadi olguların tasviri kadar (descriptive) yol gösterici, politika önerici yani (prescriptive) olması beklenilmektedir.

İktisat teorisi özellikle neoklasik iktisat bu işlevi yerine getirebilmek için matematiksel yöneme büyük ağırlık vermiştir. Gerekli olan soyutlamayı yoğun bir şekilde matematiğe başvurmadan başarmak mümkün değildir. Çok boyutlu bir gerçekliğin tahlil edilip kavranmasında matematiksel araçlar büyük bir önem taşır. Sadece anlatım yoluyla etkinlik sağlamak çok zordur.

Sınırlı sayıda varsayımla çalışmak, alınan kararların sonuçlarının test edilmesi, hesaplamalarda kesinlik sağlamak yani bir fizikçi gibi ölçüp biçmek iktisatçının beklentilere cevap vermek için vazgeçemeyeceği bir çalışma biçimi olmuştur artık. Kolm'un deyişi ile, "Her şeye rağmen iktisat matematik sayesinde büyük bir aşama kaydetmiştir."

Bununla birlikte bu çalışma yöntemi iktisat disiplininin sosyal bilimlerden çok doğa bilimlerine yaklaştırmıştır.

Ayrıca neoklasik iktisat bu yöntemle içine kapanıp realiteden kopmuştur. Keynes de "gereğinden fazla matematik spekülasyonundan başka bir şey değildir" diyerek iktisatçıların matematiksel sembollerin dünyasında içine kapanarak gerçek dünyanın kompleks ve birbirini karşılıklı etkileyen çok değişkenli yapısını gözden kaçırabileceklerini belirtmiştir.

Diğer yandan Neoklasik teorisin tekmişçesine verilmesi, öğrencilerin haklı olarak eleştirisine ve bu yolla liberal ideolojinin sözcülüğünün yapıldığı savına yol açmıştır.

Neoklasik teori Prof.Généreux'nun bir söyleşisinde belirttiği gibi "hayran bırakacak bir güzellikte fakat realiteden bin ışık yılı uzakta"dır. Gerçekten de neoklasik teori özellikle matematiksel sunumu ile mükemmel bir hal almıştır. Fakat daha önce de belirtildiği gibi sosyal gerçekliği tüm boyutları ile kavradığı ileri sürülemez. "Homo oeconomicus'un insanı ne kadar yansıttığı ise tartışılabilir. Fakat altının çizilmesi gereken, genel denge teorisinin çok kısıtlayıcı belli varsayımlara dayandığıdır. Örneğin her iktisadi ajanın çalışmadan yaşayabilecek belli miktarda kaynağa sahip olduğu varsayılır. Bu bakımdan genel denge teorisi ile piyasa ideolojisi arasında birebir bağlantı kurmak zor görünmektedir. Genel denge teorisinin piyasa ekonomisinin bir eleştiri aracı olarak da kullanılabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Asıl olan neoklasik teori ile birlikte diğer teorilerin de verilmesi gerekliliği ve belki bu yolla neoklasik teorisinin hipotezlerinin düzeltilmesi imkanının aranması gerekliliğidir.

c) İktisat bilimi bugünkü hali ile toplumu anlayabiliyor mu, İktisat eğitimi bu araçları verir mi?

İktisat bilimi "bilimsel" olma yolundaki çabasını temel aldığı değişkenlerden bir kısmını analiz dışı bırakarak elde etmiştir. Varsayımların bir anlamda böylesine yoksullaşması sayesinde iktisat diğer sosyal bilimlere göre daha kesin sonuçlar elde etmiştir. Paradoksal bir durumla ekonomi politik ancak iktisat bilimi olmaktan vazgeçip matematiğin bir dalı haline alarak saf bir bilim haline gelmiştir.

Bununla birlikte sosyal disiplinler de aşırı ihtisaslaşmanın ve bölünmenin arttığı ve iktisadın da sosyal bilimlerden kopuşunun hızlandığı süreçte iktisat teorisinin dünyayı kavrayıp anlamasının zorlaştığı da bir gerçektir.

Sınırlı sayıda varsayımla çalışmak, alınan kararların sonuçlarının test edilmesi, hesaplamalarda kesinlik sağlamak, bir fizikçi gibi ölçüp biçmek iktisatçının beklentilere cevap vermek için vazgeçemeyeceği bir çalışma biçimi olmuştur.

Maurice Allais'nin 1968'de tespiti şöyledir: "İktisat bilimi son derece kompleks olan gerçeğin yalnızca bir yönünü tahlil edebilmektedir. Derinliğine bir tarihsel, sosyoloji birikimi olmadan bunun başarılması mümkün değildir." Felsefeci Olivier Mongin de egemen iktisadi düşüncenin temel postülasının piyasayı toplumun mükemmel bir örgütlenme biçimi olarak kabul ettiğine dikkati çekip, ancak diye ekliyor, "egemen teori çağdaş toplumu tüm yönleri ile tahlil edip anlamakta zorluk çekince kendini belli varsayımların ve soyutlamaların sınırları içinde oluşturduğu hayali bir dünyanın içine zincirlemiştir, böylece işi kolaylaştırmış ama realite ile ilgisi kalmamıştır." Gerçekten de insan davranışlarının özellikle ekonomik eğilimlerinin yasaları tarihsel, sosyolojik, psikolojik, siyasal, kültürel boyutlar ihmal edilerek belirlenemez.

Sonuçta iktisat bilimi diğer sosyal bilimlerden koparak sosyal gerçeğin tahlilinde yetersiz kalmıştır denebilir.

3- Sonuç

Sosyal bilimler önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Kurucuları sayılabilecek kişilerin temel özelliği entelektüel yapıları iken bugünkü araştırmacılar toplum teorisini olmaktan çok sosyal mühendislik diyebileceğimiz bir formasyona sahiptirler.

Bu bağlamda iktisat bilimi felsefi bir yaklaşımı ve bununla birlikte, ahlak ve morale ait olduğunu iddia ettiği alanları terk ederek kendine, deneye sunabileceği, sonuçları ampirik testlerle sınayabileceği tarihsel zamanın ve mekansal boyutların ötesinde bir çalışma alanı oluşturmuştur. Bununla birlikte Schumpeter'in belirttiği gibi iktisadın tarihsel devamlılıktan kopuk olmayacağı, tarihsel boyutta oluşan iktisadi olguların tarihsel deneyimin dışında anlaşılamayacağı bir gerçektir. Kaldı ki, yukarıda belirtildiği gibi iktisadi yasalar diğer sosyal bilimlerle işbirliği yapılmadan keşfedilemez. Ayrıca iktisadın yalnız cı-kardan, denklemden ve rasyonalizmden oluştuğunu ileri sürmek insan davranışlarında, örneğin tutkunun varlığını görmezden gelmek mümkün değildir.

Hirschmann tutkuların, çatışmaların yani "nonrasyonel" unsurların insan davranışları üzerindeki belirleyici niteliklerini ortaya koymuş, hatta piyasanın yetersiz kaldığı durum-

larda kişisel çıkarı gerektiğinde ikame etmek için normlara ve etik değerlere başvurulmasını önermiştir.

Bununla birlikte iktisadın bu unsurları analizine dahil etmesini beklemek şu aşamada çeşitli nedenlerle çok zor görünmektedir.

İktisat biliminin sınırlarını genişletip, toplumların gelişme dinamiklerini tüm boyutları ile kavrayacak bir amacı hedef alması, bunu bilimsel boyutuyla başarabilmesi şimdilik mümkün değildir. Prof. Malinvaud'un deyişi ile bunu itiraf etmek hoş olmamakla birlikte bu gerçeği kabul etmek ve ideolojik dogmatizm olarak yorumlamamak gerekiyor.

Ayrıca, bu kadar değişik alanlarda birikime ve sentez gücüne sahip uzmanların nasıl yetiştirileceği de önemli bir sorundur.

İktisat bilimi ve dolayısı ile eğitimi açısından bugün geline yeri zor bir dönemeç olarak değerlendirebiliriz. İktisatçılar arasında bir "consensus"un varlığından bahsetmek hala çok zordur.

Her şeye rağmen standart teoride rasyonalitenin ve diğer varsayımsal kavramların, piyasa dışı koordinasyon mekanizmalarının olabilirliğini tartışmak üzere iktisat teorisinin diğer sosyal bilimlerle ilişkisini yoğunlaştırma ihtiyacı da açık olarak beliriyor.

Süregelen iktisadi krizler en azından kamu müdahaleleri gereğini ve endividualizm ile kolektif aktörlerin birlikte düşünülmesi ihtiyacını ortaya çıkarıyor. İktisat biliminde öğrencilerin de önerdiği gibi interdisipliner bir arayışın veya en azından yeni bir disiplinin sahasının tanımının yapılması gerektiğine- çok hayalci olmadan- kuşku yok.

Ayrıca iktisat biliminin bugün vardığı çizgiden geriye dönüş yapmadan Kolm ve Hirschmann'ın da savunduğu gibi moralite ile ilişkisinin yeni baştan nasıl kurulabileceğini düşünmek iktisatçıların asli vazifeleri olarak görünüyor.

Kaynakça

- Hirschmann, Albert O. (1984) *L'économie comme science morale, et politique*
- Kolm Serge- Christophe (1986) *Philosophie de l'économie*
- Sen Amartya. (1999) *L'économie est une science morale*
- Schumpeter A. Joseph (1983) *Histoire de l'analyse économique*.

**İktisat bilimi
felsefi bir
yaklaşımı ve
bununla birlikte,
ahlak ve morale
ait olduğunu
iddia ettiği
alanları
terk ederek
kendine,
deneye
sunabileceği,
sonuçları ampirik
testlerle
sınayabileceği
tarihsel zamanın
ve mekansal
boyutların
ötesinde bir
çalışma alanı
oluşturmuştur.**

İktisat Eğitiminin Niteliği

Sunuş: Metin Sarfati (İktisat Dergisi Genel Yayın Yönetmeni)

Açılış: Alpay Biber (İFMC Genel Başkanı)

Başkan: Prof. Dr. Nihat Falay (İ.Ü. İktisat Fakültesi)

Panelistler: Prof. Dr. İzzettin Önder (İ.Ü. İktisat Fakültesi)

Prof. Dr. Ercan Eren (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Tarih: 11.06.2001

Yer: İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti

Metin Sarfati – Neredeyse bir yıla yakın süredir, Fransa’da, iktisat eğitimi üzerine önce öğrencilerin başlattığı, daha sonra akademisyenlerin katıldığı ve basında da geniş bir ilgi uyandıran bir tartışma başladı.

Tartışmanın odak noktalarından biri, iktisat eğitimine olan talebin giderek azalması ve iktisat fakültesi mezunları arasındaki işsizlik oranının, diğer üniversite mezunlarına göre 6 puan daha yukarıda olmasıydı. Diğer bir konu da öğrencilerin kendilerine öğretilen iktisadi araçlarla, güncel, ekonomik sorunlar arasında herhangi bir ilişki kuramamaları; bu araçlardan nasıl yararlanacakları hakkında bir bilgi sahibi olamamalarıdır.

Ülkemizde iktisat eğitimi verilen kurumlarda yaşanan sorunlarla, Fransa’da ve belki benzeri gelişmelerin daha önce yaşandığı ABD’dekilerin, birebir aynı olmadığı açık. Bununla birlikte ülkemizde iktisat öğrenimine olan talebin işletme ve finans disiplinleri lehine bozulduğu da bir gerçek. Bunun genelde tüm üniversitelerimiz, özelde de İ.Ü. İktisat Fakültesi açısından nedenleri Sayın Hocalarımız tarafından burada tartışılacak. Bu bağlamda gündeme gelmesi gereken ikinci husus ise, iktisat eğitiminin içeriğidir. İktisat eğitimi "genel ve multi disiplinler" diyebileceğimiz bir içeriğe mi, yoksa teknik ve tamamıyla ayrılmış bir niteliğe mi sahip olmalıdır? Yani temel sorunlardan biri, iktisadın, örneğin sosyoloji gibi sosyal bilim mi veya fizik, matematik gibi evrensel yasalara sahip bir bilim mi olduğudur? Bu sorulara verilecek yanıtlarla, iktisat bilimi ve eğitimiyle, geleceği arasında yakın bir ilişki kurulabileceği kanısındayım.

Bu noktada sözü Oturum Başkanımız Nihat Falay’a bırakıyorum.

Başkan - Teşekkürler Metin. Öncelikle Cemiyet Başkanımız Sayın Alpay Biber kısa bir konuşma yapacak, sonra panele geçeceğiz. Alpay bey buyurun.

Alpay Biber - Arkadaşlar, hoş geldiniz. Birkaç pratik soruna değinmek istiyorum: Biliyorsunuz Cemiyet İktisatçılar Haftası’nın bir gününü son 3-4 yıldır iktisat eğitimine ayırıyor. Ama şimdi durum gösteriyor ki; bunu daha sık yapmamız gerekir.

Yayın Kurulu bu etkinliği dergide yayınlayacak, ben de bu fırsattan yararlanarak sizlere şöyle bir şey sormak istiyorum: Her söz alan arkadaş, bu tür toplantıların, bundan sonra nasıl, hangi yöntemle devam etmesi gerektiğini de söylerse bu bize ışık tutacaktır. Çünkü belli periyotlarda benzeri toplantılar yapmamız mümkün. Böylece iktisat eğitimi, yılda bir kere değil de daha sık olarak, bizim okuldan veya başka okullardan iktisat eğitimi konusunda farklı düşünmesi mümkün olan öğretim üyelerini çağırarak tartışabilirsek, sanıyorum bu bizim Cemiyet açısından da çok iyi olur.

Ama ondan da önemlisi, genel olarak eğitime ilgili, iktisat eğitimiyle ilgili, ciddi çalışmalar yapmış oluruz ve biz bu çalışmaları belki bir kitapçık haline getirebilir veya dergide yayınlamaya devam ederiz. Sizlere dağıtılan notlar ise; geçmiş Hafta’larda bu konuyla ilgili olarak yapılan tartışmaların kısa bir özetini içeriyor. Ben tekrar teşekkür ediyorum.

Başkan - Alpay Biber’e çok teşekkür ederiz. Şimdi panelimizdeki ilk sözü İzzettin Hoca’ya vermek istiyorum.

İzzettin Önder - Teşekkür ederim, sevgili arkadaşlarım, değerli meslektaşlarım. Ben iki konu üzerinde durmak istiyorum. Bunlardan bir tanesi; ‘otistik bilim’ kavramı. Otistik bili-

Metin Sarfati:
"İktisat eğitiminde temel sorunlardan biri, iktisadın, örneğin sosyoloji gibi sosyal bilim mi veya fizik, matematik gibi evrensel yasalara sahip bir bilim mi olduğudur?"

me internet ve Evrensel Kültür Derneği aracılığıyla ben de dışarıdan muttali oldum. Bunların eleştirileri üç boyutta ortaya çıkıyor.

Bunlardan bir tanesi, iktisadın içeriği, burada denilmekte ki, "İktisat sadece hayatın tek boyutu ve kesitini belki de mekanistik olarak vermekte, hiçbir derinlik boyutu gözükmemektedir." Bu aletler hangi sistemde uygulanıyor, hangi ideolojide uygulanıyor, hangi ortamda uygulanıyor, böyle bir şey söz konusu değil, sadece iktisat diye bir şey var. Yani 'anatomi' veya 'organik kimya' gibi bir şey. Birinci boyutu bu.

İkinci boyutu; matematiğin kullanılışı, bu grup insanların bundan rahatsızlıkları var. Matematik, tabiatıyla çok güçlü bir araç, bu da doğru. Fakat matematik bir araç olmanın öte, bir amaç haline getirildi. İnsanları tehdit ederek geriletıyor ve olayları bilimsel bir görüntüyle bulandırıyor. Oysa her şey matematikle açıklanabilir olmadığı gibi, bu aletin boyutlarını çok iyi bilerek kullanmak gerekli. Fakat bunu her şeyde kullanılabilecek ve kullanıldığı zaman da sosyal boyutu tamamıyla dışlayacak bir hale getirmemek lazım.

Üçüncü boyutta ise genel eğitimle, müfredatla ilgili eleştirileri de şöyle: İktisat bütün yan kollarıyla birlikte, hep neoklasik bağlamda alınıyor. Koskoca bir Marksist literatür veya Marksist ekonomi var, bir dünya zenginliği var, dünyanın açılımının nerede olduğu da belli değil, kimse "illa bu işler böyle gidecek" diye hüküm veremez.

Dolayısıyla, bunlar fakülte düzeyindeki eğitimde eksik kalan unsurlar. Üniversite değil de bir yüksekokulda olmuş olsaydık, orada sistem için adam yetiştirilir; bu doğrudur. Fakat meselelere üniversite penceresinden baktığımızda, dersleri biraz daha zenginleştirmemiz gerekiyor. Bütün tarihsel zenginlikleri, bütün teorileri, perspektifleri vermemiz gerekiyor.

Doğrusu bunları okuduğumda çok mutlu oldum. Çünkü hakikaten, matematik konusunda kendimi çok fazla ehliyetli görmüyorum; birebir konuşabilmek için bilmek gerekir, bilmeden konuşmak bir cehalettir. Dolayısıyla, iktisat bilgim ne kadar; bu ayrı bir konu ama matematik bilgim yok. Fakat işin başka bir boyutu var; Boğaziçi Üniversitesi'nde 1976'dan beri, Maliye dersi veriyorum. Size bu dersle ilgili olarak bir deneyimimi aktarmak istiyorum.

İzzettin Önder

Derste bildiğimiz, klasik maliye kitabı okutuluyor, öyle büyük matematik falan yok, neredeyse basit cebir bile yok, tamamıyla lafzî olarak yazılmış bir kitap; ama içerik, kavramlar, konseptler fevkalade iyi açıklanmış.

Bu sene derse girdiğimde birtakım değişiklikler oldu; Maliye 1 dersini Ünal Hocamız birinci sönestrde veriyor; Maliye 2'yi ikinci sönestrde ben veriyorum ve aslında aşağı yukarı aynı işi yapmak durumunda kaldık. Ben de hiç niyetlenmeden çok güzel bir deneyim yaşadım. Doğrusu, biraz küskün, biraz kırgın, biraz sinirlenmiş olarak, "ne yaptınız Ünal Hoca'yla?" dedim, "İşte biz bunların matematik boyutunu gördük" dediler, çok güzel. Ben de kendi haddimi bilerek, "kitap neyse onları anlatayım" dedim; kamu malı nedir, dışallık nedir, vesaire, vesaire, aklınıza ne geliyorsa onları anlattım.

Arkadaşlar, ne gördüm, biliyor musunuz? Sınıf ortalaması 100 üzerinden 40 küsur. Kamu malının iki temel özelliği, dışallık, dışal yarar, dışal maliyet, pigou bir vergi uygulandığında ne olabilir? gibi kavramları bilmeden matematik öğrenmişler. Bu bir örnek, hepsini de göstermiyor. Ancak makroda da böyle, bunu söyleyebilirim.

Boğaziçi'ndeki arkadaşlar bundan fevkalade şikâyetçiler. İktisadı kattiyen anlamadan, hatta daha da enteresanı, okuduğunun neoklasik olduğunun dahi farkına varmadan, "galiba iktisat böyle bir şey ama bunun matematik boyutu var, biz de bir matematik dersi yapıyoruz" diye devamlı şikâyet ediyorlar.

Ben matematiğin sadece bir araç olduğunu düşünüyorum. Ama bu konuda sizlerin fik-

İzzettin Önder:
"İktisat bütün yan kollarıyla birlikte, hep neoklasik bağlamda alınıyor. Koskoca bir Marksist literatür veya Marksist ekonomi var, bir dünya zenginliği var."

rinizi almak isterim ve hakikaten, bu aletleri kullanırken nasıl yürümemiz gerektiğini, üniversite hocaları olarak planlamamız gerekiyor.

Bu konuda bana çok enteresan gelen, bir Boğaziçili'nin fikrini söyleyeyim size; bir gün bir çocuk "Siz bize kızılıyorsunuz" dedi. "Kızıyorum, çünkü siz katiyen düşünmüyorsunuz" dedim. "Hocam biz düşünemeyiz" dedi, güldüm ben de, "Niye düşünemezsiniz" dedim. "Çünkü biz model üzerinden uğraşıyoruz, modelde iki tane basamak, bir de sonuç vardır zaten" dedi. Yani önce varsayıyoruz -ki bu konuda herkes zaten bir fikrinsel tembellik içinde- sonra bir model uyguluyoruz, çok kurcalayanlar model üzerinde modifikasyonlara gidebilir. Ama biraz fikir tembelliği onu da engeller, modelden çıkan şey de tamamıyla sonuçtur. Dolayısıyla, bu üç adım, daha doğrusu üç merhale bizi fikrinsel tembelliğe, üstelik de bu esnada müthiş bir bilimsel görüntüye itiyor. "Bizden düşünme falan beklemeyin" demişti bu çocuk; tabii bunu arkadaşlarıyla birlikte konuşuyoruz, hakikaten hepsi de bir ağızdan buna "Evet evet" diye onay da vermişlerdi.

İktisat fakültelerini sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada, ABD'de başta olmak üzere kapatmak lazım. Evet, biraz da çarpıcı olması için böyle söylüyorum.

Bir bilimin amacı nedir arkadaşlar? Bir şeyleri öğrenmektir. Niye ilişkileri öğrenmek istiyoruz, yani objeler arasındaki ilişkileri kimyacı niye öğrenmek ister, fizikçi niye öğrenmek ister, depremci niye öğrenmek ister? Bu sadece öğrenme fetişi değildir, hayatı kolaylaştırmak, hayatın kalitesini arttırmak, oradan yarar sağlamak, gerekirse denetlemek, gerekirse değiştirmek içindir. Bugün AIDS hastalığı için, kanser için tedavilerde veya önleme savaşımalarında genetiğe saldırıyorlar, "gerekirse genetiği değiştiririz" diyorlar. Öyle zannediyorum ki; değiştirme kavramının bulunmadığı belki çok az bilim dalı var; bunlardan bir tanesi iktisat, tabii neoklasik iktisat... Böyle bir şeyi benim aklım almıyor.

Düşünebiliyor muyuz, bir şey uygulanıyor, bunun sonuçlarının ne olacağını -bizim Türkiye krizi de dahil, Güneydoğu Asya krizi de dahil- dünyanın en büyük üniversiteleri, birkaç ufak makale dışında -tabii medya da engelliyor- ön-göremiyoruz. Ondan sonra da bütün suçları sistemin işleyiş dinamiğinden çok, iki tane siya-

setçiye atıyoruz, böyle bir şey olamaz.

Daha da garibi, katiyen değiştirmek diye bir şey aklımıza gelmiyor, bunların hepsini veri kabul ederek, "ne yapabiliriz?"i düşünmeye başlıyoruz. Yani 'değiştirmek' diye bir şeyi katiyen gündemimize almıyoruz. Güç yetmiyor olabilir, globalleşme bunun nedenlerinden biridir örneğin. Yani fay hareketlerini, depremi değiştirirken de gücümüz yetmiyor olacak; belki insan genetiği ile oynarken de gücümüz yetmiyor olacak; ama "bu genetiği değiştirebilir miyim?" diye insanlar düşünüyor.

Bir de iktisatta değişim konusu var. Bu beni biraz şuna götürüyor, değiştirmek isteyenler var, onlar sınırın dışına çıkarlar. O zaman bu bilimi kim oluşturuyor, bilim ne? Yani jeolojiyi veya jeofizik mühendisliğini fay hatları değil, fay hatlarından rahatsız olanlar oluşturduğu için belki onlar değiştirmeye çalışıyorlar. Onkoloji bilimini kanser dokusu değil, kanserden rahatsız olanlar oluşturduğu için, muhtemelen dokuyu onlar değiştirmeye yelteniyor.

Peki o zaman iktisadı kim oluşturuyor? Ne oldu da biz yıllarca Keynesyen iktisat okuttuk; ondan sonra kalktık, yeni iktisat, arz yanlı iktisat okutmaya başladık. Ne oldu da talep yanlı iktisattan arz yanlı iktisada döndük? Bunun komutunu veren kimdi? Bunları düşünmemiz gerektiği kanaatini taşıyorum. Bunu yapabilmek için de tarihsel bir derinlik almamız gerektiğini düşünüyorum. Neoklasik iktisattan başka, iktisat alanında insanın tarihsel görüşünü ve ufku daraltan bir başka şey de bilmiyorum doğrusu.

Biz Marksizm'i okutuyoruz, peki bize ne? Allah rahmet eylesin, Sabri Ülgener Hocamız da okuttu; ama nerede okuttu? İktisadi Doktrinler Tarihinde okuttu; üstelik de çok büyük bir emeği oldu. Biz sermayenin organik bileşimini, vesaireyi, ilk oralarda duymuştuk, sonra okuyorsunuz, dinliyorsunuz. Böyle bir cehalet olabilir mi arkadaşlar?

Öğrenciler İktisat Fakültesi'nden mezun oluyor ama bu konulara tamamıyla yabancı. Bunları iktisadi doktrinler dersinde okutmak da anlamlı değil, okutmayalım daha iyi. Okutmayınca; merak eden hiç olmazsa gider bakar. Biz okutuyoruz; ama nasıl okutuyoruz? Müzede maymun gezdirir gibi okutuyoruz: Bir de bunlar var, böyle koymuşsunuz.

İzzettin Önder:
"Ne oldu da biz
yıllarca
Keynesyen
iktisat okuttuk;
ondan sonra
kalktık, yeni
iktisat, arz yanlı
iktisat okutmaya
başladık.
Ne oldu da talep
yanlı iktisattan
arz yanlı iktisada
döndük? Bunun
komutunu
veren kimdi?"

Bunlar müzede eşya; ama eski dinazorlar gibi, bunların zamanı geçmiş, bunlarla ilgili 'gelecek' diye bir şey de yok. Bu üniversiter bir haysiyete yakışmıyor; tarihsel zenginlik ve bütün bunların oluşu, bunlardan yararlanarak yeni oluşumlara açılmamızı yaratmıyor, bize tarihsel ufuk vermiyor.

Konuşmamı kapatayım müsaadenizle, son cümlem de şu olsun: Üniversiteyi, özellikle iktisadı, sistemin ideolojisini resmileştiren, meşrulaştıran, yeniden üreten bir araç olarak kullanamayız. Çünkü mevcut bir ideoloji yürüyor, yani bu kapitalist sistemin isminden kaynaklanan kapitalin ideolojisi, doğrudur. Fakat üniversite farklı bir role sahip olmalı, insanların seçimlerini yapabilmesi için alternatifleri deşifre edebilmeli, bunların farklılıklarını ortaya koyabilmeli. Toplum bilmeli ki; "ben gücün altına bir yere sürükleniyorum, ama başka yerde başka bir şey de var." Yani biz toplumu bundan mahrum etme hakkına sahip değiliz, böyle bir yeniden üretime ve sistemi yeniden yağlama işlevine sahip olmamalıyız diye düşünüyorum. Çok teşekkür ediyorum efendim.

Başkan - İzzettin Hoca'ya çok teşekkürler, kendisi erken çıkmak durumunda, toplantıdan ayrılıyor. Şimdi sözü Ercan Eren'e veriyorum.

Ercan Eren - Teşekkür ediyorum.

İktisat eğitimi ve öğretimini bu konuşmamda birlikte ele alacağım. Sunuşum iki ana başlıktan oluşacak. Birinci olarak bilgisayarın ve internetin iktisat eğitimine etkisi, ikinci olarak, Türkiye'de iktisat eğitimi üzerinde duracağım.

İktisat eğitimi ve öğretimi, özellikle Batı Üniversitelerinde çeşitli merkezler veya birliklerde çok yoğun olarak tartışılan bir konu. Bununla ilgili çok sayıda merkezin kurulduğu görülüyor, bazıları düzenli yayınlar yapıyor, iktisat eğitimindeki, öğretimindeki sorunları tespit etmeye veyahut da önerilerde bulunmaya çalışıyor. Bu çerçevede Alpay Beyin önerdiği çalışmalar yapılabilirse Cemiyet bu merkezlerden birisi olmaya aday olabilir ve çok da güzel olur.

Türkiye'deki iktisat eğitimi sorunları ve önerilerime geçmeden önce, internetin iktisat eğitimine ve öğretimine nasıl katkıları olduğundan çok kısa olarak söz etmek istiyorum. İnternet üzerine yapılan araştırmalar

gösteriyor ki, interneti akademisyenler arasında en çok tıpçılar, daha sonra da iktisatçıları kullanıyor. Dolayısıyla, internet iktisatçıları için çok önemli.

İnternetin iktisat eğitimine katkıları şu başlıklarda toplanıyor: Öğrenciler için rehber olması, iktisat eğitimine araştırmacı ve anlatıcı desteği sağlaması, on-line piyasalar, sınıf deneyleri, ders notları ve alıştırmalar, kitap bilgileri, on-line kitaplar ve ders programları.

Bu konuları çok kısa olarak açarsak; internetin her şeyden önce interaktif eğitimi çok desteklediği görülüyor. İnternet; interaktif eğitiminde neler sağlıyor? Bir kere doğrudan, e-mail aracılığıyla öğretim üyesine soru sorma olanağı sağlıyor, öğretim üyesiyle doğrudan ilişki kurma olanağı sağlıyor. Örneğin, mikro iktisatta veya makro iktisatta sık sık görüldüğü gibi, verileri değiştirerek grafik çizimi, iktisat teorisi ile reel ekonomiler bağlantısını kurabilme gibi olanaklar sağlıyor.

İnternet ders notları ve kitaplar açısından çok büyük olanaklar sağlıyor ve iktisatçıların bu konuda diğer alanlara öncülük ettiği de görülüyor. Batıda çıkan yeni kitapların hemen hemen hepsinde bölüm sonlarına sorular koyuluyor, bunları internetle yanıtlama olanağı var. Mesela, bir hafta sonra bu soruların cevaplarının verilmesi çok yaygın bir gelişme.

İnternetin önemli etkilerinden bir tanesi de, "iktisat eğitimi nerede yapılır?" sorusunu tartıştırmaya başlamasıdır. Belki de çok yakın zamanda, derslerin büyük bir kısmı bilgisayar laboratuvarlarında yapılacak. Örneğin bir oligopol oyununu sınıfta internet veya bilgisayarlar vasıtasıyla oynamanız mümkün. Örneğin, makro iktisatta para konusunu işliyorsunuz, para arzından söz ediyorsunuz, Merkez Bankası'nın internet sayfasına girip, orada para arzı tanımlarını, onun yetkilerini öğrencinin doğrudan görmesi mümkün. Dolayısıyla, bilgisayar laboratuvarları yoluyla, iktisatta çok şikayet edilen iktisat teorisi ve reel ekonomi ilişkisinin kısmen yanıtladığı görülüyor.

İnternet iktisat öğretiminde dipnotların güncelleştirilmesi konusunda da çok büyük olanaklar sağlıyor. Örneğin hisse senetlerini incelerken Borsaya bağlanabiliyorsunuz, verileri her zaman güncel halde sunabiliyorsunuz. İnternet hatalı basımların düzeltilmesi

Ercan Eren:
"İnternet;
öğrencilere
rehber olması,
iktisat eğitimine
araştırmacı ve
anlatıcı desteği
sağlaması,
on-line piyasalar,
sınıf deneyleri,
ders notları ve
alıştırmalar,
kitap bilgileri,
on-line kitaplar
ve ders
programları
sağlamasıyla
katkı yapıyor."

olanağını sağlıyor. Ayrıca; kaynak, kütüphane, araştırma konusunda ve tabii internet ortamında on-line video konferans sistemiyle eğitim konusunda çok ciddi olanaklar sağlıyor. Bugün Türkiye’de bazı üniversiteler bunu yapıyor; Bilgi Üniversitesi’nde, İTÜ’de, ODTÜ’de, on-line konferans sistemiyle eğitim konusunda gelişmeler söz konusu. Bu yolla belki de bazı tartışmalara, seminerlere gitmek için bir başka ülkeye gitme gereği kalmayacak, on-line olarak tartışma ve sunumların çok hızlı bir şekilde arttığı görülüyor.

Bugün pek çok makale dergilerde yayınlanmadan önce İnternette yayınlanıyor. Dolayısıyla, dergilere abone olmak için kaynak bulamama gibi sorunlar önemli ölçüde çözümleniyor.

İnternetin akademisyenler açısından ben- ce önemli bir özelliği de; akademisyenler arasındaki rekabetin artmasıdır. Artık bütün bölümler, bütün akademisyenler şu veya bu şekilde internette yer alıyor. Çalışma yapanları, yapmayanları internette izliyorsunuz.

İnternet konusundan Türkiye’ye doğru yol alırsak, Türkiye’de iktisat eğitimi konusuna İzzettin Hoca gibi eleştirel yaklaşımdan ziyade, tespitlerde bulunmak istiyorum; neler var, neler oluyor? Belki çözüm yollarını birlikte ele alalım diye düşünüyorum.

Birincisi, Türkiye’de iktisat eğitiminin sorunlarını, genel sorunlardan soyutlamak mümkün değil. Mesela, bu sorunların başında okuma, araştırma alışkanlığının geleneksel olarak düşük olması geliyor. Örneğin Bulgaristan’daki kitap, kütüphane sayıları ve nüfusla ilgili kıyaslamalara baktığınız zaman; ülkemizle bire 10, bire 20 gibi farklar söz konusudur. İ.Ü. İktisat Fakültesi’nin kurucuları Alman hocaların anı kitaplarının hemen hemen çoğunu okudum. İstanbul Üniversitesi’ne geldikleri zaman çok oldukları durumlardan bir tanesi, kütüphanelerin acıklı halidir. Kütüphanelerin hemen hemen hiç olmadığı gibi tespitleri söz konusu. Okuma, araştırma kültürü açısından bu geleneksel bir sorun olarak devam ediyor gibi geliyor bana.

İkinci bir sorun; Türkiye’de demokratik tartışma geleneğinin düşüklüğüdür. Bu genel olarak, toplumsal anlamda olduğu gibi, üniversitelerde de gerek akademik düzeyde olsun, gerek idari düzeyde olsun, varolmaya

Ercan Eren

devam ediyor.

Üçüncü bir sorun; devlet üniversitelerinde ücretlerin düşüklüğüdür. Bu Türkiye’de çok ciddi sorunlara neden oluyor. Vakıf üniversitelerine yönelme, başka iş yapma, dışarıda arayışlar, her şeyden önce hocaların yorgun ve bıkkın olması ve birçok üniversitede, buna çoğu iktisat bölümleri de dahil, ders vermenin gelir aracı olarak görülmesi gibi sorunlar. Bir çok üniversitede ders yükü yapay olarak çok fazla. Biz öğretim elemanı sıkıntısından bahsediyoruz ama bazı üniversitelerde ders yükü- ücret ilişkisi nedeniyle kadro ilanlarının bile verilmediğini somut olarak biliyoruz.

Ders yükü fazlalığının tabii çok çeşitleri var. Örneğin, ders yükü fazla olan taşra üniversitelerine bakıyorsunuz, hem en çok meslek yüksek okulu bu üniversitelerde, hem hemen hemen hepsinde ikinci öğretim var ve çoğunda da 3-4 kişi çalışıyor. Hemen bir dipnot; İkinci öğretim ücretleri oldukça cazip, neredeyse vakıf üniversitelerindeki ücretlere eşittir.

Bir başka tespit; rekabetin olmaması veya düşük olması, bu dün de geçerliydi, bugün de geçerli. Şunu kabul etmek lazım; birçok akademik kadronun oluşturulmasında, yükseltmelerde, "iyi çocuk, bizdendir" ayrımının yapıldığı bir gerçek. Rekabetin yokluğu Türkiye’de bir başka şeyi etkiliyor; üniversiteler, fakülteler, bölümler arasında, iyi araştırmacı, iyi öğretim üyesi, iyi üniversite, iyi fakülte, iyi bölüm ölçütlerinin oluşmamasına neden oluyor. Yani bir kalite farklılığı, ücret farklılığı oluşmuş değil.

İktisada ilişkin genel bir sorundan bahsetmek istiyorum: Uluslararası hakemli dergi-

Ercan Eren:
"Devlet üniversitelerinde ücretlerin düşüklüğü vakıf üniversitelerine yönelme, başka iş yapma, dışarıda arayışlar, her şeyden önce hocaların yorgun ve bıkkın olması gibi sonuçlara neden oluyor."

lere yansıyan biçimde uluslararası düzeylerde iktisatçı sayısı geçmişte hemen hemen hiç yoktu, bugün de yok denilecek kadar az. 1998'de Avrupa İktisatçılar Birliği'nin yayın organı Europe in Economic Review'de bir makale yayınlandı. İlk on dergide yayın yapan Avrupa'daki iktisat bölümleri sıralamasında 200 tane iktisat bölümü söz konusu, Boğaziçi İktisat Bölümü çok çok sonlarda yer aldı, onun dışında Türkiye'den hiçbir iktisat bölümü böyle bir sıralamada yer almadı. Bu, çok çarpıcı bir gösterge.

Bu konuda bence olumlu bir gelişmeden de söz etmek istiyorum. YÖK, Doçentlik Etik Kurulu oluşturdu; doçentlik başvurularında uluslararası yayın şartı getirdi. Tabii bunları ciddi olarak uygulayanlar var, uygulamayanlar var. Ciddi olarak uygulandığında 10 yıl sonra bunların olumlu etkilerinin görülmeye başlanacağını düşünüyorum.

İktisat eğitimine daha çok yoğunlaşırsak; Türkiye'de iktisat eğitimi çok çeşitli açılardan ele almak mümkün: Bir kere devlet -vakıf üniversiteleri ile metropol-taşra üniversiteleri ayrımıyla ele almak mümkün. Klasik iktisat bölümleri veya kendini yenileyen iktisat bölümleri bağlamında ele almak mümkün. Aslında kesin bir ayırım yapmak da çok güç. Birbirine çok benzeyen iki programı karşılaştırdığınız zaman, birinin gerçekten akademik amaçla, diğerinin başka amaçla düzenlendiği hemen görülebiliyor. Dolayısıyla, program benzerliklerinden falan hareket edip, bir şeyler söylemek de güç.

Türkiye'de ne kadar iktisat bölümü varsa programlarını tek tek inceledim. Programlar açısından üç türlü iktisat programı var; pür iktisat programları, arada programlar ve geleneksel programlar. Pür iktisat programlarından neyi kastediyoruz? Bir kere bu programlar genellikle Bilkent'te, Koç Üniversitesi'nin İktisat Bölümünde, ODTÜ İktisat Bölümünde ve Marmara İngilizce İktisat Bölümünde uygulanıyor. Bu bölümlerde öğrenci genellikle 4 yıl boyunca toplam olarak 120 kredi alıyor. Örneğin Bilkent Üniversitesi'ne baktığınız zaman toplam ders sayısı 40. Bu derslerin 17'si zorunlu, 14'ü alan seçimlik, 9'u seçimlik. Aşağı-yukarı ODTÜ, Koç, Marmara İngilizce İktisatta da benzer durum söz konusu.

'Pür iktisat programları' olarak adlandır-

dığımız bölümlerde, alan seçimlerinin yönlendirilmesi açısından danışman öğretim üyesi çok önemli. Bu bölümlerde İzzettin Hoca'nın şikâyetçi olduğu durumlar söz konusu; yani aşağı-yukarı 40 dersin hemen hemen hepsinde yoğun olarak matematik, istatistik, ekonometri, kantitatif teknikler çok yoğun olarak kullanılıyor. Bu bölümlerin yurtdışına gitme, rekabet etme açısından diğer bölümlere göre daha şanslı oldukları görülüyor. Son yıllarda banka vb. kurum sınavları da genellikle bunlara yönelik olarak yapılıyor. Uzmanlık sınavlarının bu yöne açılması; yani bilgiye dayalı bir öğrenci tipine göre değil de, daha çok matematik kullanımına, analitik zekâya yönelik olması, bu öğrencilerin şansını geçmiş yıllara göre çok daha fazla artırıyor.

'Aradaki programlar'a geçmeden önce 'geleneksel programlar'dan hemen söz edelim: Bunlar biraz iktisat, biraz hukuk, biraz maliye veren programlar, seçimlik dersler hemen hemen yok ve bunlarda toplam kredi 160-180 civarında, daha çok bilgi yüklemeye yönelik programlar. Bu programların amacı, bir bölümün internetteki tanıtımın sayfasında şöyle açıklanıyor: "Öğrencilerimiz; Türkiye'nin özel ve kamu kuruluşlarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek bütün bilgileri elde etmektedirler."

Ancak, birkaç yıldır, birçok üniversite, birçok iktisat bölümü geleneksel programlar yerine, ara programlara doğru yöneliyor. Ara programlarda seçimlik ders oranı daha fazla. İşletme, hukuk derslerini ilk yıllarda veriyorlar, daha sonra öğrenci seçimlik düzeyde alıyor veya almıyor. Bu programlar; Siyasal Bilgiler Fakültesi, Galatasaray, Yıldız, Çukurova Üniversiteleri'nde dikkat çekiyor. Programlara baktığı zaman bir kısmının zorlama olarak bu programlara geçtikleri hemen görülüyor.

İktisat bölümlerini yeni programlar açma, yeni tekniklerden faydalanma, yeni dersler koyma gibi kriterlerle kıyasladığımız zaman, hemen tahmin edileceği gibi; vakıf üniversiteleri bu konularda çok daha esnek. Bizim YÖK şablonunda belirtilen bölümler veya dersler dışında yeni bölümlerin açıldığı veya derslerin konulduğu görülüyor. Mesela, Bilkent'te İktisadi İdari Bilimler Fakültesi içinde Tarih Bölümü var, Rekabet Ekonomisi, Geçiş Ekonomisi, Pozitif Politik İktisat, Uygulamalı

Ercan Eren:
"İktisat bölümlerini yeni programlar açma, yeni tekniklerden faydalanma, yeni dersler koyma gibi kriterlerle kıyasladığımız zaman, hemen tahmin edileceği gibi; vakıf üniversiteleri bu konularda çok daha esnek."

İktisadi Analiz, Zaman Serileri, Oyun Teorisi gibi dersler var. Bunların önemli bir kısmı lisansa seçimsiz ders olarak yansımış durumdadır. Başkent Üniversitesi'nde Fizik ve Çağdaş Dünya isimli bir ders var. Bahçeşehir'de Avrupa Birliği ilişkileri diye bir bölüm var. Doğu Üniversitesi'nde Bankacılık ve Finans Programı, Bilgi Üniversitesi'nde Uluslararası Ticaret, Beykent'te Yönetim Bilişim Sistemleri, Uluslararası Ticaret gibi diğer devlet üniversitelerinde olmayan dersler veya bölümler var.

Devlet üniversitelerine bakıldığı zaman bazı genellemeler yapmak mümkün. Programlar incelendiği zaman, birbirinin tekrarı olarak düşünülebilecek çok sayıda dersin aynı program içinde yer aldığı görülüyor. Bir diğer gelişme; üniversite veya bölüm bazında vakıf üniversiteleriyle rekabet etmeye çalışıyorlar. İTÜ İşletme böyle bir örnek, ODTÜ bütün bölümleriyle rekabet etme yarışında. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bana çok ilginç geldi. Lisans, yüksek lisans ve doktora programları yeni gelişmelere açık; tüm programlarda, üzerinde çok düşünüldüğü anlaşılan düzenlemeler yapıldığı görülüyor. Teknolojiden faydalanma konusunda da Devlet Üniversitelerine göre daha ilerideler. Programlarında on-line olarak ulaşabileceğiniz kaynakların listesini alabiliyorsunuz. Siyasal'da ayrıca; bazı fakültelerde hiç olmayan Kamu Politikalarının Mikro İktisadi, Kalkınan Ekonomilerde Mali Politikalar, Oyun Teorisi, Finansal Liberalizasyon, Uluslararası Fon Akımları gibi dersler var.

Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü'nde de çok çok ilginç dersler var. Lisans programında Belirsizlik İktisadi, Yenilik İktisadi, Sermaye Birikimi ve Teknoloji, Farklı İktisadi Yaklaşımlar gibi dersler okutuluyor. Galatasaray Üniversitesi'nde İktisadi Kriz Tarihi ve Regülasyon, Ekonomik Psikoloji, İktisadi Örgüt ve Piyasa Teorileri, Açık Ekonomilerde İstikrar Teorileri, Kurumsal İktisat gibi derslerin programlara yansdığı görülüyor.

Devlet üniversitelerinde dikkat çeken başka bir nokta; aynı üniversitede birden fazla İktisadi İdari Bilimler Fakültesi ve birden fazla İktisat Bölümünün yer almasıdır. Örneğin Erciyes Üniversitesi'nde üç tane İktisadi İdari Bilimler Fakültesi var. Bunların neden açıldığı, hangi kriterlere göre açıldığı sorula-

rını yanıtlamak güçtür.

Yine Gazi Üniversitesi İktisat Bölümünde ilginç bir durum var: İktisat Bölümünde beş tane alandan mezun olabiliyorsunuz: Genel İktisat Bölümü, Bankacılık İktisat Bölümü, Kalkınma İktisat Bölümü, Uygulama İktisat Bölümü, Uluslararası İktisat Bölümü. Yani öğrenciler 5 tane seçim yapabiliyor; bunun neye göre ayrıldığını, neye göre yapıldığını bilmiyorum. Herhalde bir açıklaması vardır.

Dikkat çeken noktalardan bir tanesi de; tezli ve tezsiz yüksek lisans programları. Örneğin, Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümünde hem tezli, hem tezsiz yüksek lisans programı var. Programı incelediğiniz zaman pür akademik amaçla açıldığı ve tezsiz programı bitirmenin de çok zor olduğu görülüyor. Programlarda dikkat çeken bir başka nokta; hemen hemen bütün üniversitelerde bitirme tezi uygulamasının yaygınlaştığı görülüyor.

Bir başka nokta, İktisat-ekonometri ayrımının olduğu üniversitelerde -bunlar maalesef yaygın- iktisat bölümlerinin daha sözel içerikli oldukları görülüyor. Bu ayrımların olduğu üniversitelerde daha geleneksel bir anlayış mevcut. Yani bu pür iktisat programlarını veya ara programlar uygulayan üniversitelerde böyle bir ayrım yok.

Bir diğer tespit; iktisat programlarının hemen hemen hepsi de tabii neoklasik Keynesyen iktisat bağlamında bir program izliyorlar. Bu tespitlerden sonra, çok kısa olarak Türkiye'de daha iyi bir iktisat eğitimi konusunda önerilerimi sıralamak istiyorum.

Öncelikle İktisadi İdari Bilimler Fakültesi için, genel olarak bölüm tercihinin daha sonra yapılmasının uygun olduğunu düşünüyorum. Öğrencinin biraz iktisadi, işletmeyi tanıması, tercihinin iki sömestre sonra yapması, bence daha iyi sonuçlar verecektir.

Bir diğer nokta; biz iktisat bölümlerine eşit ağırlıklı sisteme göre öğrenci alıyoruz. İktisat Bölümü ile eşit ağırlığın tam uymadığını düşünüyorum. Sayısal ve eşit ağırlık arasında bir puanlama sistemi İktisat Bölümleri için çok daha uygun. Bence iktisat ve ekonometri bölümlerinin ayrılığı da önemli bir sorun. Burada ekonometri ve iktisat arasında bir işbölümü yapmışlar. İktisat daha sözel, diğeri ekonometrik ancak iktisat teorilere ilgisiz. Bence bunların birleştirilmesi gerekir.

Ercan Eren:
"İktisat-ekonometri ayrımının olduğu üniversitelerde iktisat bölümlerinin daha sözel içerikli oldukları görülüyor. Bu ayrımların olduğu üniversitelerde daha geleneksel bir anlayış mevcut."

Öğrenciler için, özellikle son sınıflara doğru bazı dersler önermek istiyorum. Yedinci veya sekizinci sömestre öğrencileri için Gelişen Ülkeler Makro Ekonomisi dersi koyulabilir. Son yıl verilecek bir başka ders, Gelişme Mikro Ekonomisi ile Bilgi ve Teknoloji Ekonomisi. Son zamanlarda genel olarak bütün üniversitelerde konulmaya başlayan Finansal Ekonomi dersi var. Yine Genel Denge, Oyun Teorisi dersleri çok önemli. Lisans son sınıf veya yüksek lisans arasında; Alternatif İktisat Okulları, Rekabet Ekonomisi, Ekonomik Kuruluşlar ve Organizasyon gibi derslerin olması gerekiyor.

Önerilerim arasında bir başka nokta, özellikle Devlet üniversitelerinde ücret farklılaşmasına gidilmesidir. Ücret farklılaşmasından kastım, "çok ders verelim, çok ücret alalım" anlamında değil, çok çalışma yapanın çok ücret alması anlamında söylüyorum. Tabii bunun kriterleri tartışılabilir; ama uluslararası hakemli dergilerde yayın yapan insanların diğerlerinden çok daha fazla ücret alması lazım. Bunun Türkiye'de maalesef idari görevler arasında çok yaygın olan rekabeti, akademik alana taşıyacağını düşünüyorum. Tabii bir taban ücreti olmalı ve araştırmaya, yayına bağlı olarak ücret farklılaştırmasına gidilmelidir. Buna bağlı olarak, üniversiteler, fakülteler, bölümler arasında derecelendirme yapılması lazım. Kalite ve fiyat arasında ilişki kuracak böyle bir farklılaşma, eğitime mutlaka yansiyacaktır.

Tabii artık söylemeye gerek yok; ama yine de söyleyeyim, artık derslerin bir kısmının, hızla internet ortamında ve bilgisayar laboratuvarlarında yapılmaya başlanması lazım diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Başkan - Ercan Eren'e teşekkürler. Tabii Ercan arkadaşımız, önümüze pek çok problem koydu; bunları belki ayıklamak gerekiyor. Ben iktisat eğitimini sadece mevcut üniversitelerin İktisat Bölümleri bağlamında değil, bir bütün olarak ele alıyorum. Bence iktisadi yaşamın gerçek sorunlarıyla iktisat eğitimi arasındaki bağlantılar büyük önem taşıyor. Örneğin şu sıralar özelleştirme konusu var, IMF'ye verilen taahhütler var. Bu konular İktisat eğitimine nasıl girecek, bunları nasıl işlemek lazım? Bana göre, İktisat derslerinde tarih-boyut bağlamı yok. Ricardo hangi dö-

nemde çıktı ve rant teorisi niye ortaya çıktı? Bu bağlamda anlatılmıyor, Ricardo'nun rant teorisi anlatılıyor, bitiyor. Ricardo kim, nereden çıktı veya Keynes ne zaman çıktı, niye çıktı? Merkantalist mantık -bugünkü kapitalizmin en acımasız halidir bana göre, en ilkel halidir- neden çıktı? Neden orada emeğe bakış tarzıyla, bu ülkedeki emeğe bakış tarzı arasında benzerlik veya önemli farklar var? İktisat derslerinin zamandan kopuk olması gibi bir sorun var. Olaylar sanki dünyada, ülkemizde değil de Mars'ta oluyormuş gibi mekanik anlatılıyor. Yani fiyat bir birim düşerse, insan bir birim daha fazla alır veya yükselirse azalır, alışır gibi şeyler var. Yayın sorunu da çok önemlidir, Ercan Eren bu konuya da değindi ve iktisat eğitiminin Türkiye düzeyindeki kıyaslaması açısından geniş bir ufuk açtı.

Şimdi konuyu tartışmaya açıyorum. İster-seniz önce zaman sınırını koyalım, 10 dakika kadar olsun. Buyurun.

Ali Hakan Büyüklü (İ.Ü. İktisat Fakültesi) - Özellikle İzzettin Hocamızın iktisatçı istihdamındaki açık konusundaki sözleri üzerinde durmakta fayda var. Devletlerin kurumsal yapısında bir değişim var, devlet hep küçülüyor. Dolayısıyla, iktisatçılar, bugün kolaylıkla devlet dairelerinde yer alamıyorlar. Öğrencilerimize, "Kaç öğrenci Devlette çalışmayı istiyor" diye sorduğumuz zaman, hiçbir parmak kalkmıyor, bu da acı bir gerçek.

Bir başka konu; uzmanlaşma. Artık her dalda uzmanlaşma var, fizik ve matematik gibi dallardan mezun olanlar da iktisatçıların işine talip oluyorlar maalesef. Yeni kurulan firmalar, firma ölçekleri iktisatçılarla doğru orantılı mı artıyor? Bu da bir başka sorun olarak karşımıza çıkıyor.

Bir başka konu da yayınla ilgili, 3 senedir yayında bekleyen makalelerimiz var; iş isten geçiyor, duyurulamıyor. Mesela benim tezim 1992'de çıktı, 1994 krizini gösteriyordu, kimseye bir şey anlatamadım. Yani sesimizi nasıl duyuracağız? İlla "radyo, televizyona bizi de kabul edin" mi dememiz lazım? Bu da ayrı bir olay, bunun bir yapısının da belirlenmesi gerekiyor. Çok teşekkür ediyorum.

Başkan - Teşekkürler Ali. Buyurun Mehmet Altan.

Mehmet Altan - Hocam çok teşekkür ediyorum. Ercan'ın konuşması da çok iyiydi, sizin

Nihat Falay:
"İktisat derslerinin zamandan kopuk olması gibi bir sorun var. Olaylar sanki dünyada, ülkemizde değil de Mars'ta oluyormuş gibi mekanik anlatılıyor."

sıkıntılarınızı belirttiğiniz tespitler de çok önemliydi ama sizin tespitlerinizdeki en önemli cümle, "zamandan kopuk iktisat öğretilemez" ve aslında iktisat belki bir meslek değildir, entelektüel bir formasyondur. İktisat bugün önemini yitirdi. Çünkü entelektüel formasyonu olan kesim İktisada gelmiyor, oradakilerin de böyle bir derdi yok. Yani bir şekilde memurlaşmış kadrolarla entelektüel formasyona uygun bir eğitim verilemez ve zamanın kendi sihrini okumayan bir zihnin de entelektüel bir boyut kazanmış olması mümkün değildir. Ricardo örneği olağanüstüdür; çünkü bütün bunlar aslında bir tarih okumadan ibarettir.

Kısaca bunu şöyle söyleyebilirim: Tabii ki ideolojik farklılıkların olabilir, taraf tutabilirsin, çelişkilerde tavır koyabilirsin; ama bilim adamı bunların üstünde bir insanlık tarihinin okumasını yapabilen adamdır. Çünkü insanlık tarihinin kendi dinamiği vardır. O dinamik okunmadığı vakit, ne uygulamalı bilimleri, ne sosyal bilimleri anlamak mümkün değil. O yüzden, bu entelektüel formasyon için, bilim tarihini çok gündemde tutmak gerektiğini düşünüyorum. Bilim tarihine baktığınız vakit, sıkıntılı, günlük siyasi pozisyon almaya çalışan yahut insani olarak bir kimlik edinmeye çalışan, ufak boyutlu bir yerden kurtuluyorsunuz. Bunun entelektüel formasyonu olduğunu unutmamak ve o tarihin gidişatını ona göre okumak önemli.

Yöntem ne zaman değişir, bilime bakışı nedir ve iktisat bundan nasıl etkilenir? Çünkü insanlığın temel üretim biçimi değişince; bu, yöntemi, bilimi ve iktisadi da etkiliyor. Felsefeden yoksun, yöntemden yoksun, ayrıca yöntemin nasıl değiştiğine ait sorulardan yoksun, yöntem-bilim ilişkisini irdelemeyen ve bunların iktisada yansımaları görmeyen bir anlayış, hep güdük kalmaya mahkumdur.

Türkiye bağlamında, mesela bizim okula bakarsanız, bilgi ve teknolojiye yönelik bir ders lisansta yok. Koymaya kalktığınız vakit de bu Resmi Gazeteye kadar gidiyor. Bunu ben söylüyorum; ama kendi okulunda koymaya yönelik bir adım atmam. Çünkü bunu yapmaya çalıştığınızda bürokratik olarak acayip yıpratıcı bir sürece giriyorsunuz.

Bir de tabii başka bir sıkıntı var. Üniversite yeryüzü düzeyinde bir akademisyenliğe

talip olmayınca insanlar kendi okullarında doyum aramayı bırakıyorlar. Mesela, bizim okul yönetiminin hiçbir şekilde bilimsel hiçbir konuşmasını duymuyorum, amatör siyasetçi peşinde bir üslup var.

Sonuçta eğitim bu olumsuzluklara göre şekilleniyor. Bilimin amacı değiştirmekten önce, merak etmektir. Bu insanlığın doğaya hâkimiyetini sağlayan bir unsurdur ve üniversiteler o anlamda doğaya hakimiyet sağlayan bütün pırlanta beyinli adamların bilgi birikimleriyle ayakta durur ve o mesajı bir adım ileri götürmeye çalışırlar. Ama aslında akademik kurullara girdiğiniz vakit üslubun ne kadar sığlaştığını, işlerin ne kadar memurlaştığını, kendine dış yayında yer aramak yerine, bölüm başkanlığı, bölüm yöneticiliği, rektör yardımcılığı, dekanlığa daha çok eğilimli hale geldiğini görüyorsunuz.

Tabii bir de fizikle sosyal bilimlerin bağlantısını da gözden kaçırmamak lazım. İktisat sosyal bilimlerin en eskisidir; ama fizikle birebir bağlantılıdır. Yani fizikteki değişimler bütün bunları değiştirir. Hadiseyi günümüze getirirsek, Quantum'un ortaya çıkaracağı bir sosyal bilim anlayışı nasıldır, iktisat nasıldır? Bu önemli bir sorudur.

Bir konu daha var. Bugün aslında bütün makro iktisat büyümeye, büyüme de teknolojiye indirgenmiş durumdadır. Yani bilgi dördüncü bir üretim faktörü müdür veya tamamen bütün iktisadi oluşturan sanayi döneminin, Newton fiziğinin ortadan kalktığı, ama dünyanın çok daha inşa edemediği, çok farklı bir evrenin başlangıcı mıdır? Ona da bakmak lazım. Çok teşekkür ediyorum.

Necip Çakır (Bahçeşehir Üniversitesi) - Doktora tez konum, fizikle iktisat arasındaki ilişki ve iki senedir Bahçeşehir'de neoklasik iktisadi bu bağlamda sunuyorum. Temel hipotezlerimden bir tanesi, 19'uncu yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan fiziğin, iktisadın bütün biçimini şekillendirdiği idi. Dolayısıyla, iktisatla fizik arasında böyle bir bağlantı var, bu bağlantıyı göz ardı etmek mümkün değil. İktisat bir bilim olmak için, fiziğin, matematiğin yöntemlerini taklit ede gelmiş. Ama sonuçta karşımızda güdük, sadece dengeye odaklı, zamandan tümüyle kopuk, mekanik, adına 'bilim' demeye bin şahit isteyen bir yapı çıkıyor.

İktisat eğitimindeki sorunlara bakarken,

Mehmet Altan:
"Memurlaşmış kadrolarla entelektüel formasyona uygun bir eğitim verilemez ve zamanın kendi sihrini okumayan bir zihnin de entelektüel bir boyut kazanmış olması mümkün değildir."

sorunun kendisini her şeyden önce iktisat teorisinde aramak lazım. Bu iktisat teorisi şu anda varolan krizleri analiz etmeye yeterli mi; niye edemiyorlar, niye IMF ile Dünya Bankası birbirlerine giriyor?

İktisat Marshall'la birlikte tümüyle gerçek hayattan kopuk bir yapı haline dönüşüyor. Bir mühendislik altlığı olarak algılanıyor ve iktisadın başlangıç noktası değişiyor. Bir mikro iktisat kitabının fayda maksimizasyonuna başladığınız zaman, iktisat eğitimi biter oldu, oradan hiçbir şey çıkmaz, hiçbir şey analiz edemezsiniz, dünyayı hiçbir şekilde kavrayamazsınız.

Mehmet'in dediği gibi; doğru dürüst bir tarih okuması lazım, o çerçevede bilim tarihi çok büyük bir önem taşıyor. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında ve 20'nci yüzyılın başında fizikte ortaya çıkan gelişmeleri iktisada taşımak isteyen birtakım iktisatçılar var. Mesela, bunlardan bir tanesi ekonometrinin babası, H.D. Moor diye bir adam. Marshall, D. Moor'u iktisadın dışında bırakmak için her şeyi yapmış. Bugün de eğer farklı bir analiz noktasından iktisadı yeniden yapılandırmaya kalkacak olursanız, bir kenarda kalacağınız kesin.

Mc Carthy döneminde Sweezy'yi yıllarca süründürdüler, Amerikan Üniversitelerinde barınabildi; ama sürünerek barındı. Şimdi aynı şey var. Eğer hariçten gazel okumaya kalkıyorsanız, sizi kimse dinlemiyor.

İki noktayı daha vurgulayacağım, bir tanesi; iktisatçı olup da iktisada katkı yapan neredeyse kimse yok. Sweezy ahlak profesörü, Ricardo borsacı, Jevons, Walras, Pareto bunların hepsi mühendis kökenli, Marshall, Keynes bunlar Cambridge matematik mezunu, yani iktisatçı olup da iktisada katkı yapan yok. O yüzden ne kadar yazı yazılırsa yazılsın, hiçbir şey ifade etmediğini düşünüyorum.

Son bir nokta, vakıf üniversitelerinde bilimsel yayınlara destek veriliyor. Ayrıca tüm akademik ünvanlar için bir taban öğretim üyesi maaşı var. Yapılan genel değerlendirme sonucunda ders performansınıza, akademik çalışmalarınıza bakılarak maaşınızda artışlar olabiliyor. Doğrusu bu sistemin de çok fazla işe yarayacağını sanmıyorum. Yani yine öz unutuluyor, hep biçime âşık olunuyor. Sorun iktisat dersinin ya da iktisat eğitiminin nasıl yapılacağına değil, sorun iktisat teorisinin

kendisinde. Oraya dönmedikten sonra, belli bir noktadan sonra revize etmeye çalışmaktan sonra -ki bunu yaptığınız zaman da muhtemelen dışarıda kalacaksınız- adınız egzantrik bir iktisatçı olarak belki bir yerlerde geçecek. Çok fazla şans yok gibi geliyor bana. Teşekkür ederim.

Başkan - Teşekkür ederim. Toplantımıza katılan arkadaşlar, fakültenin geleceği, eğitim kalitesi, mevcut durumu, geçmişindeki hatalara, sevaplarına ilişkin bazı önerilerde, yorumlarda bulunurlarsa memnun olacağız. Ercan'ın vurguladığı ve çok da yararlandığımız şekliyle Türkiye'de iktisat eğitiminin genel sorunları var. Fakat Türkiye'de iktisat eğitimi ilk başlatan bir birim olarak İ.Ü. İktisat Fakültesi'nin tarihten gelen bir misyonu, yaptığı güzel şeyler, yapamadıkları ve yapması gerekenler var. Çok değerli hocalardan ders aldım; Ömer Lütfü Barkan, Sabri Ülgener, Ömer Celal Sarç böyledir, hepsi bilimsel yetkinlikle belli bir yere geldiler. Tabii bu bağlamda iktisatçının kendini üretim tarzı, kendini topluma kabul ettiriş tarzı da önemli. Biraz evvel denildiği gibi yöntem değişiyor, örneğin sanal eğitim de bir yöntemdir. Ben bugün için çok anlamlı bulmuyorum, ama bir yöntemdir. Buyurun Ercan Eren.

Ercan Eren - Teşekkür ediyorum. Ali Bey, "yayın sıkıntımız var, 3 senedir bekleyen makalelerimiz var" dedi. Ali Bey İktisat Fakültesi gözlüğüyle bakarsanız çok haklı ama gözlüğü değiştirirseniz çok haksız. Bir kere elektronik ortamda makalenizi hemen yayınlamanız mümkün. Yine yayınlamadığınız kitapları elektronik ortamda anında yayınlamanız mümkün. Dolayısıyla, Nihat Hoca sanal eğitime biraz kuşkuyla bakıyor ama artık sanal ortamda isteyen, istediğini anında yayınlatabilir.

Necip Çakır, "iktisatta alternatif görüşleri olan ya da iktisadı sorgulayanların yayın yapmasında sorun var" dedi ama elektronik yayında bu sorun da ortadan kalkıyor, istediğiniz her yere ulaşabilirsiniz.

Necip Çakır - 10 dolara bir web sayfası kiralayıp yazabilirsin tabii, ama kaç kişiye ulaşır. A Grubu dergilere veya çok tıklanan yerlere sokma şansınız sınırlı, onu söylemeye çalıştım.

Ercan Eren - Ama geçmişe kıyasla, ulaşmamak diye bir olay yok.

Necip Çakır:
"Sorun iktisat eğitiminin nasıl yapılacağına değil, sorun iktisat teorisinin kendisinde.

Oraya dönmedikten sonra, belli bir noktadan sonra revize etmeye çalışmaktan sonra adınız egzantrik bir iktisatçı olarak belki bir yerlerde geçecek."

Başkan - Müsaadenizle şunu söyleyebilir miyim? Belki teknik olarak ulaşamamak söz konusu değil; ama bir sansür olduğu da çok açık. Çok basit bir örnek vereceğim. Korkut Boratav bir-iki ay önce televizyona çıkıyordu; sonra çıkmaz oldu, niye? İşlerine gelmedi, bu bir sansürdür. Ama benim sevgili meslektaşlarım her akşam tuluat tiyatrosu gibi çıkıp, konuşuyorlar. Teknik olarak ikisine de ulaşmak mümkün ama bu yapı bir sansürü gösterir. Yani iktisat dünyasında veya siyasi dünyada belli bir sansürün olduğu da açık.

Ercan Eren - Ama yine de eskisine nazaran yayın konusunda ciddi bir yol alınmıştır. Konuşmamda, Türkiye'deki iktisat eğitiminin alternatifini sunmaya değil, kimi tespitlerde bulunmaya çalıştım. Necip'in vurguladığı "öz" konusu benim de çok ilgilendiğim bir konu, ama bugün varolanı göstermek ve varolan çerçevesinde birtakım değerlendirmeler yapmak istedim.

Ali Hakan Büyüklü - Tekrar elektronik yayın konusuna dönmek istiyorum. Biz internette yayın konusunu inceledik, hatta ekonometri bölümleri toplantısında kimi yayınları belli bir sistem çerçevesinde internet ortamına aktarmayı önerdik. Henüz bir girişim olmadı. Bir başka nokta, ünlü iktisatçıların sitelerini incelediğimizde hiç yayınlanmamış konuları, yayınları aktarmadıklarını gördük.

Murat Donduran (Yıldız Teknik Üniversitesi) - Yurtdışında üç site var. Bence en önemlisi, radikal politik iktisat gibi alt dalları da olan New Economic Paper's. Bu sitede, siz hangi konuyla ilgileniyorsanız oraları işaretliyorsunuz, e-posta adresinizi verdiğinizde yalnızca o konularla ilgili çıkmış bütün her şey size postalanıyor ve bunların hiçbirisi A Grubu dergilerde yayınlanmış değil, bunlar tamamen discation paper ve work in paper; ama 3 ay sonra da Econometrica'da, American Economic Review'de ya da Economic Letters'da yayınlanabiliyor.

Bizim yapmamız gereken, yalnızca ekonometri bölümü olarak değil, tüm iktisatçıları için bir on-line havuz yaratmaktır. Yazılar önce orada discation paper formatında dolaşmalı, ondan sonra zaten o bir yerlerde yayınlanacaktır diye düşünüyorum.

Metin Sarfati - İlk konuşmamın başında da söylediğim gibi, bizim bugün tartışılması-

nı istediğimiz konu; öğrenciler bugün verilen iktisat eğitimiyle çağdaş dünyadaki iktisadi oluşumları algılayabiliyorlar mı, analiz edebiliyorlar mı? Yani matematiksel iktisat veya değil, ikisi birden veya ikisi ayrı ayrı. Fransa'da öğrenciler ellerine verilen aletlerle çağdaş dünyadaki iktisadi oluşumlar arasında hiçbir bağlantı kurmadıklarından şikâyet ettiler. Türkiye'de sizce durum nasıl? Yani ellerine verilen aletlerle çağdaş dünyadaki iktisadi olguları tahlil edebiliyorlar mı, edemiyorlar mı? O konunun biraz uzağında kaldık galiba, ona cevap rica ediyorum.

Bir diğer konu, uluslararası düzeyde makale yayınında oldukça geri sıralardayız. Bunun nedenlerini öğrenmek ve bu konunun tartışılmasını istiyorum. Teşekkür ederim.

Ercan Eren - Uluslararası yayından başlalım isterseniz. Tabii yaptığınız yayın Türkiye ekonomisi üzerine ise bu ne kadar bütün dünyayı ilgilendiriyor, ne kadar ilgilendirmiyor? Bu ayrı bir tartışma konusu. 1980'i baz kabul edersek, 1980 öncesinde, daha kapalı ekonomi çerçevesinde uluslararası yayın yapıp, yapmama çok fazla dikkat edilen bir şey değildi. Ama bugün baktığımız zaman kendi isteğimizin dışında, YÖK'ün bastırmasıyla, yükseltmelerde uluslararası yayın yapma şartı geldi. Bunu açık olarak koymak lazım, yani dürüst olmak lazım. Bu konuda genellikle "iktisat veya sosyal bilimlerde uluslararası yayın yapmak çok zor" deniyor. Ama bu pek geçerli değil, biz bölümde genellikle bütün dergileri inceliyoruz. Dünyada en fazla yayın yapılan alan, tiptan sonra ekonomi. Dolayısıyla, "ekonomi dergisi yoktur, azdır" diye bir şey hiçbir zaman geçerli değil.

Tabii Necip'in söylediği, iktisada farklı yaklaşım, farklı bakış; yayın yapmama da etkili olabilir; ama herhalde bu Türk üniversiteleri için çok fazla önemli bir değişken değil, bunu kabul etmek lazım.

Yalnız vakıf üniversitelerinin kurulmasıyla -öğretim üyeleri genellikle ABD'de yetişmiş, bir kısmı zaten orada yayın yapmış insanlar- uluslararası yayın yapma öne çıkmaya başladı. Şunu söylüyorum, siz isterseniz olur. Ama bu rekabetle olacak bir şey, rekabeti getirmek lazım. Üniversiteler, fakülteler, bölümler arasında rekabet ve derecelendirme olması lazım.

Ercan Eren:
"Genellikle 'iktisat veya sosyal bilimlerde uluslararası yayın yapmak çok zor' deniyor. Ama bu pek geçerli değil. Dünyada en fazla yayın yapılan alan, tiptan sonra ekonomi."

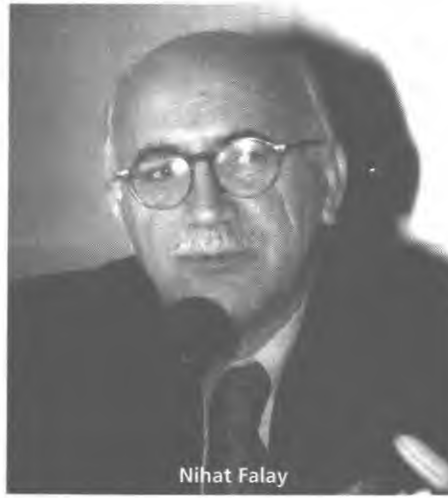
Şuna katılıyorum: Gerçekten uluslararası düzeyde yayınlanmamış, özellikle iktisat tarihinde çok sayıda kaliteli makaleler var, bunu reddetmek mümkün değil. Ama Türkiye’de hakemli dergi hemen hemen yok denilecek kadar az. Türkiye’deki hakemli dergilerin ne olduğunu biliyoruz, çoğunun ne olduğunu biliyoruz. Birtakım şeyleri de zorlamak, hakemli dergi işlevini kelimenin tam anlamıyla yerine oturtmak lazım.

İktisat eğitim ile ilgili konuya gelince, programları pür iktisat programları, ara programlar, geleneksel programlar şeklinde üçe ayırdım. Pür iktisat programlarında dikkati çeken bir nokta, her şeyi öğrenmek gibi bir endişeleri yok. Lisansda, yüksek lisansda ve doktora iki tane temel dersleri var; mikro ve makro iktisat. Ama çok sayıda seçmlik ders var. Öğrenci danışmanın yardımıyla kendisini geliştirmeye çalışıyor. Burada Keynes ya da Friedman öğrenmek gibi bir dertleri yok. Bütün olay, -İzzettin Beyin çok eleştirdiği gibi - model kurmak, modelin içsel tutarlılığını sağlamak ve analiz yapmak.

Keynes’i bilmek çok önemli midir, değil midir; bu tartışma konusu ama bilgi hamallığıyla analiz yapmayı karıştırmamak lazım. Yani "bizim sistemimiz geleneksel sistem, her şeyi verelim" diyorsun, her şeyi veriyorsun, ama bu aslında "hiçbir şeyi vermeyelim" anlamına geliyor.

İktisatın paraya kayması şeklinde bir kaygı var. 1997’den beri, makro iktisat ve para birlikte kullanılıyor. Yani ekonomi makro ekonomiyeye kayıyor. Ama bizim özellikle geleneksel fakültelerimizde Çalışma Ekonomisi, İşletme, Maliye gibi bölümlerimiz var. Mesela, çalışma ekonomisinde şöyle bir sorun var: 1990’lı yılların son döneminde, emek piyasaları yapışkanlığı, ücret yapışkanlığı, kontrat ekonomisi, uzun dönemli kontratlar, kısa dönemli kontratlar vb. konular yeni Keynesyen iktisadın analizlerinde çok önemli bir yer tuttu.

Çalışma Ekonomisi bu işin teorisini vermekte formasyon olarak zayıf kalıyor. İktisatta iş bölümü içinde bazı konular çalışma ekonomistlerine bırakılmış durumdadır. Dolayısıyla, ekonominin arz fonksiyonunu, üretim fonksiyonunu ele aldığımız zaman, emek konusunun iktisatta çok fazla işlenmediğini görüyoruz. Aynı şey finansman teorileri, serma-

Nihat Falay

ye teorileri açısından da geçerli. Journal of Economic literatürünü temel kabul edersek; 1997’den itibaren temel alanlardan bir tanesi finansal ekonomidir. Genellikle finansmanla ilgili dersler işletme bölümlerinde verildi ama bu işin teorisi yine iktisat bölümlerinde ele alındı. İş bölümü konusunda sorunlar var.

Maliye Bölümlerinde vergi hukuku, Türk vergi sistemi, mali hukuk gibi konuları ele alıyoruz. Kamu ekonomisini ise makro ekonomide ele alıyoruz. Pür iktisat programlarında, maliye, kamu ekonomisi bağlamında kısmen mikro ekonomi, kısmen makro ekonomi konusudur; vergiler nasıl olacak, vergi yapısı ne olacak, nasıl değişecek, ticaret hukuku nasıl olacak gibi konuların çok fazla önemi yok. Bunlar tartışılabilir.

İktisata gelince, temel bir ders var; "İstikrar Politikası". Bu oldukça anlamlı bir ders. Ama bu dersten önce para politikası ve maliye politikası formasyonunun verilmesi lazım. Örneğin parasal taban niye arttı diye sorduğunuzda, kamu sektörü açığından arttı veya hut da bu Merkez Bankası’ndan karşılandı ya da borçlanmayla karşılandı. Buranın neresi parasaldır, neresi malidir? Bunlar bir bütünün parçalarıdır. Dolayısıyla, bizim geleneksel maliye formasyonumuzda sorunlarımız var. Maliye hocasının hem parayı hem makro ekonomiyi bilmesi lazım.

Başkan - Ama gerçek bir iktisatçı, hem maliye politikasını, hem para politikasını bilmeli. Müsaadenizle, konuşma sırası Kuvvet Lordoğlu’nda.

Kuvvet Lordoğlu (Marmara Üniversitesi) - Bir, iki şey söylemek istiyorum. Birincisi, çok

Ercan Eren:
"Pür iktisat programlarında dikkati çeken bir nokta, her şeyi öğrenmek gibi bir endişeleri yok. Lisansda, yüksek lisansda ve doktora iki tane temel dersleri var; mikro ve makro iktisat."

fazla ayrıntıya girdik gibi geliyor bana. Türkiye'de iktisat eğitimi konusunda Ercan çok genel bir çerçeve çizdi; "sanal ortam, internet" denildi, yayın meselesi, ücretler gibi bir kaç alana geçildi. Ercan'ın bahsettiklerinden bir tanesi bile ayrı bir toplantı konusu olabilir.

Ben internet meselesinde bir şey söylemek istiyorum: İnternette ya da sanal ortamdan yararlanmanın ölçüsünü biraz kaçırıyoruz gibi geliyor bana. Necip'in de söylediği gibi, özü unutup, biçime takılmamalıyız. Sanal ortam bir araç mı, yoksa bir amaç mı? O klasik soruya geliyorum, o zaman sanki, araç olma özelliğini kaybediyor gibi bir endişem var. Kaldı ki bir sürü konuda hakikaten internetin eksik olduğu noktalar var. Tabii fazlaları da var. Bunları bir şekilde tartıp, internet veya sanal ortamın getirisini buna göre değerlendirmek lazım.

İkinci söylemek istediğim nokta ücretler konusu. Çalışanların ücretlerinin düşmesi, sadece iktisat eğitimi veren hocaları değil, bütün hocaları ilgilendiren, genel bir sorun.

"İktisat eğitiminde neler yapılabilir?" konusunda Ercan örnekler verdi, katılıyorum. Gelişen Ülkeler Makro Ekonomisi, Bilgi Teknoloji Ekonomisi, Ekonomik Kurum ve Kuruluşlar gibi derslerin mutlaka olması lazım. İktisat eğitiminin dinamik bir yapıya kavuşturulması gerektiğini ve bu amaçla ilgili derslerin lisans, yüksek lisans programlarına eklenmesi gerektiğini düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Başkan - Teşekkürler. Oldukça faydalı konuşmalar yapılıyor. Peki ne yapılabilir, neler önerilebilir? Mesela aklıma şu geldi: Bir anket formu oluşturalım, mezunlardan ve öğretim üyelerinden oluşan bütün kadroya dağıtalım, cevaplarını alalım. Buna benzer bir araştırma var, belki Ali Hakan bu konuda bize bilgi verebilir.

Ali Hakan Büyüklü - 20' nci yüzyılda İktisat Fakültesi' ni sorgulayıcı, öğretim üyesi, öğrenci ve mezunlar olarak üç ayaklı bir anket çalışması başlattık. İki ayağı bitti, üçüncü ayağı tamamlamak için maddi destek bekliyoruz. İlginç cevaplar var; yakın zamanda sunmayı düşünüyoruz. Anketi bin öğrenci, 83 öğretim üyesi cevapladı ve ilk defa internet üzerinden anket cevaplama olayını da denemiş olduk. Maalesef internet üzerinden anket cevaplamanın korkutucu olduğu anlaşılıyor, pek rağ-

bet görmedi. Nereye gidiyor, kimlerin eline geçiyor? Öğretim üyeleri anlamında da böyle bir sorunla karşılaştık maalesef.

Başkan - Başka yorum yapmak, soru sormak isteyen var mı?

Ercan Eren - İ.Ü. İktisat Fakültesi konusuna nasıl gireceğimi açıkçası bilmiyorum ama özel olarak bu konuya girmek de istiyorum. Anket yapmadım ama İktisat Fakültesi'nden mezun, şu anda akademik alanda olan pek çok kişiyle görüştüm. Görülen şu, 1995-1996-2001 arasında mezun olmuş insanlar, "Bugünkü gözlükle, derslerde güncel, teorik gelişmeleri izleme konusunda büyük bir sorumuz var" diyorlar ve "çoğu dersin Keynes'te kaldığını" söylüyorlar. Dolayısıyla, Metin beyin söylediği, çağdaş ekonomiyi veya hut da çağdaş gelişmeleri ne kadar izliyorlar sorusu geliyor hemen akla.

Arkadaşlarımız -ki bunların bir kısmı o fakültede yüksek lisans, doktora yaptılar veya yapıyorlar- "Birçok derste, lisans ve yüksek lisans derslerinin düzeyi aynı" diyorlar. Yani "tekrarın tekrarı anlayışı çoğu derste geçerli" diyorlar.

Arkadaşların önemli bir eleştirisi, derste yeni teknolojileri kullanmak diye bir şeyin söz konusu olmaması. Tabii Devlet üniversitelerinde tepegöz dahil pek çok şeyi bulmak zor, bu da doğrudur, ama bulan fakülteler, bölümler var, bunlar da devlet üniversitesi.

Az öğrenci alan iktisatla ilgili bölümlerde staj olanağı var. Bu gerçek dünyayla bütünleşmek için çok önemli. İktisat Fakültesi'nde ise, özellikle İktisat Bölümü için staj diye bir olay söz konusu değil. Dolayısıyla, her şey bir yerlerde kalıyor, uçuyor. Mezunlar, "okulu bitirdiğimiz zaman bir şokla karşı karşıyayız" diyorlar, böyle bir eleştiri var.

Aktif katılım, aktif eğitimin lisansta, yüksek lisansta, doktorada hemen hemen hiçbir derste geçerli olmadığı da eleştiriler arasında.

Türkiye'deki İktisat Fakültelerini değerlendirirken bitirme tezinin, bitirme projesinin yaygınlığından söz ettik. İktisat Fakültesi'nde ise böyle bir uygulama yok. Dolayısıyla, görüştüğüm mezunlar bunun faydalı olduğunu, bitirme tezinin getirilmesi gerektiğini düşünüyorlar.

Tabii tek tek bazı hocalar için bu belki söz konusu değil ama genel olarak öğretim üye-

Kuvvet Lordoğlu:
"Birçok konuda internetin eksik olduğu noktalar var. Tabii fazlaları da var. Bunları bir şekilde tartıp, internet veya sanal ortamın getirisini buna göre değerlendirmek lazım."

leriyle büyük bir diyalog eksikliğinin olduğunu söylüyorlar.

Ali Hakan Büyüklü - İktisat Fakültesi'nde Bölüm olarak bizim bazı yaptıklarımız var, onları anlatmak istiyorum. Birkaç senedir, ders bazında bitirme tezi zorunlu hale getirildi. Uygulamalı Ekonometri dersinde yüksek lisans seviyesindeki arkadaşlardan gayet ciddi bir şekilde tezler aldık. Hatta sektör bazında planlama ödevleri verildi. Arkadaşlar projeksiyon makineleriyle sunum yaptılar ve çok da mutlu oldular. Tabii biz kendi bölümümüz bazında bunları söyleyebiliyoruz.

Atıf Evren (İ.Ü. İktisat Fakültesi) - Ali Hakan Büyüklü'nün söylediklerine destek olsun diye birkaç şey söylemek istiyorum. Fakülte-de eski ve yeni kuşak çatışması var. Eski kuşak, "hani ne yapsak da bürokrasiye kapağı atsak, bakan olsak" diyen kesim. Bir de dünyayı takip etmeye çalışan, "bir yerlerle yarışsak, kendimizi kanıtlasak" diyen bazı gençler var. O bakımdan, herkesi top yekûn bir kaba koymak doğru olmaz diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Necip Çakır - Doğrudan İktisat Fakültesi'yle ilgili bir şeyler söylemek istemiyorum. Ama İktisat Fakültesi'nde, neredeyse "Soyadı Kanunu" diye bir şey var, o kadar değinmem yeterli herhalde.

Bahçeşehir Üniversitesi'nden örnek vereceğim: Belki yapılanmayla ilgili birtakım şeyler uyandırabilir. Bizde 3 aylık bir eğitim programı var; 'MEP', 'GEP' ve 'YEP' dediğimiz bir şey var.

'YEP' Yurtdışı Eğitim Programı demek, biz beşinci sınıfta öğrencileri 6 aylığına ABD'ye gönderiyoruz. San Diego State ile bir anlaşmamız var. Bu çerçevede 6 ay ABD' de kalıyorlar ve sonra aldıkları kredilerle geri dönüp ve bizden mezun oluyorlar. Kendilerini orada kabul ettirebilirse, oradan mezun oluyorlar.

'GEP', Genel Eğitim Programı' dır. Bu birinci sınıftan itibaren başlayan, A grubu derslerden biri olarak nitelendirilen bir ders. Burada 28 tane farklı konuda öğrencinin ilgisi çekilmeye çalışılıyor. Bunun içinde antropoloji var, Marksizm var, mitoloji var, aklınıza ne geliyorsa her konuda her şey var. Ondaki sonra da, ikinci sınıftan itibaren, mesela, kritik düşünce, eleştirel düşünce, o tip dersler var

ve bu dördüncü sınıfa kadar devam ediyor.

'MEP' ise Mesleki Endüstriyel Profesyonel anlamına geliyor. Bu ders çerçevesinde, her hafta sanayiden, basından, diğer alanlardan bir konuk geliyor ve konuşma yapıyor. Bu program çerçevesinde öğrenci mezun olana kadar 14 tane sertifika toplamak zorunda. Mesela, bu sene zaman yönetimi üzerine bir sertifika programı vardı, bunlar profesyonel şirketler tarafından veriliyor ve öğrenciler sertifika alıyor. Bir de ayrıca İşletme, İktisat, Avrupa Birliği, Uluslararası İlişkiler Bölümündeki öğrenciler, ikinci sınıftan itibaren yaz aylarında birer ay staj yapıyorlar. Böyle bir yeniden yapılanma İktisat Fakültesi için de gerekli ama uzun vadede olabilecek bir şey.

Bizde 30'ar tane bilgisayarlı altı adet sınıf var, oralarda ders yapılıyor.

Başkan - Burada verilen ipuçlarını umarım yönetim ve bizler gerçekten iyi değerlendiririz. Kendim için bazı ipuçlarını aldım doğrusu, ayrıca ben de bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Mesela, her öğrencinin sene başında bir fotoğraf vermesini istiyorum. İkincisi, isteyen her öğrenci yazılı bir ödev yapabilir, isteyen her öğrenci kalkıp, kürsüde anlatabilir.

Kendimizi iyi eleştirirsek, belki daha iyi bir sonuç alacağız, o anlamda, bu söylediklerim önemli. Ayrıca biz kendimizi ne kadar eleştirirsek eleştirelim, dışardan bakış farklı olabilir. Bu bağlamda Ercan Eren'in söylediklerini de çok önemsiyorum.

20 yıla yakın zamandır bir çöküş var, belki düzelmesi 30-40 yıl alacaktır. Kadro gitti, daha gidecekler de var. Üzülüyorum tabii. Biz de eski nesilden kalma insanlar haline geldik. Şu oda da bile en yaşlı insan oldum, eskiden daha yaşlı hocalar vardı, şimdi ben geldim o noktaya, bundan da üzüntü duyduğumu söyleyeyim hemen. Belki söylediklerim çok duygusal oldu ama kendimizi eleştiremezsek, düzelemeyiz.

Katılan herkese çok teşekkür ederim.

Atıf Evren:
"Fakültede eski ve yeni kuşak çatışması var. Eski kuşak, "hani ne yapsak da bürokrasiye kapağı atsak, bakan olsak" diyen kesim. Bir de dünyayı takip etmeye çalışan, "bir yerlerle yarışsak, kendimizi kanıtlasak" diyen bazı gençler var."

İktisat İlim midir? Sanat mı?

İktisat ilim midir, sanat mı konusu üzerinde, bazı gazetelerde fantezi ve şaka niteliğinde çıkan yazıların yanlış bir yönlendirme yapmasından endişe duyduğum için bu konuda burada iktisatçı meslektaşlarıma kısa ve öz bir düşünce kadrosu sunmak zorunluluğu duydum.

Kimsenin kuşkusu olmaması gerekir ki iktisat bir ilimdir, ve fakat bir "sosyal" ilimdir. İnsanların davranışları çok karmaşık olduğu için, gelişmiş ekonometrik tahkik metodlarının varlığına rağmen, önemli olan etkenleri, ilişkileri çıkarmak güçtür. Demek ki, daha "objektif analiz" aşamasında kesin, evrensel, değişmez kanunlara ulaşmak, ekonominin fiili işleyişini, karşılaşılan sorunları izah edecek paradigmlar kurmak, yahut tıp ilimine bir benzetme yaparsak, sorunları ve sorunların nedenini "teşhis" etmek güçtür. Doğal ilimlerde ise "kontrollü deneyimler" yapılabilir ve kesin, değişmez kanunlara ulaşmak mümkündür.

Kaldı ki, ikinci ve "normatif" aşamada iktisatçılar, fiyat istikrarı, işsizlik, gelir dağılımı vb. gibi sosyal hedeflere farklı ağırlık ve öncelik verebilirler. Bu nedenle aynı objektif analizi yapan iktisatçılar dahi farklı politika reçeteleri sunarlar. Bunun da "sanat" tarafı yoktur; sosyal hedef tercihleri söz konusudur.

Nitekim, objektif analizlerdeki ve normatif alandaki farklar sonucu iktisatçılar, demokratik rejim çerçevesinde, soldan, merkez sola, merkeze, merkez sağa ve sağa kadar geniş bir yelpaze içinde yer alırlar.

Fakat iktisat politikalarını fiilen iktisatçılar değil politikacılar uyguluyorlar ve bu "uygulama" aşamasında bilgi noksanı yanında çeşitli hatalar ve yanlışlar yaparlar. Fiilen politikacıların uygulamaya koydukları politikaları parti politikası, bölge veya sosyal grup politikası, partizanlık, popülizm, şahsi çıkarlar ve yolsuzluğa kadar çok çeşitli iktisat dışı etkenler yönlendirebilir. Bu etkenlerin ağırlığı ne kadar fazla ise iktisat ilminden ve ekonomiyi düzeltmek politikalarından o kadar uzaklaşmış olur. İsterseniz bu aşamada "sanat"tan söz edebilirsiniz. "Politika sanatı" yahut "idarrecilik" sanatı! Fakat partizanlık, popülizm ve yolsuzluğun egemen olduğu politikalara "sa-

nat" demek bu kere "sanat"a hakaret olur.

Gelişmiş ülkelerde politikacıların hataları nispeten azdır; bilgi derecesi yüksektir; saydamlık, hukuk karşısında eşitlik genel ilkedir. Bu ülkelerde ekonomi politikalarında "ince ayar" tutturulmasa bile "kaba ayar" yapılabilmekte ve sorunlar, hiç olmazsa azaltılabilmektedir. Nitekim, bu ülkelerde 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana, 70'li yıllardaki OPEC krizi dışında, çok ciddi bir sorunla karşılaşmadan istikrar, işsizlik, gelir dağılımı, fırsat eşitliği tatmin edici düzeylere gelmiştir. 1997 global finansal krizi bu ülkeleri fazla sarsmamıştır.

Vahim olan Türkiye'nin -Endonezya'nın, Rusya'nın vb.- durumudur. Önce üniversitelerimizde ve akademik çevrelerde iktisat ilmi istenilen düzeyden uzaktır. YÖK'lü üniversiteler, yanlış üniversite politikaları sonucu genel olarak üniversitelerin ilim, araştırma ve eğitim kalitesi yeterli gelişme gösterememiştir. Fakat asıl vahim olan iktisat politikası uygulayan politikacılarımızın durumudur.

Özal'ın, Demirel'in, Erbakan'ın, Çiller'in, Yılmaz'ın, Ecevit'in ve bunların hükümet üyelerinin eksik ve yanlış politikalarının iktisat ilminin olmadığını bir delili kabul edilmesi insafsızlıktır.

Asıl konumuz da iktisat ilim değil, sanatır tezinin etrafında gezinmek değil, üniversitelerimizin, Meclis'in, politik partilerin, parti liderlerinin, milletvekillerinin kalitesinin yükseltilmesi, bu yolda bizi bekleyen açmazların nasıl aşılabileceği olmalıdır.

**Mükerrem
Hiç***

İktisat bir ilimdir,
ve fakat bir
"sosyal" ilimdir.
İnsanların
davranışları çok
karmaşık olduğu
için, gelişmiş
ekonometrik
tahkik
metodlarının
varlığına
rağmen, önemli
olan etkenleri,
ilişkileri
çıkarmak güçtür.

* Prof. Dr.
İÜ. İktisat Fakültesi

Türkiye’de İktisat Öğretimi Nasıl Olmalı?

Önce bir vurgulama ve anımsatmayla başlayalım: Eğitim ve öğretimin temel işlevi, bir toplumsal kuruluşta, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, o toplumsal kuruluşun yeniden üretimini, başka bir deyişle varlığını sürdürmesini sağlamaktır. Çeşitli bilim dallarında, gerek doğa gerekse toplum bilimlerinde bu temel işlev hiç değişmez. Değişen, biçim, biçem ve söylem düzeyinde gözlenen farklılıklardır. Doğa bilimlerinde eğitim – öğretim daha çok gözlem ve deneye dayanır. Toplumsal bilimlerde ise, odak noktası insan ve davranışları olduğundan, gözlem ancak geriye doğru tarihsel süreç içinde yapılabilir ve belirli varsayımlardan hareketle tutarlı ve bir mantık yürütme sonucu kurulan soyutlama düzeyinde (unutulmamalıdır ki bilim soyutlamadır!) matematiksel modeller yardımıyla varsayımlardan türetilen belirli öndeyiler (predictions) ve sonuçlara ulaşmaya, olgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmaya çalışılır.

İşte bu bağlamda, iktisat eğitiminin de, temelde, üretim biçimine bağlı olarak üretim ilişkilerinin geliştirilerek sürdürülmesini, yeniden üretimini sağlamaya yönelik bir işlevi vardır. Örneğin, "sosyalist" ya da kolektif üretim ilişkilerinin egemen olduğu, en azından öyle olmasına çalışıldığı ileri sürülen (!) Sovyetler Birliği’nde verilen iktisat eğitimi, "marksist iktisat kuramı"na dayanır ya da dayanmalıdır.. Ama "kapitalist" sistemin egemen olduğu bir ülkede (ABD, İngiltere, Almanya v.d.) iktisat eğitimi marksist iktisat kuramına dayanamaz. Nitekim, Sovyetler Birliği’nin parçalanması sonucu bugünün Rusya’sında da, kendine piyasa ekonomisine geçişi başka deyişle, kapitalizme geçişi hedef aldıktan sonra, artık tüm iktisat eğitiminin marksist iktisat kuramı eksenli olması düşünülemezdi. Öyle de olmuştur ve piyasa ekonomisi yoluyla ekonomik sorunlarını çözme-ye çalışan her toplumsal kuruluşta olduğu gibi, Rusya’da da iktisat eğitimi temelden değiştirilmiş ve daha önce "burjuva bilimi" diye küçümseyen gözle bakılan, aşağılanan, piyasa ekonomisinin işleyişi ve kurallarını, kurumlarını öğretmeye öncelik verilmeye başlanmıştır.

Bu girişten sonra, iktisat öğretiminin Türkiye’de nasıl olması gerektiği üzerine de bir şeyler söyleyebiliriz.

Öncelikle bir saptama daha yapalım: Türkiye’de üniversitelerde okutulan iktisat eğitimi olduğu gibi gelişmiş batı ülkelerinden alınmıştır ve aynı temel sorunsaldan (kıt kaynakların etkin kullanımı) hareketle iktisadi oyuncuların (hanehalkı, firmalar, devlet) "fayda maksimizasyonu" davranışları sonucu gerek bireysel gerekse toplumsal refaha ulaşılabilceği varsayımı üzerine oturan (rasyonel iktisadi adam ve Pareto’gil etkinlik içinde kısmi ve genel denge; Arrow-Debreu) Neoklasik iktisat kuramı eksenlidir.

Burada , Türk toplumunun, sanayi devrimini çoktan tamamlamış ve günümüz 'bilgi toplumu' aşamasına geçmiş gelişmiş ülkeler düzeyinde olmadığı, henüz "gelişmekte olan ülkeler" kategorisinde, rasyonel olmayan iktisadi oyuncuları ile, alaturka bir şark toplumu kimliğinden sıyrılamamış olmasından kaynaklanan bir temel sorunu vardır ve iktisat eğitimindeki aksaklıklar da, kanımca, buraya odaklanmaktadır.

Türkiye, batılılaşma hareketini, Batı’yı taklit ve yaşam biçiminde taklit ederek başlattığı ve üretim biçimi ile teknoloji düzeyini göz ardı ettiği için, batıdan olduğu gibi aktarılan kimi kurum ve kurallar doğru düzgün işleyememekte ve bir tür doku uyumsuzluğu sonucu toplumun bütünü tarafından özüm-lenip, benimsenememektedir.

İktisat eğitiminde de aynı olguyu gözlemek olasıdır. Örneğin, neoklasik iktisat kuramı ve bu eksenle verilen iktisat eğitimi, rasyonel olduğu varsayılan iktisadi oyuncuların bireysel fayda maksimizasyonlarının kurallarını, ilkelerini öğretmekte ve toplumun temel ekonomik sorunlarını (hangi mal ve hizmetler üretilecek, nasıl ve kimler için üretilecek) marjinal analiz tekniğiyle "marjda" çözmektedir. Oysa, Türk ekonomisinde iktisadi oyuncular 'rasyonel davranış' henüz tam anlamda benimseyememekte ve genellikle "akıl" yerine "zeka"yı öne çıkararak, uzun dönem (gelecek) yerine kısa döneme (bugün) öncelik vererek, 'hemen şimdi' aceleciliği ile, olmayan kaynakları (borçla) etkin ol-

Kaya Ardıç*

İktisat eğitiminin, üretim biçimine bağlı olarak üretimin ilişkilerinin geliştirilerek sürdürülmesini, yeniden üretimini sağlamaya yönelik bir işlevi vardır.

* Doç. Dr.
İÜ. İktisat Fakültesi

mayan biçimde kullanarak (israf) ve ekonomide her şeyin bir bedeli olduğu temel gerçeğini göz ardı ederek, ya da bu bedeli ödemeye yanaşmadan, çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Piyasa ekonomisi, biçim olarak var olduğu söylene de, Türk toplumunda devlet ekonomideki en büyük oyuncu olarak, egemendir ve devletçi zihniyetten bir türlü kurtulamamakta ve

piyasa ekonomisi tüm kurum ve kurallarıyla uygulamaya geçirilememekte ve piyasa ekonomisi etiği ve kültürü bir türlü özümlememektedir. Zaten, temel sorun da kaynakların marjda etkin çözümünden önce bu kaynakların yaratılmasıdır: Büyümedir. Gelişmedir. Kalkınmadır. Böyle olunca, üniversitelerimizde okutulan iktisat öğretimi batılı programlardan bazı farklılıklar göstermelidir. Matematik ve nicel yöntemler (istatistik, ekonometri) kuşkusuz vazgeçilmez biçimde programlarda yer almalı, fakat bunların bir "amaç" değil, "araç" oldukları asla unutulmamalıdır. Tüm iktisat bilimini "matematiksel iktisat"a indirgeyip, iktisat eğitimi de mühendislik eğitimine benzetmeye çalışmak, kanımca, geçersiz ve çok yanıltıcıdır. L.Robbins (1932) in tanımına göre bile "...iktisat alternatif kullanım yeri olan kıt kaynaklar ile insan gereksinimleri arasındaki araç-amaç ilişkisi biçimindeki insan davranışını irdeleyen bir bilimdir...". İktisat, bazılarının ısrarla vurguladığı ve tüm iktisada giriş kitaplarında yapıldığı gibi "insan davranışı" ve toplumsal-tarihsel boyutu göz ardı edildiği biçimiyle yu-kardaki biçimiyle "otistik" iktisat olmaktan, topluma ve sorunlarına yabancı, kayıtsız, matematiksel zihin jimnastiği olmaktan öteye varamayan toplumu ekonomik sorunlarını çözemeyen bir şık gösteri (show) bilimi olabilir ancak.

Bu nedenle, iktisat tarihi, sosyoloji, siyaset bilimi ve psikoloji gibi disiplinlerle daha sıkı işbirliği yapıp lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde tüm eğitim programları yeniden düzenlenmelidir.

Araştırmaya, soruşturmaya, analitik düşünceye öncelik vererek, iktisat eğitimi bugünkü "ezberci" ve "steril" bir işe yaramayan görünümünden kurtarmak gerekir diye düşünüyorum. Bunun için de öğrencilere salt "ara sınav - final sınavı" yükümlülükleri yerine "ödev hazırlama", "araştırma yapma" gibi araçlardan da yararlanarak not vermeyi mutlaka sisteme almak ve ağırlığı final sınavından bu ödev ve araştırmalara kaydırmak gerekmektedir.

Ayrıca lisans düzeyinde "staj yapma" zorunluluğu da getirilmeli ve öğrenciler ekonominin uygulama alanı olan işyerlerinde staj yaparak (eğer öğrenciler akademisyen, araştırmacı olmaya yöneliyorlarsa bu iş yeri bir araştırma şirketi, danışmanlık kurumu ya da D.P.T., D.I.E. gibi kurumlar da olabilir) kendilerine öğretilen bilgiler ile uygulama arasındaki bağları da yaşayarak bizzat gözlemlemelidirler.

Bunun için, iktisat eğitiminin YÖK-tek merkezli olmaktan çıkarılması ve her üniversitenin farklı, kendine özgü bir program farklılığı kabul edilmeli hatta teşvik edilmelidir.

Tüm bu söylediklerimizin "temenni" niteliğinde, gerçekleştirilmesi hem çok kolay ve mümkün, hem de "çok zor" olduğunun bilincindeyiz. Türk toplumunun sorunlarının bilincine varmadığı, örneğin iktisat öğrencileri topluca kendilerine verilen bu eğitime, Fransa'da olduğu gibi, itiraz etmediği sürece, söylediklerimizin "wishful thinking" (arzularını gerçekler yerine koyma, öyleymiş gibi algılama) niteliğinde kalma olasılığı oldukça yüksektir.

**Araştırmaya,
soruşturmaya,
analitik
düşünceye
öncelik vererek,
iktisat eğitimi
bugünkü
"ezberci" ve
"steril" bir işe
yaramayan
görünümünden
kurtarmak
gerekir.**

Kuram Olarak ve Meslek Olarak İktisat¹

"Sadece kendi kendisini anla(ya)mayan
düşünceler doğrudur (gerçektir)."²

Minima Moralia

Kuşkusuz Adorno'nun iktisatçı olmaması sürpriz değil. İktisat da Alman felsefesinin bir uğraşı (momenti) değil. Kuram olarak da, meslek olarak da iktisat daha mütevazı ve basit bir alan olmalı. İktisat hem kendi kendisini anlamalı, hem başkaları iktisadı anlamalı. Ve, sanılanın tersine, bunun yolu Horkheimer'in sadece küçük insanlar için yararlı olduğunu düşündüğü sistemlerden (ve sayılardan?), teknik bir standartlaşmadan geçiyor.³ Elbette, iktisadı bir dünyaya bakış tarzı, bir sosyal teori biçimi, aristokratik bir aktivite olarak kurgulamak çok cazip tonlar taşıyor. Ama, Alman akademik mandarinlerinin yitmiş dünyasında –maalesef mi diyelim?– yaşamadığımız kesin olduğuna göre ve bir parçası olduğumuz ontolojik "gerçek" aristokratik bir entelektin varlığına dayanmazken, iktisat disiplini bu hoş ama "gerçeküstü" varsayımla kurgulanabilir mi?

Giriş

"İktisat kuramı dünyayı açıklıyor mu?"

Genellikle tartışmaya böyle başlanır ve değişik ekoller, ideolojinin rolü, nasıl bir iktisat eğitimi istiyoruz gibi konularla devam edilir. Tartışma disiplinin temellerine yönelik olduğu için aslında çok özel ve tekil problemlerle bağlantılı olmak durumundadır: ama çoğunlukla böyle olmaz. Böyle olmaz çünkü tartışma ekollerin karşılaştırılması yoluyla ve bu amaçla iktisat metodolojisi ve bilim felsefesi öğelerine başvurularak ilerler. Disiplinin kurucu kavramları ve temel sorunları üzerinde detaylı ve özel (spesifik) tezler ileri sürenler, mecburen olmasa da, genellikle bir ekolün içinden konuşacakları için, bu tarz spesifik çalışmalar metodolojiden çok teori alanında değerlendirilir. Bu yüzden, çoğunlukla, iktisat kuramının niteliği üzerine yapılan tartışmalar hiç bir ekolün içinden konuşmaz ve yapılan şey genel epistemoloji öğelerinin bazı ekonomik konularla ilişkilendirilmesine dönüşür.⁴ Şahsen böyle sorulara başka türlü yaklaşmayı tercih ediyorum. Örneğin, neoklasik ekolün temel problemlerinden ve kurucu kavramlarından bahsederek ilerleyeceksek, en azından rasyonalize edilebilirlik (rati-

onality), tercihlerin gözlemlenebilir (piyasa) talebinden hareketle tekrar elde edilemeyeceği (recoverability), entegrabilite, açıklanmış tercihler, dengenin kararlılığı konularını bütünleştiren bir *analitik anlatıyı* tercih ederim. Belki çerçeveyi daha geniş tutarak denge, rasyonel aktör, metodolojik bireycilik konularını da gündeme alabiliriz. Ama daha geniş tutulmuş bir alanda ilerlemenin neoklasik iktisat açısından anlamlı olabilecek sorulara götürmeyeceği kanısındayım. Diğer ekollerin de böyle "kör noktaları", kurucu kavramlar üzerinde tartışmayı gerektirecek içsel sorunları olabilir ve bunların bir bölümü o ekole özel sorunlardır.

Ama bu yazıda bu türden konulara fazla değinmeyeceğim. Ne kapitalizmin nereye gittiği bu yazının konuları arasında, ne de hangi ekolün neyi ne kadar açıkladığı (burada) beni çok fazla ilgilendiriyor. Başka bir bağlamda bu sorularla ilgilenebiliriz: ama şimdilik dünyayı *veri alıyorum* ve iktisatçının zorunu olarak (popüler anlamda) entelektüel olmadığını, iktisatçılığın her şeyden önce bir meslek olduğunu vurgulamak istiyorum. "İktisat kuramı ve değişen dünya" gibi bir konuya sadece en temel konulara ilgi duyan kuramsal iktisatçının penceresinden bakmak iktisatçıların büyük çoğunluğu için çok yararlı olmayabilir. İdeal iktisatçının Marx, Weber, Schumpeter, hatta Sraffa, Samuelson gibi olması gerektiğini söylemek, sayılanların zihinsel kapasiteleri bir yana, *iktisat eğitimi*ni ve bir *meslek olarak iktisad*ı yanlış algılamak olacaktır. İktisat eğitiminin amacı bu loncanın üyelerine bin sayfalık kitaplar yazdırmak ve büyük temalar üzerine genel fikirler üretilmesini sağlamak değildir. Hatta, bir ekolün mensubu olarak söz konusu ekolün problematiğinin oluşturduğu rutin araştırma problemlerini çözdürmek bile değildir. Öyleyse nedir?

Bir "Meslekten İktisatçı" Profili İçin Önermeler

Soruyu şöyle soralım: iktisatçı ne iş yapar? Söz gelimi iktisat akademiasına dahil olarak "Adam Smith ve Ricardo'da emek-değer teorisinin öğeleri var mıydı ve, varsa, hangi ölçüde vardı?" veya "Arrow-Debreu kuramı gerçekten Walras-Pareto çizgisini temsil mi ediyor, yoksa aslında kendi başına

**Gündüz
Fındıkçıoğlu**

**Şimdilik dünyayı
veri alıyorum ve
iktisatçının
zorunu olarak
entelektüel
olmadığını,
iktisatçılığın her
şeyden önce
bir meslek
olduğunu
vurgulamak
istiyorum.**

apayrı bir teori mi?" türü soruların cevaplarını araştırabilirsiniz.

Aylarca oturup okuduktan sonra "İktisadi adalet: John Rawls iktisat kuramı için ne ifade ediyor?" diye bir yazı yazarsanız, yazınız da hedeflenebilecek herhangi bir okur profiline uyuyorsa, yararlı bir faaliyette bulunmuş olacağınız kesindir. Ama bunun *meslek olarak iktisatla* bir ilgisi olmayabilir. Keza iktisat fakültesini bitirip gireceğiniz bir işte o işe göre şekilleneceğiniz de kesindir. Ama burada iktisat okumuş olmanın rolü dolaylıdır: iktisat okumuş olmanız sizi işe alanlara bir "sinyal" göndermekte ve işi öğrenebileceğinize dair bir güven yaratmaktadır. Fakat, örneğin, Dünya Bankasında rutin raporların bir bölümünü yazan veya proje değerlendirme formatına uygun tablolar hazırlayan birisinin yaptığı işin *direkt olarak iktisat* olduğunu söylemek de kolay görünmüyor.

Yine Dünya Bankasından örnek verirse, ülke iktisatçılarından (country economists) bir kısmı sadece projelerle veya projelerin bir bölümüyle ilgilenirken, sektör iktisatçıları ve departmanların "önder" iktisatçıları (lead economists) iktisat teriminin çağrıştırdığı işe daha yakın bir görev tanımına sahiptirler. Tabii, ayrıca araştırma bölümü, baş iktisatçı vs de var. Bence *iktisatçı olarak çalışan* bir iktisat mezunu kısmi projecilikten daha farklı bir faaliyette bulunmalıdır. İktisatçı: (a) mikro ve makro kuramları bilmeli (b) istatistik-ekonometri konusunda uygulamalı becerilere sahip olmalı (c) ilgilendiği sektör veya ülkenin verilerini kısa sürede yorumlayabilecek eğitimden geçmiş olmalı, verilerle yakınlık kurabilmeli (d) öngöründe bulunabilmeli (e) gerekli olduğu anda, artık büyük önem kazanmış olan, finans piyasalarıyla ilgili araştırma/rapor çıkarabilmeli ve bu konularda da kısa sürede eğitilebilecek durumda olmalı (e) tercihan ikinci bir alanda ve/veya iktisadın bir alt alanında uzmanlaşmaya hazır olmalı (f) dil bilmeli ve bilgisayar ortamında rahat olmalıdır. Az şey değil! Peki bunlar nasıl olacak? Ve bunlar olacaksa söz konusu iktisatçıdan bir de sosyal bilimlerde mükemmel bir donanım beklemek biraz fazla olmaz mı?

Önerilen "Meslekten İktisatçı" Profiline Uygun Eğitimin Öğeleri

Bunları yapabilecek insanların gerçekten zor bulunduğunu kabul etmek gerekiyor. Herşeyden önce, burada sayısal versus sözel ayrımı çerçevesinde *sayısal* eğilimleri olan bir

insan tipinden bahsediyoruz. İdari ve sosyal bilimlerde eğitim görenler arasında bu türden insanlar o kadar az ki, yurt dışında bile bu yüzden mühendis/fizikçi/matematikçilerin iktisat ve finans alanlarında yoğun taleple karşılaştığını görüyoruz. Bu alanlarda yetişmiş insanlara olan talep söz konusu kişiler *analitik* yeteneklere sahip oldukları ve *matematiksel* yetilerle donandıkları için yüksektir.

Açıkçası iktisatta lisans eğitiminin fazla genel olduğu ve yeterince analitik olmadığı sık sık düşünülebiliyor. Bir bankada veya ara-cı kurumda, ya da kamuda benzer bir görevde, yetiştirilen insanların daha yüksek teknik beceriler kazanmaları arzulandığında, genellikle ekonometri veya finans bağlantılı bir alanda eğitime gönderilirler. Bu alanlardaki eğitimi daha önce hatırı sayılır bir matematik-istatistik bölümü olan bir programdan çıkmış olmadan başarmak çok zordur. Bu yüzden de *iktisat lisans eğitimi*nde en önemli kısımlar mikro, makro, ekonometri, matematiksel iktisat ve *direkt olarak matematik* ve istatistik dersleridir. Çünkü *iktisatçı olarak çalışacak* olan iktisat mezunu uzmanlığına bu alanlarda devam etmek durumunda kalacaktır. İktisatçı olarak iktisatçı bir çok amaçlı teknisyen (polytechnician) olmalıdır. *Meslekten iktisatçı aslında bir mühendistir*. Ergo, meslekten iktisatçı bir sosyal bilim öğrencisi değildir.

Eğitiminiz Size Ne Veriyor?

İyi bir iktisat eğitimi görüyor muyum? Bu soruyu kendinize sorabilirsiniz. Bence cevabını aşağıdaki sorulara vereceğinizi yanıtlar belirleyecek :

(1) Uygulanabilir / uygulamalı teori düzeyinde (applied theory) mikro ve makro eğitimi gördüm mü? Bana okutulanlarla gelişmiş ülke üniversitelerinde okutulanlar birbirine benziyor mu?

(2) Mezun olmak üzereyim. Bana zaman serilerine bakarak Türkiye'de enflasyonun belirleyicilerinin neler olduğu soruluyor: bir rapor yazmam lazım. Kullandığım bir ekonometri paketi var mı? Daha önce benzer bir proje yapmam istendi mi? Ne yapacağımı biliyor muyum?

(3) İngilizce biliyor muyum? Ne kadar biliyorum?

(4) Matematikle aram nasıl? Optimizasyon tekniklerini kullanabiliyor muyum?

(5) Ciddi bir ekonomi dergisinden bir makale okumam istendi mi? Okudum mu?

İktisatçı olarak iktisatçı bir çok amaçlı teknisyen olmalıdır. Meslekten iktisatçı aslında bir mühendistir.

Okurken rahat mıyım, kendimi evimde hissedebiliyor muyum? Daha spesifik olursak:

(a) 3SLS (3 aşamalı küçük en kareler metodu) ve FIML (Full Information Maximum Likelihood-tam enformasyon maksimum olasılık) nedir? Veya "Basit en küçük kareler (OLS) metoduyla ilgili olarak Gauss-Markov teoremi şartsız varyans için de geçerli midir?" Ya da "eş-bütünleşme (cointegration) terimi bana birşey anlatıyor mu?" Bu sorulara nasıl cevaplar verebiliyorum?

(b) "Bu oyunda birden fazla Nash dengesi var ve sadece bir tanesi Pareto optimal." "Bu makalede von Stackelberg liderinin içsel (endogenous) olarak nasıl ortaya çıkabileceğini araştırıyoruz ve miktarlarda rekabet eden stokastik bir oligopol çerçevesinde çalışıyoruz." "Tercihler tek tepeli (single peaked) olmasa da ortadaki seçmen teoremi (ki bir Nash dengesidir) geçerli olabilir mi?" Bu ifadeler bana yabancı mı?

(c) "Nominal çapa" nedir? Nominal çapla dikotomi/nötralite (homojenlik) arasında bir baş var mı? Neden nominal çapalar atmamız gerekiyor?

(d) Kuhn-Tucker, dışbükey (konveks), tıktız (kompakt), sabit nokta teoremleri, σ -cebiri...⁵ Bu terimler bana birşey ifade ediyor mu?

(e) Aşağıdaki problemi hemen çözebilir miyim (birinci derece şartlarını yazmak yeterli olsun)? Hiçbir açıklama olmadan aşağıdaki problemin neyle ilgili olabileceğini kestirebiliyor muyum?

$$\max_{c,k} \int_0^{\infty} e^{-\rho t} [u(c) + \theta v(k)] dt, \rho > 0$$

tahdit

$$\dot{k} = f(k) - c - [n + \delta]k$$

(f) Kamu malı nedir? Nonkonveksite (dışbükey olmama) ve dışsallık nedir? Lindahl dengesi lafı bana ne anlatıyor? "Doğrusal olmayan bir optimal gelir vergisi" ifadesi bana ne anlatıyor? *Ad infinitum*. Bu soruların ve benzeri soruların çoğuna cevap verebiliyorsanız siz mesleğin cari standartlarına uygun, modern bir eğitim görmüşsünüz demektir. Söylenenler size genellikle yabancıysa modern-öncesi ve standart dışı bir eğitim görmüş olduğunuz sonucunu çıkartabilirsiniz.

Standart Bir Eğitim Görmemişseniz Ne Yapmalısınız?

Bu durumu fark etmek fark etmemeye göre avantaj sağlar. Önce kendiniz biraz gayret edin, sonra uygun bir yüksek lisans prog-

ramı arayın. Tabii, bunu iktisatçı olarak çalışmak isteyen bir iktisat mezunuysanız yapmalısınız. Aksi takdirde bunlara ihtiyacınız yok, herhangi bir işi yapabilirsiniz. İş nasıl olsa iş üzerinde öğreneceksiniz. Buradaki ayrım önemli ve önemli olan bir ayrım daha var: üniversiteye öğretim üyesi olarak girecekseniz *standart olmayan* bir eğitimle de girebilirsiniz. Diyelim ki bunların hiçbirini hatırlamıyorsunuz ve yukarıda size belki de hiç okumadığınız konulardan bahsetmiş oldum. Bu durum başarılı bir üniversite mensubu olmanıza engel değil çünkü siz, mesela, Ricardo ve Marx uzmanı olarak da parlak bir kariyer yapabilirsiniz. Ama Ricardo ve Marx uzmanı olarak, sadece bu özelliğinizle, Merkez Bankasında, Hazine, SPK'da, özel sektörde, uluslararası kurumlarda, enternasyonal şirketlerde *iktisatçı olarak çalışamazsınız*. Sorun buradadır ve *meslek eğitimi olarak iktisat eğitimi* bu ihtiyaca göre şekillenmek durumundadır. Mesele çok basit: *tıp tarihi* konusunda uzman birisi tıp fakültelerinde hoca olarak istihdam edilebilir mi? Diyelim ki evet çünkü tıp tarihi dersinin doktor adaylarına verilmesinin yararlı olduğu düşünülüyor. Ama tıp eğitiminin kalbi *tıp tarihi* olabilir mi? Bir doktordan ne bekleriz? Bize *kalp cerrahisinin* son 50 yılda hangi aşamalardan geçtiğini anlatmasını mı, yoksa bir kalp cerrahisi olarak kalp kapakçığımızı değiştirip ömrümüzü uzatmasını mı? Bu temayı genelleştirsek iktisat eğitiminin nasıl kurgulanması gerektiği hemen ortaya çıkabilir.

İktisatçı Kaliteli ve Dışa Açık Bir Ekonomi mi İstiyor?

"Bunlar ideolojik kelimeler": bu itirazı duyar gibiyim. Elbette. O zaman ikili bir ayrıma gidelim. Kalitesiz bir dünya ve yaşam tarzı mı istiyoruz, kaliteli bir gelecek mi arzuluyoruz? "Dışa kapalı bir dünya ve ekonomiyle de kalite sağlanabilir, hatta ancak böyle sağlanabilir" tezi de ileri sürülebilir. Tartışmanın sağlığı açısından bu tezi kabul edelim. Dolayısıyla açıklık = kalite demiyoruz ve, ergo, kalitesizlik = kapalılık da demiyoruz. Kalitesizlik zaten arzulanır bir amaç olamaz. O zaman şöyle akıl yürütebiliriz.

(A) Açık ve kaliteli bir ekonomi varsayımında bulunalım. "Kalite" bu durumda iktisatçı açısından uluslararası alanda geçerli eğitim normlarına uygun eğitim görmeyi ve uluslararası işgücü talebine uygun arzı oluşturmaya gündeme getirir. Ekonomi dışı açıl-

Ricardo ve Marx uzmanı olarak, sadece bu özelliğinizle, Merkez Bankasında, Hazine, SPK'da, özel sektörde, uluslararası kurumlarda, enternasyonal şirketlerde iktisatçı olarak çalışamazsınız.

dıkça, örneğin AB süreci ilerledikçe, aşama aşama yeni normlar kendisini dayatacaktır. Etkinlik, hukuk reformu, teşviklerin yeniden tasarımı, piyasa yapısının ve aktörlerin niteliğinin değişmesi, çevreye ilişkin düzenlemeler vs. gerçekleşecektir. *Iktisatçı olarak* iktisat mezunları bu kalite değişimini, bu yeniden yapılanma atılımını ancak bu atılıma bizzat uyarak destekleyebilirler. Demek ki tüm programlar AB'ye paralel olacaktır, hoca ve öğrenci değiş tokuşları sıradan hale gelecektir, mezuniyetten sonra aynı iş için yabancılarla burada ve orada rekabet edebilmek için bu zaten zorunlu olacaktır. (*Eğitiminiz Size Ne Veriyor?* başlıklı bölümü hatırlıyor musunuz?)

(B) "Biz kapalı bir ekonomiyle de kaliteyi yakalayabiliriz: hatta ancak öyle yakalarız." Bu tezi kabul edelim ve limite gidelim. Kapalı bir ekonominin herhalde bir düzeyde planlı olması da istenecektir. Planlama teşkilatında iktisatçı olarak çalışacak bir iktisat mezununun *Eğitiminiz Size Ne Veriyor?* başlıklı bölümde tarif edilenden farklı bir tür olacağını düşünmeyin, yanılırsınız. Orada bahsedilenleri üretenlerin önemli bir bölümü plancıydı. Ve eğer kaliteden bahsediyorsak, iktisatçı olarak çalışacak iktisat mezununun kalitesi nitel olarak yukarıda çizilen profilden fazla farklı olmayabilir. Muhtemelen finansla ilgili konularda uzmanlaşması gerekemeyebilir çünkü sermaye kontrolü getiriyoruz. Öte yandan, kapalı fakat kaliteli bir dünya kuranların yolun sonunda açıklık ve kaliteyi yeniden beraber düşünmek durumunda olmayacaklarından o kadar emin miyiz? Tarih hızlanıyor. Belki türev ürünlerin fiyatlaması konuları da bir gün işe yarayabilir. Ergo, finansı dahi atlamamakta yarar var.

Kuram Olarak İktisat

Peki iktisat fakültesi mezunlarının "entelektüel ilgileri" olmayacak mı? Yukarıda bahsedilen konuların "entelektüel ilgi" oluşturmadağı iddiasını şiddetle reddediyorum. Ama tartışmanın devamını sağlamak için bunu kabul etmiş görünebilirim. Diyelim ki bu konular "teknik" eğitimin parçaları ve/fakat "entelektüel" eğitimin parçaları değil. Bunu kabul edersek, *entelektüel iktisat eğitiminin parçaları neler olabilir?* Bu önemli soruyu aklımızda tutalım ve önce olası bir tepkiyle karşılaştığımızı varsayalım. Tepkinin sahibi şunu söylüyor olsun: "*biz dünyayı veri almıyoruz* ve bahsedilen 'teknik' eğitimin neoklasik

(dünyayı da veri aldığına göre?) bir kuramdan hareket eden tek yanlı bir endokrinasyon, ideolojik yönlendirme anlamına geldiğini savunuyoruz". Çok güzel. Listenin tamamı olduğunu iddia etmekle beraber, böyle bir itirazın bana makul görünen temellerinin aşağıdaki gibi sıralanabileceğini düşünüyorum. Neoklasik iktisat kötüdür / yarasızdır / ideolojiktir / bilimsel değildir / arzulanmaz çünkü:

(1) Eşitsiz ve sömürüye dayalı bir dünya kuran kapitalizmin apolojisini yapar.

(2) Bundan daha da fazlasıdır: liberalizmin ekonomi teorisinde temsil edilmiştir.

(3) Temel davranış postülası, homo oeconomicus, insan rasyonelitesinin yanlış temsil edilmişinden ibarettir. Rasyonel insan, iktisadi aktör olarak bile, böyle davranmaz: bu tasvir olgusal olarak yanlıştır.

(4) Dahası, mantıksal olarak da "rasyonalite optimizasyonu içerir" ve "optimizasyon rasyonaliteyi içerir" tezleri savunulamaz. Yani, "rasyonalite $\Leftrightarrow$ optimizasyon" önermesi mantiken savunulamaz.

(5) Neoklasik iktisat aksiyomatik yöntemle ayrılmaz biçimde bağlıdır ve bu da eskimiş bir matematik yapma tarzıdır. Hilbert ve Zermelo'nun çoktan ölmüş formalist ekolünün, Bourbaki aracılığıyla, Debreu üzerinden iktisada getirilişi neoklasik ekolün özüdür. Formalist matematik ölmüştür, pace Gödel ve Turing, ve aynı vuruşla neoklasik ekol de ölü.

(6) Ayrıca, neoklasik iktisat fiziğin kölece taklit edilmesi üzerine kuruludur ve tıpkı matematikte yaptığı gibi, neoklasik iktisat fizikte de modası geçmiş bir akımı, hatta bir 19. yy fizik akımını taklit etmeyi sürdürmüştür. Buna, kısa kesmek için, Georgescu-Roegen ve Mirowski tezi diyelim. Sloganı şu olabilir: iktisatta mekanizme hayır!

(7) Aynı argümanın uzantısıyla, neoklasik formalizm bir *Naturphilosophie* türü, bir Aydınlanma çocuğu -"İnsan, Bir Makina, De La Mettrie"- bir modernist projedir. Bu proje doğal olaylarla toplumsal olayların eşdeğerliğini/ayniliğini savunur ve fizik matematiğinin, şu ya da bu modalitede, iktisada transferi ancak böyle savunulabilir. Ama post-modern bir düşünür olmaya ve neoklasik iktisadın -gerekirse formel iktisadın tümünü- kendi sistematizmi içinde kalarak reddetmeye hakkımız var. Nitekim reddediyoruz.

Hayli uzun bir liste yaptığımı düşünüyorum. Kuşkusuz Listenin somut sonuçları var: ör-

Kapalı fakat kaliteli bir dünya kuranların yolun sonunda açıklık ve kaliteyi yeniden beraber düşünmek durumunda olmayacaklarından o kadar emin miyiz?

neğin *Eğitiminiz Size ne Veriyor?* başlıklı kısımdaki (e) problemini (3) ve / veya (4) temelinde çözmeyi kabul etmeyebilirsiniz ve aslında bu kısımda verilen örneklerin çoğu bu şekilde yok sayılabilir.⁷ Ancak, bu listenin asıl sonucu ben- ce bu değil. Asıl sonuç bu listeyi kabul edersek ortaya çıkacaktır. Bunu görmek için tepki liste- sinin temel mesajını kabul ettiğimizi düşün- lim. Bu kabulden iki düşünce tarzı doğabilir:

(1) **Tarz 1:** Neoklasik programın matema- tiksel, formel, teknik olması başlı başına bir sorun değildir. Sorun, yukarıda sayılan itiraz- ların bir veya birkaçının doğruluğundan do- layı, neoklasisizmin yanlış matematik forma- lizmeleri çağırmasında ve yanlış soruları sor- masındadır. Neoklasik problematik veya pa- radigma yanlıştır, daha azı değil. Yapılması gereken doğru soruları sormak, doğru soru- lara cevap verebilecek matematik formalizm- leri çağırarak ve gerekirse iktisadi sorunlar- dan hareketle yeni matematik araçlar yarat- maktır, tersi değil.

(2) **Tarz 2:** Neoklasik programın matema- tiksel, formel, teknik olması başlı başına bir sorundur. Ekonominin formalleştirilmesi ne- oklasik olsun olmasın kökten yanlıştır ve ne- oklasik iktisat da aynı vuruşla ölür. İktisat bir sosyal bilimdir, matematize edilemez: olsa ol- sa ölçüm amacıyla istatistik kullanabilir. Sos- yal olaylar ve doğa olayları aynı biçimde ele alınmaza çünkü eşyapıda değillerdir. Sosyal bilimin matematikselleştirilmesi onun yaban- cılaşması/şeyleşmesi anlamına gelir.

Tarz 1 kabul ediliyorsa, matematik yük- ağırlaşır: neoklasik olmayanlar uygun mate- matik modelleri kurmak durumundadırlar ve ispat yükümlülüğü onların üzerindedir. De- mek ki, heterodokslar daha fazla matematik, daha fazla ekonometri ve, sadece daha fazla değil, daha ciddi matematik öğrenmek ve bu- nu uygulamak zorundadırlar. Aynı argümanın eki olarak, heterodoksların matematik uzamı neoklasik matematiği de içermek ve ona ha- kim olup, aşmak durumundadır. Argümanın pratik eki olarak, heterodoks iktisat eğitimi daha da "teknik" olmak mecburiyetinde kalır. **Tarz 2** kabul ediliyorsa, iktisat bir sosyal bilim ve / veya "humanities" branşıdır. Örneğin, Methodenstreit'da Alman Tarihçi ekolü hak- lıydı denebilir. Varyasyonları çoğaltabilirsiniz.

Şahsen, saydığım eleştirilerden (1) ve (2)'yi tam olarak reddediyorum, (3) ve (4)'ü tartışılabilir buluyorum, (5) ve (6) konusunda kararsızım ama çok önemli olmayabileceğini

düşünmeye eğilimliyim. (7) totolojik olarak doğru olabilir ama bu doğruluğa ne kadar ağırlık atfetmek gerektiğini bilmiyorum –*De Gustibus Non Est Disputandum*.⁸ Keza, eleştiri- rilerin kabul edildiği varsayımıyla, iki tarz ara- sında tercihim ilkinden yana. Kuram bir yana, ikinci tarzın *meslek olarak iktisad*ı öldüreceği kanısındayım ve bunun sonucu olarak bir sü- re sonra iktisat bölümleri kapanacaktır.

Kabul etmediğim (1) ve (2) için bir açıkla- mada bulunacağım. Önce (2).

Önerme: (2)'yi kabul etmiyorum çünkü iktisadi liberalizm ve modern iktisadın ana akımı olan neoklasisizm birbirine denk (equi- valent) değildir.

İspat yerine: Neoklasikler sıralıcı (ordina- list) faydacılardır ve Paretoçudurlar.⁹ Pareto- cular "kuvvetli liberalizmi" desteklemek zo- runda değillerdir ve bu iddia maalesef yaygın olan bazı yanlış anlaşılmalara çelişir. "Kuv- vetli liberalizm" kanımca aşağıdaki köşeli önermeleri kısmen, hatta genellikle tam ola- rak, savunur.

(i) Düzenlenmemiş (hiç müdahale edil- meyen) piyasalar optimal kaynak dağılımını sağlar.

(ii) İktisadi adalet ve iktisadi etkinlik, eğer zaten tamamen bağılantısız değillerse, ayrı tutulsa iyi olacak konulardır.

(iii) Tartışmayı kabul etmek için bir bağ- lantının var olduğunu kabul etsek bile, ada- let ve etkinlik çelişirse öncelik etkinliktedir.

(i)'nin sonucu olarak, piyasalara müda- hale etmek için teorik bir neden yoktur. (ii)'nin sonucu olarak adalet kaygısı etkinlik sorunuyla karışmamalıdır. Özellikle, adalet- sizlikten ne kadar hoşlanmazsak hoşlanma- yalım etkinliği başlı başına (per se) bir fazilet olarak algılamalıyız. (iii)'nin sonucu olarak, etkinliğe yapılan bir atıf adaletle yapılan bir atıftan daha fazla ağırlık taşır ve öncelik alır. Neoklasik ekonomi teorisinin diline çevirir- sek, yaklaşık olarak: (a) Önerme (i) Birinci ve İkinci Refah İktisadi teoremlerine denktir. (b) Önerme (ii) yarı-doğrusal (quasi-linear) genel denge modelinde tutar. (c) Önerme (iii) teş- viklere uyumluluk teoremlerine işaret eder ama teorisin ana çekirdeğinde çok büyük öncelik almayabilir. Adaleti etkin dağılım kü- meleri içinde aramayı önererek sınırlar. Ada- leti etkinlikten bağımsız tanımlamayı öner- mez; ama pratikte adaleti sadece etkin dağı- lımlar kümesi içinde aramayı önererek adale- tin pratik önemini sınırlar.

Kuram bir yana,
ikinci tarzın
meslek olarak
iktisadi
öldüreceği
kanısındayım ve
bunun sonucu
olarak bir süre
sonra iktisat
bölümleri
kapanacaktır.

Şimdi: (iii) tamamen normatif değildir ama tartışılabilir bir kısmı tema oluyor. (ii) genel denge teorisinin özel bir halidir. Ne (ii) ne de (iii) yeteri kadar kapsayıcı, genel geçer ve kuvvetli/tartışmasız iddiaları kapsıyor. Bu da bizi aslında iskelet olarak (i) ile karşı karşıya bırakıyor. Ama (i) o derece açık sınırlayıcı varsayımlara tabidir ki, hemen ve hepsi neoklasik denge teorisi içinde olmak üzere, n karşı örnek verilebilir. **Ad only** if için tez beyan etmeye değmeyebilir: bakınız yeni-Avusturyacılar.¹⁰ Dolayısıyla neoklasik iktisat teorisi iktisadi liberalizmin teoride temsil edilmesini cisimleştirmez.¹¹

Böylece kısmi bir teorik açıklık sağlama yolunda bir adım atmış olduğumuzu sanıyorum. Şimdi sıra (1) numaraya geldi. Söyleyeceğim tek şey şu: itiraz (1) kanımca açık bir anakronizmdir.

Entelektüel İktisat Eğitiminin Parçaları

Öncelikle lisans ve lisans sonrası eğitiminde *tek yol göstermemenin* önemli olduğu kanısındayım. Programlar çeşitli alt branşlara baştan ayrılabilir. Ekonomi diplomaları, mümkünse, Yol 1: Ekonometri, Yol 2: Kamu iktisadı, Yol 3: Kalkınma İktisadı, Yol 4: İktisadi Düşünce tarihi ve İktisat Metodolojisi vb. şekilde makul sayıda alt branş sunacak biçimde tasarlanmalıdır. Böylece isteyen istediğini seçer. Ancak, iktisat programları mutlaka bir veya birkaç kantitatif yol da göstermelidir. Öte yandan, daha genel entelektüel ihtiyaçlar da önemlidir ve üniversite bunlara cevap vermezse cazip olmaz. Hatta, belki de üniversite olmaz. *Her iktisatçı mutlaka disiplinin, ortodoks veya heterodoks, orijinal yazarlarını orijinal metinlerden okumalıdır.*

Yol 1: Ekonometriyi seçenler de Marx, Keynes vb yazarları orijinal metinlerden okumalıdır ve ayrıca daha fazlasını okumaya da özendirilmelidir. Fakat açıktır ki Yol 1'i seçenlerin bu konudaki donanımıyla Yol 4'ü seçenlerin donanımı aynı olamaz. Keza Yol 4'ün ekonometri donanımı da Yol 1'le aynı olmaz. Bu alt branşlar zaten bunun için öneriliyor. Ama bir ortak payda da olmalıdır ve bu ortak payda ciddiye alınmalıdır. Maalesef, meslekten iktisatçı profili önerimle tutarlı olarak, "her şey bir arada olamıyor" diyorum ve sosyal bilim eğitiminin geri kalanını isteğe bırakarak ders programının dışına çıkarmayı öneriyorum. Fakat buradan programın ders programının fazlasıyla "teknik" ağırlıklı ol-

ması ve "entelektüel" ağırlıklı olmaması gerektiği sonucu da çıkmayabilir. Bu ayrımı kabul ederek düşünmeyi sürdürsek bile, pekala "hem teknik, hem entelektüel" derslerin de var olabileceğini görebiliriz. Bir örnek verecek bu bölümü kapatacağım: siyasal iktisat derslerinin bir bölümü pazarlık teorisi, ekonomik ortamlarda dağıtıcı adalet kuramları, gelir dağılımı kriterlerinin bu açıdan incelenmesi ve bizzat gelir dağılımı konusu, formel siyaset teorisi, matematiksel Marksist ekonomi vb konuları içerebilir. Böylece "teknik" eğitim sürerken, "entelektüel" ihtiyaçlara da kısmen cevap verilmiş olacaktır.¹²

Aslında, kanımca "teknik" ve "entelektüel" ayrımı iktisat disiplininde fazla anlamlı bir ayrım değildir. Ama öyle olduğunu varsaysak dahi eğitimde kısmi bir denge sağlamanın yolları, görüldüğü gibi, mevcuttur.

Minimum Standart Nedir?

Cevap kolay. AB üniversite ağlarına dahil olmak standart sorununu kökünden çözecektir. Bu gerçekleşene kadar ne yapılabilir? Bu sorunun cevabı da zor değil. Mesela, üniversitede ders verecek olursam önce vereceğim derse denk düşen dersin en iyi okullarda nasıl okutulduğunu öğrenirim: bunu hemen öğrenmek mümkün. Gerekliyorsa bir "sentez" oluşturduktan sonra, ders notlarını ve problem kümelerini hazırlayıp basılı hale getiririm. Bu notları her dersin başında dağıtarak not tutmayla vakit kaybedilmesini önlemeye çalışırım. Sınav sorularının nasıl duruma uygun hale getirileceğini de dersin gidişatına göre ayarlarım ve / veya çan eğrisi uygulayarak öğrenci açısından doğabilecek zararları minimize ederim. Bu ders verme tarzıyla en azından dünyaya uyum konusunda bir sorun olmayacağı garanti edilmiş olacaktır. Yeterlilik şartını değilse bile gereklik şartını yerine getirmek bu yöntemle mümkün olabilir.

Sonuç

İktisat muhtemelen Adorno'nun sıradan analitik entelekt (verstand) diyebileceği türden bir kurama sahiptir, daha özsel ve sentetik bir akla (vernunft) hitap etmez. Bunu kabul ettikten sonra rahatlayabiliriz. Kuram olarak iktisatla meslek olarak iktisat arasında -ara sıra ve / veya kısmen- bir çelişki doğuyorsa, lisans eğitimi ikinci yolun ihtiyaçlarına göre tasarlamak loncanın sosyal misyonuna daha uygundur.

Her iktisatçı
mutlaka
disiplinin,
ortodoks veya
heterodoks,
orijinal
yazarlarını
orijinal
metinlerden
okumalıdır.

Dipnotlar

1. "Meslek olarak iktisat" ifadesi Sheldon Wolin'in "meslek olarak siyaset bilimi" isimli bir makalesinden mülhemdir. Fakat Wolin'in siyaset bilimi hakkındaki mesajıyla benim burada iktisat hakkında yazdıklarım örtüşmüyor.
2. "Wahr sind nur die Gedanken, die sich selber nicht verstehen".
3. Galiba şöyle bir şey: "Die Systeme sind für die kleinen Leute. Die Grossen haben die Intuition".
4. Bu dipnotta vereceğim referanslar bence iktisat teorisi alanına girdiği kadar iktisat metodolojisi alanına da dahil edilmelidir. Ama çoğunluk bu kanıda olmayabilir. Neyi kastettiğimi liste açıklıyor.
 - Afriat Sidney N. (1967), "The Construction of Utility Functions from Expenditure Data", *International Economic Review* 8, 67-77.
 - Afriat Sidney N. (1999 a), "Market Equilibrium and Stability", *Quaderni-Dipartimento di Economia Politica* 264, Università degli Studi di Siena.
 - Afriat Sidney N. (1999 b), "Revealed Preference Revealed", *Quaderni-Dipartimento di Economia Politica* 265, Università degli Studi di Siena.
 - Afriat Sidney N. (1999 c), "The Connection between Demand and Utility", *Quaderni-Dipartimento di Economia Politica* 275, Università degli Studi di Siena.
 - Brown Donald J. & Rosa L. Matzkin (1996), "Testable Restrictions on the Equilibrium Manifold", *Econometrica* 64, 1249-1262.
 - Brown Donald J. (1997), "Three Lectures on the Walrasian Hypotheses for Exchange Economies", Yale University, Economic Growth Center Discussion Paper No: 782.
 - Brown Donald & Christina Shannon (1998), "Uniqueness, Stability, and Comparative Statics in Rationalizable Walrasian Markets", mimeo, Yale University & University of California-Berkeley.
 - Chiappori Pierre-André & Jean-Charles Rochet (1987), "Revealed Preferences and Differentiable Demand", *Econometrica* 55, 687-691.
 - Chiappori Pierre-André, Ivar Ekeland & Martin Browning (1999), "Local Disaggregation of Demand and Excess Demand Functions: A New Question", mimeo, University of Chicago & CEREMADE-Paris 9 Dauphine.
 - Chiappori Pierre-André, Ivar Ekeland (1999), "Identifying the Economy from the Equilibrium Manifold: Can You Recover the Invisible Hand?", mimeo, University of Chicago & CEREMADE-Paris 9 Dauphine.
 - Chiappori Pierre-André, Ivar Ekeland, Felix Kübler & Heracles M. Polemarchakis (2000 a), "The Identification of Preferences from Equilibrium Prices", CORE Discussion Paper 2000/24, Université Catholique de Louvain.
 - Chiappori Pierre-André, Ivar Ekeland, Felix Kübler & Heracles M. Polemarchakis (2000 b), "The Identification of Preferences from Equilibrium Prices Under Uncertainty", CORE Discussion Paper 2000/25, Université Catholique de Louvain.
 - Chiappori Pierre-André, Ivar Ekeland, Felix Kübler & Heracles M. Polemarchakis (2000 c), "Aggregation and the Structure of the Equilibrium Manifold", mimeo, DELTA: ENS-EHESS.
 - Clark Stephen A. (2000), "Revealed Preference and Expected Utility", *Theory and Decision* 49, 151-174.
 - Kirman Alan P. & K.J. Koch (1986), "Market Excess Demand in Exchange Economies with Identical Preferences and Collinear Endowments", *Review of Economic Studies* 53, 457-463.
 - Kübler Felix (2000), "Is Intertemporal Choice Theory Testable?", mimeo, Stanford University.
 - Kübler Felix & Heracles M. Polemarchakis (1999), "The Identification of Preferences from the Equilibrium Prices of Commodities and Assets", CORE Discussion Paper No: 9933, Université Catholique de Louvain.
 - Quah John K.-H. (1997), "The Law of Demand When Income is Price Dependent", *Econometrica* 65, 1421-1442.
 - Quah John K.-H. (2000), "The Monotonicity of Individual and Market Demand", *Econometrica* 68 (4), 911-930.
 - Quah John K.-H. (1999), "The Weak Axiom and Comparative Statics", Nuffield College-Oxford, Working Paper 1999-W15.
 - Quah John K.-H. (2000a), "An Elementary Equilibrium Existence Theorem", Nuffield College-Oxford, Working Paper 2000-W6.
 - Quah John K.-H. (2000b), "Weak Axiomatic Demand Theory", Nuffield College-Oxford, Working Paper 2000-W12.
5. Örneğin, α -cebiri (α -algebra) ifadesi bana yabancısıysa (i) ekonometrinin istatistik temelleri konusunu daha önce görmemişim ve (ii) enformasyonun ekonomi kuramında temsil edilışıyle daha önce karşılaşmamış demektir. Bu da (a) modern bir ekonometri ders kitabı okumadım ve (b) enformasyon ekonomisi okumadım, dolayısıyla kamu iktisadi, oyun teorisi, ihale tasarımı vb (iççe) konulara yabancıyım anlamına gelir. (b), lisans sonrası eğitimi görürsəmsə, henüz ciddi bir mikroiktisat ders kitabını dahi okumadığım anlamına gelecektir. Bu bir problemdir ve bu problemi "ben neoklasik iktisadi benimsemişiyorum" türünde bir argümanla ortadan kaldırmak mümkün mü?
6. İktisat fakültesi mezunlarının olası siyasi ilgilerini kast etmiyorum, o ayrı konu.
7. Eğitiminiz Size Ne Veriyor? Başlıklı kısımda verilen örneklerin hepsinin neoklasik iktisada dahil edilmesine imkan yoktur. Ama bu toptancı reddiyeği kabul etmiş görünümlü ki tartışma ilerlesin.
8. "Zevkler ve renkler tartışılmaz" desek?
9. Kısmi ters (partial converse), yani Paretoocuların neoklasik oldukları önermesi de gösterilebilir. Özellikle, her bireyci-olmayan sosyal refah fonksiyonu Pareto prensibiyle çelişir. Bireysel ve kendisine dönük (eğer tamamen egoist değilse bile kendisine dönüklself-regarding) herhangi bir sosyal refah fonksiyonu Pareto prensibiyle çelişir ve bu hemen gösterilebilir. Bireysel fayda fonksiyonlarını optimize ederek sosyal faydaya mikrodan makroya toplulaştırılmaya ulaşmak neoklasikizmin alamet-i farikasıysa, Paretoocu olmayan her önerme neoklasik değildir iddiasına ulaşırız ve contrapositive yoluyla: Pareto prensibi neoklasikizmi içerir. Bu böyleyse neoklasik ve Paretoocu terimlerini birbirinin yerine kullanabiliriz.
10. (i), (ii), (iii) önermelerini gevşeterek izayfırlarak "zayıf liberalizm" tanımları üretebiliriz. Neoklasikizm "zayıf liberalizmlerle" uyum içinde olabilir
11. Bir de ekleme yapmak istiyorum. Neoklasik iktisat liberal olamaz çünkü liberalizm birey üzerine kuruludur. Stricto sensu, neoklasik rekabetçi aktörleri (tüketicileri) sonlu bir (olasılık) ölçüm uzayı (a finite measure space) $(A, \mathcal{A})$ olarak görmek gerekiyor. Burada $\mathcal{A}$ A kümesinin alt kümelerinin σ -cebiri (σ -algebra) ve $\mathcal{A}$ üzerinde σ -toplantabilir (σ -additive) bir pozitif ölçüm oluyor: $\nu(A)=1$. Bir öge $S \in \mathcal{A}$ olasılık ölçümü $\nu(S)$ olan bir koalisyondur. $\nu(S) > 0$ ise koalisyen "geniş ölçümdür" (sizeable). Alternatif olarak $\nu(S)$ "geniş ölçümden" ve $\nu(S)$ "n'in herhangi bir alt kümesi T ya $\nu(T) = \nu(S) > 0$ ya da $\nu(T) = 0$ ise, $\nu(S)$ bir atom olduğunu söyleriz. Atomu olmayan bir ölçüm uzayı atomusuzdur (non-atomic). $A = \{0,1\}$, $\mathcal{A}$ 'yı da $\beta = \{\{0,1\}\}$ — $\{0,1\}$ üzerindeki Borel σ -cebiri- olarak yazarsak ve ν Lebesgue ölçümü ise rekabetçi aktörlerin ölçüm uzayı en büyük genellikle tanımlanmış sayılabilir çünkü her ayrışabilir ve atomusuz ölçüm uzayı $\{0,1\}$, β $\{0,1\}$, ν ölçüm uzayına izomorfudur (eş yapıdadır). Entegrandın değerini değiştirmeyen bir matematiksel yokluluk/küçüklük "bireyi" temsil edebilir mi? Bunu şununla kıyaslamayı deneyelim: "bireysel olan (şey) evrenselidir" ("Das Individuelle ist das Allgemeine", Minima Moralia). Ama şu da var: "Bireyin likide edilmekte olduğu fikri bile aşırı iyimserdir" ("Das das Individuum mit Haut und Haar liquidiert wurde, ist noch zu optimistisch gedacht", Minima Moralia). Karar vermek zor: belki de neoklasik bir continuumda temsil edilen "birey" işte bu çoktan likide edilmiş bireyden, tekeli veya "yönetilen / bürokratik / idari dünya" (die verwaltete Welt) öncesi "gerçek" bireyden kalan tortudur.
12. Sosyal devlet, refah devleti, dayanışma, adalet, sosyal sigorta konularının önemsiz olduğunu kim iddia edebilir? Ama sigorta olarak refah devleti —dolayısıyla risk ve rishten kaçınma—, dayanışma olarak refah devleti —Beveridge ve national assistance (1948, Britanya); bijstand (1965, Hollanda); minimex (1976, Belçika); revenue minimum d'insertion (1988, Fransa) gibi; adalet olarak refah devleti —yurttaşlık geliri veya temel gelir (basic income) buraya girebilir mi? ayrımları olmadan bu konulara değinmek mümkün mü? Rawls, Nozick, Dworkin, Sen vb olmadan böyle bir alan tanımlamak bugün olası mı? Ama pazarlık teorisi (bargaining theory), yani oyun teorisi hiç anlatılmadan bu dersi iktisatçılara vermenin anlamı olabilir mi? Denge metodları olmadan oyun teorisi olur mu? Bunların hiçbirini olmadan gelir dağılımlarına bahsetmek mümkün mü ve o zaman ne anlatılacak, sadece Lorenz eğrisi i Gini katsayısı mı? Ad infinitum. Daha açık olalım. Diyelim ki bu konularda bir ders veriyorsunuz. Nasıl davranabilirsiniz? Akılma iki ana yol geliyor: (1a) AB dokümanlarının okunmasını istersiniz veya sız dokümanları özetlersiniz, çeşitli dayanışma-refah devleti tiplerini betimlersiniz ve somut bilgiler verirsiniz. Dersin sonunda da bu konuları daha soyut adalet kuramlarına bağlarsınız. (1b) Soyut adalet kuramlarından başlar ve soyutla somut arasında daha fazla denge gözetirsiniz. (1a) ve (1b) bence akraba tarzıdır. Bunlardan kökten farklı olan yöntemse (2)'de ifade ediliyor. (2) Dersin ağırlığını soyut konulara verirsiniz ve sonunda somuttan kısaca bahsedersiniz. Soyutluk burada iki türlü olabilir. Siyaset felsefesinde adalet kuramları ve ekonomik ortamlarda adalet kuramları. İkincisi matematiksel bir anlatım gerektirir ve siz de bu yolu seçersiniz. Zaten (1a, 1b) ve (2) bu noktada radikal biçimde ayrılır. Bu tercihe sergileme tarzı seçimi diyelim. Bunu yaptığınız anda öğrenci profiline ilişkin varsayımınız da değişiyor. Ama bir tercihiniz daha olabilir: sınav tarzı tercihi. Sınav tarzı dersin nasıl algılanacağını ve nasıl hazırlanacağını belirler. Sınavınızı matematik problemleri üzerine kurabilirsiniz. Bu durumda ideal cevap kağıdı 1 birim yoruma karşılık, örneğin, 5 birim matematiksel türetim içerir. Ama matematiksel kipte kurgulanan bir dersin sınavının mutlaka bu tipte olması da gerekmez. Çeşitli alternatifler bulunabilir. Örneğin, matematik modelleri yorumlamak gibi. Sergileme tarzınız matematiksel de olsa, öğrenciden beklediğiniz farklı olabilir: matematiksel olgunluk ile matematiksel problem çözme yeteneği arasında fark vardır çünkü iktisatçı matematikçi değildir. Ders bir sosyal iktisat dersi olduğuna göre bu farkı fark ettirebilmek sizin elinizde. Dersimiz bana hayli ilginç ve entelektüel cazibeye sahip bir ders olabilir gibi görünüyor. Aynı zamanda da, bir lisans son sınıf veya yüksek lisans dersi için teknik sayılabilir.

İktisat Öğretiminin Sorunları¹

1) Giriş

Öncelikle neden iktisat öğretiminin sorunlarıyla ilgili yazmayı seçtiğimi açıklamak istiyorum. En önemli neden iktisadi öğretmenin, iktisadi üretmek kadar önemli olduğunu düşünmem. 1999 yılının başında iktisat öğretmeye başladım ve bazı sorunlar olduğunu farkettim. Daha sonra bu sorunları sadece benim değil, iktisat öğretene pek çok öğretim üyesinin de yaşadığını ve hatta bu konuda bir yazın oluştuğunu gördüm. Bu sorunları daha işin başındayken tartışmanın hem kendime hem öğrencilerime sonsuz yararları olacağı kanısındayım.

Çalışmanın girişi izleyen ikinci bölümünde iktisat öğretimiyle ilgili temel sorun alanları irdelenmekte. Bu bölümde 5 alt başlık yer almakta. Kuram ile gerçek arasındaki bağlantı kopukluğu, neoklasik iktisadın hakim öğretisi olması, iktisadi felsefe eksikliği ve iktisatla matematik arasındaki ilişki, içerikle ilgili sorunlar olarak ele alınmakta. İktisadi öğretme tarzı ise bir şekil sorunu olarak ele alınmakta. Çalışmanın son bölümünde konuyla ilgili sonuç ve öneriler yer almakta.

2) Temel Sorun Alanları

Temel sorunları 5 başlık altında tartışmak istiyorum. Bunlar sırasıyla teori ile gerçek arasındaki bağlantı kopukluğu, neoklasik iktisadın hakim iktisat öğretisi olması, iktisadi felsefenin yeterince önemsenmemesi, iktisatla matematik arasındaki ilişki ve iktisadi öğretme şekli.

a) Kuram ile gerçek arasındaki bağlantı kopukluğu

İktisat öğretimini en önemli sorunlarından birisinin derste öğretilenlerle gerçek hayat arasındaki bağlantı kopukluğu olduğu görüşündeyim. Öncü (1987), bu durumu şöyle vurguluyor: "İktisat eğitiminde yer alan iki öge, öğrenci ve eğitim ile sunulan teori gerçekteki gelişmelerle kendi alanları arasında herhangi bir ciddi ilişki kuramayan pasif izleyiciler durumuna düşüyorlar" (Öncü, 1987 s:99). Bunun çeşitli nedenleri üzerinde kısaca durmakta yarar var.

Öğrencilerin iktisat biliminden beklentilerinin fizik, kimya, biyoloji gibi doğal bilim-

lerden beklentileriyle farklı olmaması bu nedenlerden bir tanesi. Bu yanlışlığı özellikle öğrencinin iktisat bilimiyle tanışma dersi olan İktisada Giriş derslerinde doğal bilimlerle sosyal bilimler arasındaki ilişkinin, fark ve benzerliklerin ayrıntılı bir şekilde verilmemesinin bir sonucu. Giriş derslerinin başında bu konuya gereken önem verilirse öğrenci hiç değilse konusu doğa olan doğal bilimlerden beklediği kesin sonuçları konusu insan olan sosyal bilimlerden beklememesi gerektiğini daha kolay algılayabilecektir. Sırf bu konu farkından dolayı sosyal bilimlerde deney yapmanın görece zorluğunu, değişimin çok daha hızlı olduğunu, ideolojiden bağımsızlığın çok daha zor olduğunu öğrenciye daha ilk derslerde algılatmanın sayısız yararları olduğunu düşünüyorum. Bulutay(1972), şu satırlarla bu durumu desteklemektedir:

"İnsan temeline, insan toplumlarına dayanan iktisatta insan ilişkilerini bir tarafa bırakmak, toplumsal bilim olan iktisadi da bir tarafa bırakmadan başarılamaz. Geleneksel iktisadın konuyu eşya ilişkisi gibi anlamaya yönelmesi üretim ilişkileri çevresini veri, sabit alma isteğinin bir sonucudur. Toplumsal alanda var olan iktisadi güç farklılıkları tabiatla var olan güç eşitsizlikleri gibi dışımızdan, toplumun üstünden belirlenmiş veri bir durum olarak ele alınmak istenmektedir" (Bulutay, 1972 s:72).

İkinci bir neden, iktisat derslerinde varılan sonuçların, genellikle gerçeklerden uzak varsayımlara dayandırılması. Bu konuyu da biraz açmakta yarar var. Her zaman gerçeğe uygun olmayan varsayımlar elbette sadece iktisat biliminde kullanılan bir araç değil. Pek çok bilim dalında varsayımlar ideal olana ulaşmak için kullanılır, daha sonra da idealden sapmaları açıklayabilmek için varsayımlar kaldırılır veya değiştirilir. Bu iktisatta da böyledir. Fakat sanırım iktisatta önemli bir yanlışlık bu varsayımlarda ortaya çıkan sonucu biricik gerçekmiş gibi sunmaktır. Görün (1972 a) makalesinde şöyle demektedir: "İktisat öğrenimine başlayan her öğrenci karşılaştığı bütün kavramların gerçekte politik, toplumsal ve toplumbilimsel bir içerikle ilintili olduğunu gördüğü halde, dört yıllık bir öğretim sonunda, imkansız başarılmakta, kendisi iktisadın

**Ester Biton
Ruben***

1. Bu çalışmayı hazırlarken kendileriyle görüşme isteğimi kabul eden ve bu konudaki görüşlerini benimle paylaşan sayın hocaların (alfabetik soyadı sırasına göre) Prof. Dr. Fatma Doğruel, Prof. Dr. Suut Doğruel, Prof. Dr. Nazım Engin, Prof. Dr. Sema Kalaycıoğlu, Prof. Dr. İzzettin Önder, Prof. Dr. Ziya Öniş, Prof. Dr. Fikret Şenses, Doç. Dr. Gülsün Yay ve Prof. Dr. Turan Yay'a teşekkür borçluyum. Ayrıca bana bu konuyu kendileriyle tartışma fırsatı sağlayan ODTÜ İktisat Bölümü tüm öğretim üyelerine teşekkür ederim.

* Yrd. Doç. Dr. Yıldız Teknik Üni., İktisat Bölümü

soyutlamalarını gerçek sanacak derecede eğitilmeye çalışılmaktadır; bunun yanlışlığın ötesinde dürüst de olmayan bir tutum olduğunu kabul etmek zorundayız. Bilim gerçek hayattan çıkan sorunların araştırılıp, cevaplandırılmasını, çözülmesini amaçlar; yoksa bilimsel yöntem gereği yapılan soyutlamaları, gerçek diye aktarmayı değil" (Görün, 1972 a s:89). Eğer öğrenci başından beri kendisini tam rekabet piyasasına götüren varsayımların gerçeğe değil bir ideale ulaşmak için olduğunu bilirse ve gerçek dünya olarak tanımladıklarının idealden sapmalara yakın olduğu kendisine algılatılırsa bunları öğrenirken içinde kimi zaman duyduğu saçmalık ve gereksizlik duygusu kaybolmaya başlayacaktır.

Öğrencinin derste öğretilen iktisatla gerçek hayatta karşılaştığı iktisat arasında bağlantı kurmada zorluk çekmesinin hatta kimi zaman hiç bağlantı kuramamasının önemli bir başka nedeni de kanımca bazı iktisadi kavramların veya uzun formüllerle elde edilen sonuçların gerçek hayatta ne anlama geldiklerinin açıklanmasına yeterince çaba gösterilmemesidir. Şenses (1987) şöyle demektedir: "Tahtaya çizilen şekillerin, yazılan formül ve modellerin tek tek fertlerin yaşamlarıyla ve bütünüyle toplumsal yaşamla ilgisi vurgulanması gereken bir noktadır. Bu nedenle iktisat eğitimi salt gerçek yaşamdan kopuk çeşitli kuramların, niceliksel yöntem ağırlıklı modellerin ve her çeşit soyutlamanın öğrenciye aktarıldığı bir platform olmak durumunda kalmamalıdır. Tam tersine iktisadın tarihsel boyutuyla ve sosyo-ekonomik ve kurumsal yapısıyla ekonomilerin nasıl işlediğini inceleyen, toplumsal olayların nasıl ortaya çıktığını sorgulayan, toplumsal amaçları ön planda tutan ve onların gerçekleşmesi için çözümler arayan bir bilim dalı olması gerektiğine inanıyorum" (Şenses, 1987 s:12).

İktisat biliminin temel kavramları olan fırsat maliyeti, azalan verimler, marjinal fayda gibi kavramların yalnızca iktisat bilimi içinde kalmadıkları ve yaşantımızın her alanında sıklıkla karşımıza çıktıklarını örnekler vererek vurgulamanın, öğrenciyi sınıfta öğrendiği iktisatla, dışarda algıladığı iktisat arasında doğru ilişkiyi kurmaya itmeye çok yardımcı olacağını düşünüyorum.

Dönem sonlarında öğrencilerime uyguladığım anketlerin sonuçlarına göre öğrencilerin yüzde 30'unun dersle ilgili en önemli so-

runları derste öğretilenlerle gerçek hayat arasında bağlantı kuramamak.² Elbette bunlar çok geniş kapsamlı araştırmalar değil, ama teori ile gerçek arasında bağlantı kopukluğu gibi bir sorunun önemsenmesi gereken boyutlarda olduğunu bize gösteriyorlar.

b) Neoklasik İktisadın Hakim Öğreti Olması

Bugünkü iktisat öğretisinin bir diğer önemli sorununun lisans düzeyinde hakim öğretinin sadece neoklasik iktisat olması. Bu sorunu bu şekilde ortaya koymam, elbette neoklasik iktisat öğretisinin önemini yadsıdığım anlamına gelmiyor. Fakat lisans düzeyinde iktisat bilimi adına sadece neoklasik iktisatla yetinilmesi, öğrenciye başka bir iktisat öğretisi yokmuş izleniminin verilmesinin yanlış olduğu görüşündeyim. Üniversitelerin iktisat bölümlerinden mezun olan pek çok öğrenci, eğer kendi çabalarıyla öğrenmemişlerse, neoklasik iktisattan başka bir iktisadın varlığından haberdar bile olmuyorlar. Kazgan (1987), bu konudaki görüşlerini şöyle dile getiriyor: "Rekabetin erdemlerine inanan neoklasik iktisat, iktisadi düşüncede bütün rekabeti ortadan kaldırdı ve adeta iktisat teorisinde düşünce tekeli kurdu" (Kazgan, 1987 s:77). Kazgan'ın 1987 yılında vurguladığı bu durum, bugün de etkisini daha da artırarak sürmektedir.

Kara (1987) ise şöyle demektedir: "Alternatifsiz kabul edilen bir kuram özgün arayışları gereksiz kılacak bir düşünce tembelliğine zemin hazırlayacaktır. Bu nedenle temel iktisat öğretiminde neoklasizmin yanısıra marksist iktisada ve özgün birer düşünce geleneğine sahip Çin, Hint ve İslam düşüncesinde iktisadi gerçekliğin kavranış biçimlerine de yer verilmesi gerekir" (Kara, 1987 s:85).

Kanımca da bir üniversitenin işlevi öğrencilerini öğrenim gördükleri alandaki farklı düşünceleri yansıtmak ve onları düşünmeye zorlamaktır.

Neoklasik iktisadın bu kadar hakim olmasının nedeni konusunda iki temel görüş var. Bu görüşlerden biri neoklasik iktisadın teknik yapısının sürekli gelişerek güçlendiğini ve kendisine yöneltilen eleştirileri de içine alarak çözümlediği için hakimiyetini sürdürdüğü. Bir başka görüş ise hakim dokunun kendi algılayış tarzını dikte ettirmeye çalışıyor olması yolunda. Ercan (1999) bu durumu şöyle

Lisans düzeyinde iktisat bilimi adına sadece neoklasik iktisatla yetinilmesi, öğrenciye başka bir iktisat öğretisi yokmuş izleniminin verilmesinin yanlış olduğu görüşündeyim.

2. Bu anketler, 1999 ve 2000 yıllarında her dönem sonunda yapılmış olup, biri 60, diğeri 100 kişilik öğrenci gruplarını kapsamaktadır. 60 kişilik grup iktisat bölümü üçüncü sınıf öğrencileridir. Anketi "uluslararası iktisat" dersiyile ilgili olarak yanıtlamışlardır. 100 kişilik grup ise çeşitli mühendislik dalları öğrencileridir ve anketi "Genel Ekonomi" dersi ile ilgili olarak yanıtlamışlardır.

yorumluyor: "Eleştirel yönelimli analizlerin henüz gündemi belirleyecek bir güce sahip olamaması bir gerçektir. Ama bu gerçeğin arkasında sadece bu analizlerin geliştirdikleri teorik çerçevelerinin yetersiz olmaları yatmıyor. Yetersizliğin temelinde güç ilişkilerinin neden olduğu sınırlamalar özel bir yer tutuyor. En azından formel eğitimin verildiği iktisat bölümlerinde alternatif çerçeveler sunan eleştirel iktisat yaklaşımlarına hemen hemen hiç yer verilmemesi bu ilişkiyi açıkça göstermekte" (Ercan, 1999 s:92). Benzer bir saptama Önder (1998) de yer alıyor. "Soyut düzeyde mükemmel görüntü sergileyen araçlar gerçek hayattaki aksaklıkları iktisadi araçlar dışında gelişen ve sistemin işleyişini bozduğuna inanılan dışsal faktörlere yüklediğinden dolayı söz konusu aksaklıklardan iktisadi sistemi değil, sisteme müdahaleleri sorumlu tutar. Bu nedenle iktisat öğretilmesinde gerçek hayattaki tüm çarpıklıklara rağmen, ısrarla günümüzdeki koşulları yansıtmayan ve çok farklı varsayımlara dayanan neoklasik araçlar işlenir" (Önder, 1998 s:6).

Neoklasik iktisadın çok güçlü kuramsal yapısını kabul etmekle birlikte, lisans düzeyinde sadece bununla yetinilmesinin iktisat öğrencilerini düşünce esnekliğinden yoksun bıraktığı görüşündeyim.

c) İktisadi Felsefe Eksikliği

Günümüzde iktisat öğretiminin öncelik taşıyan bir önemli sorunu da iktisadi felsefeye yeterli önemin verilmemesidir. Herhangi bir bilim dalı öğrenilirken önce o bilimin ardında yatan felsefenin öğrenilmesi gerektiğini düşünüyorum. O bilim dalının vardığı sonuçları öğrenmeden önce söz konusu bilim dalının geçirdiği düşünsel aşamaların iyice öğrenilmesi gerektiği görüşündeyim. Bu yapılmadan sadece teknik öğrenilirse üniversite mezunları birer teknisyen olmaktan öteye gidemez. Üniversitelerin görevi kanımca her tekniğin ve her sonucun ardındaki düşünce sisteminin, alternatif düşünce sistemleri arasındaki ilişkilerin tarafsız bir şekilde öğrencilere yansıtılmasını sağlamak olmalıdır. Bunun her bilim için olduğu gibi iktisat bilimi için de böyle olması gerektiğini düşünüyorum.

Görün (1972) de bu konudaki saptamasını şöyle yazmakta: "Çözümlemelerin tümünde konulara, sorunlara iktisadi düşünceler tarihi açısından yaklaşılmamakta, açıklaması yapılan

iktisat sisteminin doğuşu ve gelişimi bir temele oturtulmamaktadır" (Görün, 1972 a s:90).

İktisadi düşünce tarihi veya iktisat felsefesinin 3. ya da 4. sınıfa gelmiş iktisat öğrencisine diğer derslerden bağımsız ve görece önemsiz bir dersmiş gibi okutulmasına da karşı olduğumu burada belirtmeliyim. İktisadi düşünce tarihi veya iktisadi felsefe adlı bir dersin temel bir ders olarak ve geniş kapsamlı bir biçimde iktisat bölümlerinin birinci sınıflarında okutulması gerektiği görüşündeyim. Çünkü öğrenci eğer işin başında iktisadi düşüncenin gelişme seyrini ve farklı iktisadi düşünce okullarının varlığını, iktisadi felsefenin nasıl oluştuğunu ve farklı okullar arasında nasıl farklılıklar gösterdiğini öğrenirse, ileri sınıflarda okuyacağı iktisat öğretisinin varolan tek öğreti olmadığını ve farklı koşullar içeren farklı durumlarda farklı sonuçların doğacağını çok daha kolaylıkla algılayabilecektir. Şenses (1987 s:13) iktisat programlarını hangi içerikte düzenlenirse düzenlensin iktisadi düşünceler tarihinin programın temel unsurları arasında yer alması gerektiğine işaret ediyor ve şöyle diyor: "Bu ders öğrencilerimizin ekonomideki devrevi hareketleri andıran düşünce akımlarını ve onların kısa ve uzun dönem yansımalarını ayrıntılarıyla izlemelerini sağlayarak düşünce ufuklarını genişletecek ve bugünü değerlendirmelerinde kuşkusuz daha geniş bir bakış açısı verecektir" (Şenses, 1987 s:13-14).

İktisadi düşüncenin gelişimi konusunda yeterli bilgi sahibi olunmadan iktisat bilmenin mümkün olmadığını düşünüyorum.

d) İktisatla Matematik Arasındaki İlişki

İktisatla matematik arasındaki ilişki ve bu ilişkinin kapsamı son yıllarda çokça tartışılan konulardan biri. Bu konuda iki uç görüş var. Bu uç görüşlerden biri iktisat bilminde matematiğin tamamen gereksiz olduğunu savunurken, diğer uçtaki görüş ise neredeyse iktisadi matematiğin bir alt disiplini olarak algılamakta. Bu görüşlerin ikisine de katılmıyorum. Matematiğin bir ifade şekli, bir dil olduğunu düşünüyor ve iktisadi sorunları açıklamada gerekli olduğu ölçüde kullanılmasını savunuyorum. Ancak çok dikkat edilmesi ve unutulmaması gereken bir konu matematiğin iktisat için ancak bir araç olduğu ve amaç dönüşmemesi gerektiğidir. Görün (1987)'de de belirtildiği gibi, matematiksel yöntem-

Herhangi bir
bilim dalı
öğrenilirken
önce o bilimin
ardında yatan
felsefenin
öğrenilmesi
gerektiğini
düşünüyorum.

ler ne kadar yaygın kullanılırsa kullanılırlar, öğretimdeki hedefin daha çok, daha yoğun matematik değil, tutarlı mantıksal çıkarsamalarla güç, ilk bakışta kavranması zor olan karmaşık olayları açığa çıkarmaktan başka bir şey değildir (Görün, 1987 s:5). Bu konuda Kazgan'a tepkisini şöyle dile getirmekte: "ABD kaynaklı bazı akademik dergilerde yayınlanan makalelerin çoğu, bugün ekonominin gerçeklerinden kopmak için matematiği alet eder gibidir" (Kazgan, 1987 s:79).

Yoğun matematiksel formüller kullanarak bir matematiksel sonuca ulaşmanın fakat bu sonucun farklı ekonomik açıklamaları hakkında bir fikir sahibi olmamanın fazla bir anlamı olmasa gerek.³

e) İktisadi Öğretme Şekli

Özellikle yabancı yazında iktisat derslerini verme şekli konusunda kapsamlı çalışmalar yapılmakta. Bu konunun da öğrencilere dersi sevdirmek, onların derse daha fazla katılımını sağlamak ve ders esnasında ilgilerini taze tutmak açısından tartışılmasında yarar var.

İktisat derslerinde genellikle öğretim üyesinin sınıfta dersi anlattığı ve öğrencilerin de pasif olarak dinlediği bir ortamın hakim olduğunu gözlemliyoruz. Öğrenci açısından, derste pasif kalmak zihni de pasif tutacağından o ders kendisi için beklenen faydayı sağlamaz. Dersi anlatan açısından da bakıldığında karşısında boş, cansız gözlerle, arada bir saate bakan öğrenciler hiç motive edici olmamaktadır. Her iki taraf için de sıkıcı olan bu durumdan kurtulmanın bir yolunun dersi anlatan kişinin öğrencileri de derse katmak için sık sık anlattığı konuyla ilgili tartışma ortamları yaratması olduğunu düşünüyorum. Tartışma ortamı

yaratmanın bir başka yolu çeşitli konular belirleyerek tartışma grupları oluşturmak ve belli zamanlarda öğrencilere tartıştıkları konuyu sınıfta sunma ve sınıf içinde tartışma olanağı vermektir. Daha çok uluslararası iktisat, gelişme ekonomisi gibi derslerde uygulanabilecek bu yöntem hem öğrencilere birlikte çalışma ve işbölümü yapma olanağı verecek hem konunun sınıf içinde karşılıklı tartışılmasına ve irdelenmesine yol açacaktır. Bu sistemin bir sakıncalı tarafı pek çok kişi tarafından vurgulanmaktadır. Sonuçta tartışma grubundan sadece bir kişi sınıfta konuyu sunmaktadır ve bu da sunuşu yapacak olan kişinin çalışmasına ve tüm sorumluluğu üstlenmesine yol açmaktadır. Becker (1997), bu soruna şöyle bir çözüm önermekte: Öğretim üyesi, tartışma grubunun hangi üyesinin sunuşu yapacağını önceden belirlememekte, sunuşun yapılacağı gün bu kişi rastgele bir şekilde belirlenmektedir. Sunuşu yapanın alacağı not da grubun bütün üyelerine verilmektedir. Böylece grup içindeki herkesin eşit sunuş ihtimali olmakta ve herkese eşit sorumluluk verilip, herkesin hazırlanması sağlanmaktadır.

Yine Becker (1997), hem ders boyunca öğrencilerin dikkatlerini uyanık tutacak hem de öğretim üyesine kendisini sınama ve geliştirme olanağı sağlayacak bir başka yöntem her dersin son 1-2 dakikasında öğrencilerden bir kağıda bu derste öğrendikleri en önemli şeyin ne olduğunu ve kafalarında cevaplanmayan hangi sorunun kaldığını yazmalarının istenmesi. Kimi konuların bilgisayar destekli laboratuvar ortamlarında yapılması tartışılan önerilerden biri. Derse konuyla ilgili misafir konuşmacıların getirilmesi, yine zaman zaman konuyla ilgili gazete veya dergi makale-

İktisat derslerinde genellikle öğretim üyesinin sınıfta dersi anlattığı ve öğrencilerin de pasif olarak dinlediği bir ortamın hakim olduğunu gözlemliyoruz.

3. Görüşmemiz sırasında sayın Fatma Doğruel'in de vurguladığı gibi iktisadın sorunlarını matematik belirlememeli, soru iktisattan kaynaklanmalı. Soru iktisattan kaynaklanırsa ortaya çıkan sonuç ta iktisadi açıdan anlamlı olacaktır.

lerinin tartışılması derse ilgiyi arttıran unsurlardan bazıları.

Son olarak öğrencilerin de dersle ilgili fikirlerinin ve önerilerinin alınmasının, öğretim üyesi açısından çok yararlı ve yapıcı olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden öğretim üyesi tarafından dersin işleniş şekli, konuların derinlik derecesi, dersin olumlu ve olumsuz yönleri, ders verenin öğrencilerle ilişkisi, sınav yöntemleri vs. ile ilgili hazırlanan ve her dönem sonu öğrencilere dağıtılan ve isimsiz olarak cevaplandırılan anketlerin de uygulanması ve dikkate alınması, ciddiye alınması değerlendirilmesi gerektiği görüşümdedir.

3) Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma iktisat öğretiminin temel sorunlarının tartışılması amacıyla hazırlanmıştır. İçerikle ilgili olarak kuram-gerçek arasındaki bağlantı kopukluğu, neoklasik iktisat öğretisiyle yetinilmesi, iktisadi felsefeye gereken önemin ve ayrıcalığın verilmemesi ve iktisatla matematik arasındaki sağlıklı ilişki gibi çok önemli sorunların 1970'li yıllardan beri var olduğunu ve bu konuda ciddi bir olumlu gelişmenin sağlanamadığı görülüyor. Bu konularda ancak kişisel düzeyde kalabilecek girişimlerin yanında, iktisat bölümlerinin programıyla ilgili temel bir değişikliğin yararlı olacağını düşünüyorum. İktisadi felsefe veya iktisadi düşünce tarihi dersinin 1. sınıfta bir iktisada giriş dersi niteliğinde, tarihsel ve felsefi boyutlarıyla verilmesi gerektiğini düşünüyorum. İktisat öğrencisi farklı iktisat okullarının varlığını, 2 ya da 3 yıllık bir neoklasik iktisat eğitiminden geçtikten ve neoklasik iktisadın düşünce şeklini benimsedikten sonra, görece önemsiz ve genellikle ezbere dayalı bir ders olarak algılanan ve belki de çoğunlukla bu şekilde verilen bir iktisadi düşünce tarihi dersinde üstünlük öğrenmektedir. Kanımca birinci sınıfta tüm tarihi ve felsefi boyutlarıyla bir iktisada giriş dersi niteliğinde verilecek iktisadi düşünce dersi, iktisat öğrencisini tek boyutlu düşünmekten alıkoyacak ve olaylara farklı açılardan yaklaşmasını sağlayacaktır.

İktisadi öğretme şekliyle ilgili, tartışma ortamının yaratılması ve tartışma gruplarının oluşturulması gibi öneriler ve laboratuvar ortamında aktif olarak derse katılmaya yönelik yapılan denemeler ancak öğrenci sayısı makul olan sınıflarda olumlu sonuçlar verebilmekte-

dir. Ülkemizde iktisat bölümlerinin öğrenci kontenjanlarının sürekli artması yukarıda sayılan önerilerin uygulanabilmesine ve olumlu sonuçlar vermesine pek fırsat vermemektedir. Öte yandan her dersin son dakikalarında öğrencilerin kendileri açısından cevaplanmayan hangi noktanın kaldığını ve öğrendikleri en önemli şeyi yazmaları ve dönem sonlarında yapılan anket değerlendirmeleri kalabalık sınıflarda da gerçekleştirilebilir.

İktisat öğretim üyelerinin, gerek içerik gerek şekilde ilgili uygulamalarının ve bu uygulamaların sonuçlarının kendi aralarında tartışabilecekleri ortamların yaratılmasının da iktisat biliminin ve öğretiminin gelişmesine önemli katkılarda bulunacağını düşünüyorum.

Kaynaklar:

Becker,W (1997); "Teaching Economics to Undergraduates", Journal of Economic Literature,35, P:1347-1373

Becker,W and Watts,M (1999); "How Departments of Economics Evaluate Teaching?", AEA Papers and Proceedings, 89/2, P:344-354

Bulutay,T (1972) "Bilim ve İktisat Üzerine", Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine(Der: F. Görün) içinde, s:59-83

Ercan,F (1999); "İktisat teorisi Üzerine Eleştirel Önermeler", İktisat Dergisi, no:389, Mayıs, s:87-93

Görün,F (1972); Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine, ODTÜ

Görün,F (1972 a); "İktisada Giriş hakkında Bazı Gözlem ve Öneriler", Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine (Der: F. Görün) içinde, s:89-95

Görün,F (1987); İktisadın Öğretimi Üzerine"İktisat Dergisi, Ocak sayısı, s:3-6

Kara,A (1987); "İktisat Kuramı ve İktisat Öğretimi", ODTÜ Gelişme Dergisi, 14/1, s:83-87

Kazgan,G (1987); İktisat Nasıl Okutulmalı?", ODTÜ Gelişme Dergisi, 14/1, s:75-81

Öncü,A (1987); "Dünya Bunalımı-İktisat Eğitimi-İktisada Giriş, ODTÜ Gelişme Dergisi 14/1, s:89-90

Önder,I (1998); "İktisat Öğretisi Üzerine" İktisat Dergisi,no:376,Şubat sayısı s:5-8

Şenses,F (1987); "Başlıca Sorun Alanları Açısından Türkiye'de İktisat Eğitimine Toplu Bir Bakış", İktisat Dergisi, Ocak sayısı, s:7-1

Birinci sınıfta
tüm tarihi ve
felsefi
boyutlarıyla bir
iktisada giriş
dersi niteliğinde
verilecek iktisadi
düşünce dersi,
iktisat
öğrencisini
tek boyutlu
düşünmekten
alıkoyacak ve
olaylara farklı
açılardan
yaklaşmasını
sağlayacaktır.

Nasıl Bir İktisat Eğitimi?

Kriz, ekonomik program, IMF gibi bugün herkesin zihninin bir köşesini meşgul eden kavramların karşısına "ulusal program" gibi daha bize ait ve bizi yansıtabilecek çözümler içerdiği hissi uyandıran kavramlar konulduğunda, tüm bunları birdenbire yaşamının bir parçası buluveren insanların bir nebze rahatladığını ve daha çok destek verdiğini, uygulanabilirliğine daha çok inandıklarını görüyoruz. Yaşanan bu dönem iktisatçıların yorumlarının heyecanla dinlenmesini, iktisatçılardan güne ilişkin bir çözüm beklenmesini de beraberinde getirdi. Ekonomi bilenlerin bugünü açıklayabilmesinin beklendiği şu günlerde, üniversitelerdeki iktisat öğretiminin bunu ne denli mümkün kılabilecek durumda olduğu sorusunu bir kez daha sormak anlamlıdır.

Sorunlarımızı Batı'nın teorik çerçevesi doğrultusunda çözümleyemeyişimiz ve daha-sı sorunlarımız gittikçe büyürken ki edilgen duruşumuz, Batı ülkelerinin önceliklerini yansıtan geleneksel iktisat teorisinin ve bu teorik yaklaşım kaynaklı çözümlerin bizim gibi bir üçüncü dünya ülkesi için uygun olup olmadığını sorguların kılmaktadır.

İktisat bölümlerinin ders programları ve derslerin içerikleri incelendiğinde derslerin genel anlamda geleneksel iktisat teorilerinin anlatıldığı; somut koşulların da yarattığı olanaksızlıklar nedeniyle, güncel teorilere ve analiz yöntemlerine yer verilmediği; öte yandan geleneksel iktisat teorisinin de aktarılrken ülke koşullarına uyarlanmaksızın, mukayese yeteneğini geliştirmeyi amaç edinen bir anlayıştan uzak, sadece soyut düşünme yeteneğini geliştirme noktasında anlamlı şekilde aktarıldığı açıkça görülmektedir.

Üniversitelerimizin iktisat bölümlerinde öğretim üyeleri genellikle Batı'nın ders kitaplarından doğrudan veya dolaylı olarak yararlanmaktadır. Bu uygulamanın en temel sorunlu yönü o kitapların Batı Avrupa ve Kuzey Amerika için yazılmış olmalarıdır. Bu kitapların öğretim üyeleri tarafından kendi ülkelerine uyarlanmaksızın aktarılması, üçüncü dünya ülkelerinde iktisat okuyan öğrencilerin bu aktarılanlarla bulundukları toplumun hem

kurumsal hem ekonomik gerçeklerini bağdaştırmasını güçleştirmektedir, bu nedenle öğrendikleri iktisat onlar için soyut bir dünyaya hapsolmaktadır. Bu durumda iyi bir öğrencinin görebildiği, temel varsayımlardan uzak bir ülkede yaşadığıdır. Belki biraz daha ötesi ne kadar uzak bir ülkede yaşadığı noktasındadır, ancak verili durumdan bir analiz yapma ve sonuç üretme yeteneği geliştirmekte zorlanır.

Geleneksel iktisat teorisi tipik sayılamayacak denli az sayıda sanayileşmiş ülkenin deneyimleri sonucunda kurulmuştur. Dolayısıyla üniversitelerimizde böylesine özel bir kurgu üzerinde yoğunlaşan öğretimin ağırlık kazanması yetişen iktisatçıların ayakları yere basan bir vizyon edinmeleri noktasında sapıtıcı olmak ve hatta modelin sınırlarının vurgulanmaması halinde tehlike arz etmektedir. Batı'nın iktisat teorisinin üzerine otur-

Özge İzdeş*

Üniversitelerin
iktisat
bölümlerinde
öğretim üyeleri
genellikle
Batı'nın ders
kitaplarından
doğrudan veya
dolaylı olarak
yararlanmaktadır.

* Araş. Gör.
İÜ. İktisat Fakültesi

duğu temel varsayımlar ile ülkemiz gibi bir üçüncü dünya ülkesinin varsayımları veya bu temel varsayımlara yakınlık uzaklık derecesi çok farklıdır. Geleneksel iktisat teorisi istikrar ve denge kavramlarının üzerine inşa edilmiştir, ancak Türkiye gibi ülkelerde dengesizlik ve istikrarsızlık sürekli bir sorundur. Teorinin veri bilgilerinde bile sorunlu noktalar mevcuttur; örneğin Keynes'in Genel Teorisi devlet harcamaları ve vergiler ile toplam talebi etkilemeye çalışır, ülkemizin temel sorunu ise adil bir vergi sistemi oluşturmak, kamu harcamalarını ise sınıflar ve bölgeler arasında gelir ve servet eşitliği sağlayacak bir yapıya kavuşturmak.

Örnek olarak ele aldığımız Keynes gibi teorisyenler kendi ülkelerinin iktisadi gerçeklerinden hareketle teorilerini geliştirmişlerdir. Kanımızca Türkiye'nin de kendi durumunu tahlil etmesi ve bu noktada gelişme iktisadı ve kalkınma iktisadı gibi konular üzerine daha çok eğilmesi gerekmektedir. Kalkınma iktisadı ve gelişme iktisadı gibi alanlar gelişme gayesi içinde bir ülkenin iktisatçıların birincil öncelikle sahiplenmesi ve uzmanlaşması gereken konulardır. Ülkenin fiili durumunu konu alan alanlar olması itibarıyla sosyal teorik bilginin ayaklarının yere basmasını sağlaması açısından bizim gibi ülkelerde iktisat bölümlerinde bu konuların üzerine eğilmesi ve ülkenin somut koşullarını yansıtan bu alanlara ilişkin araştırma ve çalışmaların teşvik edilmesi gerekmektedir.

Batı'da kalkınma iktisadı hızlı bir büyümenin yaşandığı 1940-1970 arası dönemde parlamıştır. Bu yıllar soğuk savaş dengelerinin ve ABD'nin hegemonik konumunun bir sonucu olarak ileriki dönemlere ilişkin fikir yürütmenin olanaklı olduğu, bir anlamda ABD'nin garantörlüğü altında istikrarlı bir büyümenin yaşandığı bir dönem olmuştur. O yılların gündemdeki konuları olan kalkınma iktisadının teorik yapısı bugün her türlü korumacı tavrın hızla terk edildiği bir ortamda şekillenmemiştir. ABD'nin tek güç, tek odak olma özelliğini yitirmesiyle ilişkili olarak ulusalcı kalkınma modeli uluslararası arenada eski konumunu süreç içerisinde yitirmiştir. Türkiye'de ise kalkınma iktisadı gibi bir konuya bakış Batı'da gündemdeki yerini kay-

betmesine paralel bir anlayış içinde hareket edilerek, gene Batı'nın gözünden bakarak modası geçmiş, daha çok, sol görüşlü iktisatçıların sahiplendiği "ideoloji" yüklü bir alan olduğu yönündedir.

Böylelikle az gelişmiş yapıları konu eden zaman zaman farklı bakış açılarının kabul görebildiği bir bilim dalında bile kendimize özgü bir anlayış geliştiremediğimiz, iktisat eğitimimizin Batı'dan farklı bir nitelik kazanamadığı görülmektedir. Halbuki Türkiye'nin geçmiş deneyimleri; liberal ve devletçi modeli, planlı ve plansız dönemi, ithal ikamesi ve ihracata yönelik stratejisi yararlanılması ve bu anlamda değerlendirilmesi, teoriye edilmesi gereken bilgilerdir. Bu noktada bir öğretim üyesinin İktisat Eğitimi ve Kalkınma Öğretimi başlıklı yazısında iktisat alanında çalışan akademisyenler olarak "öğrencilerimize sunacak neyiz var?" sorusunun önemi işaret etmektedir.

Bugün üniversitemizde yapısal sorunlarının sağlıklı bir araştırma ve öğretim ortamı yaratmak konusunda oluşturduğu engellerin ve çeşitli olanaksızlıkların etkisiyle bir rehabet ortamı mevcuttur. Akademia'nın bir parçası olma iddiasından uzak düşmüş, adeta iktisat teorisi tarihinin konusu tartışmalarda takılı kalmıştır. Sayılı özel çabanın dışında dünyayla ilişki kurulmaksızın içedönük bir anlayışla devam edilebileceği düşüncesi hakimdir.

Oysa Akademia'nın bir parçası olmadan akademisyen olma iddiası pek anlamlı değildir. Akademia'nın ortak dilini bilmek ve bu dili kullanarak tartışmalarda bir taraf olma iddiası güdülmelidir, kendi ülkemize ilişkin sağlıklı tahliller yapabilmemiz ve yaşanan süreçleri teorize edebilmemiz ancak böyle çok yönlü bir bakış açısına ve analiz yeteneğine sahip olduğumuz oranda mümkündür.

Türkiye'nin de kendi durumunu tahlil etmesi ve bu noktada gelişme iktisadı ve kalkınma iktisadı gibi konular üzerine daha çok eğilmesi gerekmektedir.

Makro İktisat Eğitimi Üzerine Bir Deneme

Giriş

Bu makalede ele alınan konu genelde Türkiye özelinde İktisat Fakültesi için Makro İktisat Eğitimi hakkında bir öneri sunmaktır. Bu amaçla ilk önce Keynesgil Devrim ve Makro İktisat biliminin konu ve kapsamı gözden geçirilmelidir.

J. M. Keynes'in iktisat teorisinde yaptığı en büyük yenilik makro değişkenlerle çalışma prensibidir. Bu ilk başta çok sathi bir açıklama olarak görülebilir. Ama işin özüne inildiğinde, iktisat yazınında (hatta diğer sosyal bilim yazınlarında) en şiddetli tartışmaların bu tema etrafında döndüğünü görürüz. Bilişildiği gibi, Keynes'e kadar, temel iktisat kuramları mikro iktisadi kavramları kullanmaktaydı, (arada Malthus'un yarı muğlak efektif talep modeli gibi istisnaları saymazsak), ki, bunlar da temelde mikro iktisadi aktörlerin kâr-maliyet ve fayda-harcama hesaplarında optimal kararlarının nasıl ve hangi şekilde alındığı üzerine bina edilmişti. Klasik iktisat döneminden kalan Mahreçler Kanunu ve Miktar Teorisi ile birleştirildiğinde, mikro iktisadi yapıya dayalı bir makro iktisat benzeri nazariyeler yumağı elde edilmekteydi. Burada, Liberal dünya görüşünün en temel yansıması olarak, incelenen ekonomik yapı içinde her şey, örnek bir iktisadi aktörün alacağı fayda ve kâr maksimizasyonu tercihleriyle belirlenmekteydi. Kısaca, toplumların bütün hareketleri, tek tek bireylerin davranışlarının bir toplamı addedilmekte ve bireye her alanda tam serbesti tanınması önerilmekteydi. Burada öncelikli varsayımlar tam rekabet piyasasında Pareto Optimal şartların gerçekleşmesi için gerekli olan varsayımlardı. Keynes'in Neo Klasik iktisat teorisinin mikro iktisadi özüne metodolojik olarak getirdiği en önemli itiraz bu noktada odaklanmaktaydı.

Bir balonun içindeki gaz kümesini ele alalım. Balonun içindeki gazın ısıtılması durumunda iki farklı hareket gözlemlenir. Bir bütün olarak, balon ve içindeki gaz kütlesi yukarı doğru hep birlikte hareket eder. Tek tek moleküllerin hareketleri ise, balonun içinde her yöne doğru gerçekleşir. İşte, Keynes'in kurduğu makro iktisat kuramı, balonun ve / veya gaz kütlesinin kütle halindeki

hareketini, yani ekonominin bir bütün olarak devinimini ele alır. Mikro iktisat ise, moleküllerin, yani bireysel aktörlerin, karar mekanizmalarını, bunların birbiri ile olan etkileşimlerini inceler. Nasıl ki, moleküllerin hareketlerini sınırlayan balonun bir çeperi varsa, iktisadi aktörlerin kararlarını kısıtlayan ulusal ekonominin sınırları vardır. Dolayısıyla, Keynes'in metodolojisinde, bireysel aktörlerin hareketlerine kısıtlar oluşturan toplam değişkenlerin farklı kurallara tabii olduğu öne sürülür; tıpkı ısınan havanın genişleyerek kütleli olarak yukarıya çıkması gibi.

Kuramsal açıdan Keynes, iktisadi ilişkilerin belirlenmesinde ana etmenin toplam talep olduğunu vurgular. Bu da, tam istihdam varsayımına dayanan Miktar Teorisi'nin ve bu varsayımı doğruladığı savunulan Mahreçler Kanunu'nun arz yönlü yaklaşımına getirilmiş önemli bir alternatiftir. Keynes'in ikinci kuramsal yeniliği ise, analizin içine belirsizliğin dahil edilmesi ve bunun ulaştığı sonuçların talep yönlü iktisat anlayışıyla tutarlılık arz etmesidir. Bütün bunların sonucunda ortaya çıkan sonuç tam istihdamın ve bunun neden olduğu paranın nötrlüğünün olabilecek sonuçlardan sadece bir tanesi olduğudur. Keynes kitabına bunun için Genel Teori' ismini vermiştir. O tam istihdam dengesinin dışındaki olası denge ihtimallerini de içeren bir kuram ortaya atmış ve bu kuramın etrafında makroiktisat branşı şekillenmiştir.

A) Dünyada Hakim Olan Makroiktisat Eğitimi

Dünyada makroiktisat eğitimi, özellikle lisans sonrası çalışmalarda dinamik analizi ön plana çıkarmaktadır. Dinamik analiz derken, aslında temelini Solow² büyüme modelinin ve bu modelin varsayımlarının oluşturduğu bir dizi çalışmayı kast etmekteyiz. Esasen, dinamik makroiktisat yazınındaki bütün çalışmaların temel kaynağı olan Ramsey³ modeli Solow'un büyüme modelinden de çok öncedir. Buna rağmen Solow'un temel varsayımları aynen kabul edilerek hem kuvvetli hem zayıf tarafları modele intikal etmiştir.

Ramsey Modeli, bir merkezi otoritenin tanımlı bir zaman aralığında toplumun fay-

Dündar Murat Demiröz*

1. Keynes, J.M., 1936, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, New York, Macmillan.
2. Solow, R.M., "A Contribution to the Theory of Economic Growth", Q.J.E., 1956, S. 65-94.
3. Ramsey, F.P., 1928, "A Mathematical Theory of Saving", *Economic Journal* 38, No 152, 543-559

* Araş. Gör.
İÜ. İktisat Fakültesi

dasını maksimize eden kişi başına tüketim miktarlarını her birim zaman aralığı için tespit etmeyi amaçladığı bir problem etrafında örgülenmiştir. Burada elbette ki, varsayılan bir temsili aktör, (principle agent), onun belirli sınırlamalara tâbi bir fayda fonksiyonu, ve bu fayda fonksiyonunu tahdit eden bütçe kısıtı olarak da Solow büyüme modelinin sonuç denklemi yer almaktadır. Merkezi bir otoritenin olmadığı durumunda, adem-i merkezîyetçi denge de aynı denge tüketim miktarlarını vermektedir. Burada aktörlerin geleceğe yönelik beklentileri rasyonel beklentiler ile modellenmekte, bu tanıma uyması içinde parametre ve serilere fazladan sınırlamalar getirmektedir. İspatlanmış temel düşünce bütün bu şartlar altında en ideal, yani optimal, devlet müdahalesinin tam rekabette ulaşılacak sonuçla aynı olduğu, dolayısıyla serbest pazar ekonomisinin en etkin rejim olduğudur. Bu temel kaynak çalışmanın ve onun ulaştığı sonuçların makroiktisatın mantığından ne ölçüde sapmalar gösterdiği konumuz açısından çok önemlidir. Bunlar şöyle özetlenebilir:

Birinci sapma, makroiktisadi olguların bir temsili aktörün fayda/kâr maksimizasyonları temel alınarak açıklanması; yani makro iktisadın mikro temeller üzerine bina edilmesi. Bu ise, içindeki havanın ısıtıldığı balonun yukarı doğru hareketini milyarlarca molekül temsilen bir molekülün hareketlerini temel alarak açıklamaya çalışmaya benzer. Bunun düzenli bir seyir izlemesi için olmadık matematiksel şartlar öne sürülmüştür.

İkinci olarak, Solow büyüme modelinin çıkarımları aynen kabul edilmiştir. Bu modelin içsel tutarlılığının ve matematiksel yapısının çok sağlam olmasına rağmen, varsayımları ve ihmal ettiği noktalar gerçekte bağıni koparmaktadır. Bu temel noktalar yatırım tasarruf eşitliği ve yatırım fonksiyonunun olmayışı, inelastik emek arzı, mal ve faktör fiyatlarının tam esnekliği, üretim fonksiyonun faktör sepetlerine göre sürekliliği, farklı üretim faktörlerinin sektörler arası tam akışkanlığı olarak sayılabilir.

Üçüncü sapma ise, modern dünyada rastladığımız belirsizlik olgusunun ihmal edilmesidir. Bu konudaki literatürün gelişmesi sonucunda, risk tercihlerinin analiz içine dahil edilmesi buradaki daraltıcı yaklaşımı bazı yönlerden ge-

nişletse de, rasyonel beklentilerin olduğu bir modelde Genel Teori'de bahsedilen belirsizlik olgusunun oluşmadığı görülebilir.

Dördüncüsü, makroiktisat, yapısı itibarıyla, kısa dönemli analizi ele almıştır. Bu tarz modellemeler ise büyüme iktisadı kökenli oldukları için uzun dönem analizi içindedirler. Fakat, anlaşılacağı gibi, bu makroiktisat olmaktan çıkmakta ve büyüme ile makroiktisat arasında melez bir disiplin haline gelmektedir. Burada, Harrod-Domar, Kalecki ve Kaldor Pasinetti' büyüme modelleri dikkate alınırsa, aslında, büyümenin bir branşı ile makroiktisadın evliliğinden söz etmek daha doğru olur.

Buradan çıkarılacak sonuç, hakim bir dünya görüşünün, bilimsel eğitim sürecinde ağırlıklı hale geldiği, çalışmaların bu görüşü haklı çıkaracak şekilde düzenlendiği, bunun için yoğun matematiksel hilelere başvurulduğu, dolayısıyla genç beyinlerin bilimsellikten uzak bir dogmatizm altında şekillendirildiğidir.

Böyle bir hakim görüşün eğitim sistemine yansımaları ise çok ağır bir matematik öz geçmişi sahip olmak şartının önkoşul olarak istenmesidir. Nitekim bugün, dinamik makro iktisat modellerini anlayabilmek ve bunları teorik analiz aracı olarak kullanabilmek için diferansiyel cebri, dinamik kontrol sistemlerini, ve topolojiyi bilmek gerekmektedir. Bu yüzden, dünyada hakim olan iktisat yaklaşımında, iktisat doktora programlarına matematik ve mühendislik eğitimi olanlar giderek daha ağırlıklı olarak kabul edilmektedir.

Bu yaklaşımdaki en büyük eksiklik, bu meslektaşlarımızın zaman içinde gidilecek yönü tespit etme yeteneklerinden mahrum olmalarıdır. Bunun sebebi ise, hem gerekli sosyal bilimler formasyonundan uzak olmaları, hem de iktisat bilimi içindeki temel felsefi tartışmalara uzak olmalarıdır.

Burada Yahya Kemal'den bir anekdot hatırlatmak isterim: "Aruz vezni vahşi bir ata benzer. İyi süvariler, onunla istedikleri her menzile en kısa müddette ulaşırlar. Kötü süvarileri ise, vahşi at alır, istediği yere götürür." Aruz örneğinin bizim konumuzdaki benzeri ise, matematiktir. Muhakkak ki, iyi matematik bilgisi olmazsa olmaz bir şarttır. Bununla birlikte, matematiği bir araç olmaktan çıkarıp amaç haline getirirsek, o sizi dilediği yere veya hakim görüşün dilediği yere götürür.

4. İlgili modeller için bakınız : Jones, H.G., *An Introduction to Modern Theories of Economic Growth*, Bölüm 4, 1975, The Gordon City Press Limited. Ayrıca: Domar, E., "Capital Expansion, rate of growth and Employment", *Econometrica*, vol.14, 1946, s.137-147. Harrod, R.F., "An Essay in Dynamic Theory", *Economic Journal*, vol. 49, 1939, s.14-33. Kaldor, N., "Alternative Theories of Distribution", *Review of Economic Studies*, 1955, 6, s.83-100. Kalecki, M., *Selected Essays on the Dynamics of a Capitalist Economy*, Cambridge University Press, 1971. Pasinetti, L.L., "Rate of Profit and Income Distribution in Relation to the Rate of Economic Growth", *Review of Economic Studies*, 1962, s.267-279.

B) Nasıl Bir Makroiktisat Eğitimi?

Bu anlatılanlar bağlamında Türkiye’de, özellikle mensubu bulunduğum İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi İktisat Bölümü’nde daha iyi bir makro iktisat eğitimi için gerekli olduğunu zannettiğim bir dizi önerimi sunmak isterim. Her şeyden önce, her ne kadar, Genel Denge Teorileri de denen, mikroiktisat temelli makroiktisat anlayışına ve onun matematiksel alt yapısına karşı olsam da, bütün bu yaklaşımların en ciddi bir şekilde öğrenciye –özellikle lisans üstü öğretimde– aktarılmasının elzem olduğu ve bu amaçla mevcut matematik eğitiminin daha düzenli ve sistemli olması gerektiği inancındayım. Burada sistemli denince kasıt, makro ve özellikle mikro dersleri ile matematik derslerinin senkronizasyon içinde ve öğretim görevlilerinin irtibatı kanalıyla verilmesidir. Düzenli denince ise, yukarıda bahsedilen senkronizasyonu sağlamak için, matematik derslerini iktisatçı öğretim görevlilerinin vermesidir.

İkinci olarak, lisans seviyesi makroiktisat öğretiminde gördüğüm en önemli eksiklik, İktisat Fakültesi İktisat Bölümünde makroiktisat dersinin tek dönemlik olmasıdır. İktisat Fakültesinin diğer bölümlerinde iki dönemlik olan makroiktisat ve mikroiktisat dersleri tek dönemlik olarak İktisat Bölümünde verilmeye devam ediliyor. İktisat eğitiminde en temel iki dersin yangından mal kaçırıcısına tek dönem içine sıkıştırılması, gerek hocalarımızın pek değerli birikimlerini yeterince aktarmamaları, gerek verilen bilgilerin yeterince hazmedilememelerine yol açmaktadır.

Üçüncü önemli eksiklik, metodolojik ve kuramsal açıdan olmasa bile, pratik ve pedagojik yönleriyle, makro iktisadi tamamlayacak önemli bir ders olan Finansal İktisat derslerinin eksikliğidir. Bugün temel makroiktisadi sorunlarda karşımıza çıkan olgular çoğunlukla Finansal İktisat disiplininin içeriğinde bulunmaktadır, örneğin; döviz kurundaki hareketler, riskli aktifler ve risksiz aktifler arasındaki ilişkiler ve bunun yatırımcı portföyü ile olan bağlantısı, Etkin Piyasa Teorisi bağlamında piyasada bilgilendirme etkinliği (informational efficiency), tahvil fiyatlaması, risk yönetimi ve bunun gibi konular. Bu, bir şekilde, bize makro değişkenlerin aktörlerin risk tercihleri üzerinde nasıl etki sahibi olduğunu somut yöntemlerle gösterdiği ve öğrencilere eğitim

sonrası profesyonel kariyerlerinde gerekli alt yapıyı verdiği için önem arz etmektedir.

Dördüncü eksiklik, makroiktisat eğitiminde hayati olduğuna inandığım bilgisayar uygulamalarının ne yazık ki bulunmamasıdır. Bugün dünyada, lisans seviyesinde, bütün standart ders kitapları, kitapların beraberinde bir disket içerisinde sunulan basit simülasyonları içeren programlarla desteklenmektedir. Bu tarz simülasyonlarla, öğrencilerin sanal bir ekonominin yönetimini üstlenmeleri kanalıyla, temel ilişkileri daha yetkince kavramalarını sağlayabiliriz. Ne var ki, bu uygulama için, kapsamlı bir bilgisayar laboratuvarının eksikliği hepimizin malumudur. Böyle bir ortamda, sadece öğrencinin konuları kavrama yetkinliği artmaz, aynı zamanda deneysel iktisat alanında yapılacak çalışmalar için de bölümde bir alt yapı oluşmuş olur.

İktisat Bölümü’nde, tartışılması gereken bir husus da, yüksek lisans ve doktora programlarında matematik öğreniminin yetersiz olmasıdır. Nitekim, bugün uluslararası akademik güncelerde rastladığımız çalışmalarda uygulanan metodoloji yoğun matematik içermektedir. Yüksek Lisans ve Doktora eğitimleri sırasında, gerek ders gerek tez dönemlerinde, modern akademik lisansı takip edebilmek artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Aynı zamanda, yukarıda bahsettiğimiz, mikro temelli makroiktisat metodolojisini Yüksek Lisans ve Doktora programlarında vermenin gerekli olduğunu düşündüğüm için, lisans seviyesinde dördüncü sınıfta diferansiyel sistemler ve dinamik kontrol sistemlerine ve bunun iktisat uygulamalarına yönelik bir ders konulmalı ki, Yüksek Lisans ve Doktora seviyesinde hedeflenen makroiktisat eğitime bir altyapı oluşsun.

C) Sonuç

Dünya’da hakim olan makroiktisat eğitiminin makroiktisatın felsefesi ile nasıl ve hangi noktalarda çakıştığı, bunun yarattığı sıkıntıları tartıştık. Öte yandan, Bölümümüzde, özellikle makroiktisat öğretiminde berta-raf etmemiz gereken eksiklikleri tahlil ettik. Ulaştığımız netice, isterseniz dinamik iktisat modellerinin Neo-klasik uygulamalarına taraftar olun isterseniz olmayan, her şeyden önce öğrenciler ve akademisyenler olarak o çalışmaları anlamamızın gerektiği ve bu da

Lisans seviyesi
makroiktisat
öğretiminde
gördüğüm en
önemli eksiklik,
İktisat Fakültesi
İktisat
Bölümünde
makroiktisat
dersinin tek
dönemlik
olmasıdır.

aleyhte veya lehte eleştirilerin gelişmesine neden olacaktır. Burada, kritik nokta, matematiksel metodolojiyi, Con Ahmedin devri daim makinesi gibi bir illüzyon yaratmak için kullanmamak, aksine, düşüncelerin ifadesi için bir araçtan başka olmadığını bilmektir.

Yazımı katıldığım bir konferansta dinlediğim, Genel Denge Teorisi'nde en büyük üstatlardan biri olan, Sherman Robinson'a atıfta bulunarak bitirmek istiyorum: "Önümüzdeki on yıllarda, Hesaplanabilir Denge Modelleri (CGE) ile Keynesgil modellerin birlikte ele alınması gerekecektir. Çünkü son on yıllarda makroiktisat çalışmaları gerçek mecraindan bir hayli sapmıştır."⁵

Kaynakça

Domar, E., "Capital Expansion, rate of growth and Employment", *Econometrica*, vol.14, 1946, s.137-147.

Harrod, R.F., "An Essay in Dynamic Theory", *Economic Journal*, vol. 49,1939, s.14-33.

Jones, H.G., An Introduction to Modern Theories of Economic Growth, Bölüm 4, 1975, The Gordon City Press Limited.

Kaldor, N., "Alternative Theories of Distribution", *Review of Economic Studies*,1955, 6.,s.83-100.

Kalecki,M., *Selected Essays on the Dynamics of a Capitalist Economy*, Cambridge University Press, 1971.

Pasinetti, L.L., "Rate of Profit and Income Distribution in Relation to the Rate of Economic Growth", *Review of Economic Studies*, 1962, s.267-279.

Ramsey, F.P.,1928, "A Mathematical Theory of Saving", *Economic Journal* 38, No 152, 543-559.

Robinson, S., Ongoing Issues of Integrating Macro Models and CGE Models, seminal paper in Conference "Policy Modelling for European and Global Issues", 2001, Brüksel.

Solow, R.M., "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *Q.J.E.*, 1956, S. 65-94.

5. Robinson, S., Ongoing Issues of Integrating Macro Models and CGE Models, seminal paper in Conference "Policy Modelling for European and Global Issues", 2001, Brüksel.

ifmc - Microsoft Internet Explorer - [Çevrimdışı Çalışıyor]

Dosya Düzen Görünüm Şık Kullanıcılar Ayarlar Yardım

Geni İleri Dur Yenile Giris Sayfası Ara Sık Geçmiş Posta Boyutlandır Yazdır

Adres http://www.ifmc.org.tr/giris.htm

Gilt Bağlantılar

 İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti

LÜTFEN NOT EDİNİZ!
ÜYE AİDATLARINIZI ve BAĞIŞLARINIZI,
AŞAĞIDAKİ BANKA ŞUBELERİNE YATIRABİLİR,
SEKRETERYAMIZI ARAYABİLİRSİNİZ.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ (İFMC)
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim/İSTANBUL
Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 • Fax: (0212) 255 17 73
Internet: www.ifmc.org.tr
E-posta: dergi@ifmc.org.tr • bilgi@ifmc.org.tr

İş Bankası Taksim Şubesi Hesap No. 544077
Akbank Taksim Şubesi Hesap No. 7102

iktisat dergisi
iktisat raporu
KARINCA
Linkler

Ana Sayfa
Kurumsal Bilgiler
İletişim Bilgileri
Etkinlikler
İktisatçılar Haftası
Lokalde bu ay
Subelerimiz
Araştırmalar
Aidatınızı Ödedinizmi?
Üyelik Formu
E-posta

Başlat CD Ok... Araştır... Üye... ifmc ... Görünt... 18:53

Gerçeğe Dönüş

Yakın tarihlerde bazı öğretim üyelerinin de katılımıyla, Fransız öğrenciler modern iktisadın içeriği üzerine bir tartışma başlattılar. Tartışma, giderek ekonomik gerçekliğin irdelemesi ve sorgulanması için hangi araştırma yöntemlerinin daha uygun olduğu noktasına odaklandı. Bu tartışmanın iktisat biliminin geleceği açısından önemi nedeniyle tartışmanın nereden çıktığı ve konunun ne olduğunu açıklığa kavuşturmak oldukça önemlidir. Geçmişte olduğu gibi Fransa'daki tartışma, uluslararası bir yankı ve yanıtı yol açtı.

Basite indirildiğinde, öğrencilerin vermeye çalıştıkları mesaj, günümüzde iktisat fakültelerinde çoğulculuğun (pluralisme) yetersizliği ve özellikle de varolan yaklaşım ve yöntemlerden salt birinin, matematiksel modelleme yöntemler kümesinin üzerinde genellikle ve yaygın biçimde ısrar edildiğidir.

Bu saptamaya karşı standart yanıt, Le Monde gazetesinde yayınlanan yazılarda da görülebileceği ve benim burada vurgulayacağım gibi, kaçınılmaz olarak iktisadın bilimsel olmaya gereksinimi olduğu ve "bilimsel olmanın" da, matematik kullanımını zorunlu kıldığıdır.

Düşünceme göre, katı olarak söylendiğinde bu yanıtın geçerli ve uygun olmadığı görülecektir. Bu gerekçe açık ve net biçimde iktisadın niçin bilimsel olmaya gereksinimi olduğu sorusunu gündeme getiriyor, fakat bu noktada temel yetersizliği de her bilimin zorunlu olarak matematik kullandığını sorgulanamaz biçimde varsaymasıdır. Böyle bir varsayım yanlıştır. Doğal bilimlerin niteliği üzerinde kısa bir düşünme sonucu bile, matematiği ön plana çıkarmayan bir iktisadın da, doğal bilimler anlamında bilimsel olabileceğini varsaymak için pek çok neden bulunabilir. Bu nedenle, 31.10. 2000 tarihli Le Monde gazetesindeki "Matematik: iktisat biliminin zorunlu fakat yetersiz koşulu" başlıklı makalenin daha başlığı bile yanlıştır. Bu konudaki düşüncelerimi kısaca açıklamaya çalışayım.

Fransız öğrencilerle birlikte hepimiz kabul ediyoruz ki, toplumsal gerçeklik, birincil olarak nesneldir. Kuşkusuz, çok az da olsa, bu hedefi ve ön kabulü açıkça yadsıyan yorumcular da vardır. Burada önemli olan nokta, iktisatçıların kullandığı biçimde matematiksel yöntemlerin, her yöntem gibi, gerçeği aydınlatma görevinde ancak belirli koşullar altında yararlı ve geçerli olduklarıdır. Spesifik olarak, söz konusu matematiksel prosedürlerin

yararlılığı, olgusal düzenliliğin (deterministik ya da probabilistik- "belirleyici" ya da "olasılıkçı") ortaya çıktığı sistemlerle sınırlıdır. Bilimin matematik kullanmak olduğunu varsayanlar için, iktisat biliminin "bilimsel" olabileceği ve olması gerektiği savı, aslında toplumsal gerçeklikte olgusal düzenliliklerin hüküm sürdüğü tezinden başka bir şey değildir.

Büyük Fransız iktisatçısı Prof. Maurice Allais, bu tezi açık seçik formüle etmiştir:

"Her bilimin temel koşulu, çözümlenebilir ve öngörülebilir düzenliliklerin (regularities) varlığıdır. Örneğin gökyüzü mekaniğinde durum böyledir. Fakat bu, pek çok ekonomik olgu için de doğrudur. Gerçekten de, bu olguların derinliğine çözümlenmesi, fizik bilimlerdeki gibi çarpıcı düzenliliklerin varlığını ortaya çıkarır. Bu nedenle, iktisat bilimseldir ve aynı fizik biliminin yöntem ve ilkelerine dayanır" (1991, s.25)

Fakat Allais bu savında her iki yönden de oldukça yanılmaktadır. Ekonometriciler, tekrar tekrar ileri sürdükleri korelasyonların geçerli olmadıklarını (break down) görür görmez bu iddialarını açıklamaktan vazgeçerler ve bu tür bir kısıt altında toplumsal olgu düzenliliklerinin ortaya çıkması çok zordur. Üstelik, bilim için toplumsal olgu düzenlilikleri temelli ve zorunlu değildir. Bu görüşü daha da açalım; bugün doğal bilimlerin başarıları oldukça yaygın olsa da, istenilen ve beklenen tür olgusal düzenlilikler doğal bilimlerde bile oldukça nadir gözlenir. Ancak gökyüzü mekaniğinde bu düzenlilikten söz edilebilir ki, burada da iyi kontrol edilebilen deneylerin durumlarıyla sınırlılık söz konusudur.

Daha da ötesi, iyi kontrol edilen deneylerin çoğu sonuçları, kontrollü deney dışında da başarıyla uygulanmaktadır ve bu durumda olgusal düzenliliklerin açık ve net biçimde görülmesi daha da zordur. Bu gözlemlerden bir anlam çıkarabilmek için, kontrollü deneyin ve genel olarak bilimin amacının, olgusal düzenlilikler üretmek değil, bu düzenliliğin altında yatan mekanizmanın saptanması olduğunun iyi anlaşılması gerekir.

Yerçekimi güçleri, havası boşaltılmış bir deney ortamında düzenliliğin ortaya çıkmasına yol açabilir. Fakat yer çekimi güçleri, nereye uçarlarsa uçsunlar, sonbahar yaprakları üzerinde de etkili olurlar, aya füze yollamakta da. Burada önemli ve temel amaç, olgusal düzenliliğin değil, altında yatan mekanizma-

Tony Lawson

**Çev.:
Kaya Ardic***

Fransız öğrencilerle birlikte hepimiz kabul ediyoruz ki, toplumsal gerçeklik, birincil olarak nesneldir. Kuşkusuz, çok az da olsa, bu hedefi ve ön kabulü açıkça yadsıyan yorumcular da vardır.

* Doç. Dr.
İÜ. İktisat Fakültesi

nın anlaşılmasıdır. Kontrollü deney, kendi başına olgusal düzenliliğin üretilmesi değil, bu düzenliliğin altında yatan mekanizmanın deneysel olarak (empirically) anlaşılması ve tanımlanması, ya da bununla ilgili bir teorinin test edilmesi amacı taşıyan bir insan müdahalesi oluşturmaktadır.

Tıbbi araştırma yapanlar, bir hastanın ateşi ile vücudunun bir kısmındaki lekelerin yoğunluğu arasındaki korelasyonla değil, hastalık semptomlarının altındaki neden ya da virüslerin niteliği (ve karşı önlemleri) ile ilgilenmektedirler.

Kısacası, eğer (saf) bilimin birleştirici bir geleceği varsa, bu ilgi duyulan ve irdelenen olgunun altında yatan nedenlerin araştırılması sonucu olacaktır. Eğer tüm başarılı bilimin ortak bir temel bileşeni (component) varsa, bu bir düzeydeki olgudan, bu olgunun altında yatan daha derin düzeydeki nedenlerinin açıklanmasına doğru bir yönelişin, hareketin sonucudur. Matematik, yüzeysel olarak korelasyon kurulabilen (ve tipik deneysel) az sayıda durumlarda yararlı olabilir. Fakat bilim, yüzeydeki olguların arasında bir korelasyon bulunamadığı durumlarda bile, görünmeyen nedenlerin örtüsünü kaldırmayı kendine şiar edinmiştir.

Demek ki, iktisatta da bilimsellik geçerlidir ve mümkündür. Bu ise, söz konusu ilgilenilen olguların (örneğin fakirlik, yaygın işsizlik gibi) nedenlerinin tanımlanmasını gerektirir. Eğer matematiksel yöntemler bu süreçte yararlı bir işlev görüyorlarsa çok iyi ve olumludur. Fakat burada temel sorun, yararlı olsunlar ya da olmasınlar, matematiksel modelleme yöntemlerinin, doğal bilim anlamında, her hangi bir araştırma sürecinin bilimsel olarak nitelendirilebilmesi için zorunlu olmadıklarının algılanmasıdır. Cambridge Üniversitesi'nden meslektaşım Prof. Amartya Sen, Le Monde gazetesindeki makalesinde (31.10.2000) matematiğin iktisat biliminin yegane temeli olmadığını vurgularken haklıydı. Gerçekten de iktisadın "bilim" olarak temeli matematik değildir.

Benim görüşüme göre, bu noktadan daha da ötesine gidebiliriz. Matematiğin toplumsal gerçeklik açısından geçerliliğinin oldukça sınırlı olduğunu varsaymak için iyi nedenlerimiz vardır. Örneğin; salt modern iktisadın düşük başarı oranı değil, fakat modern iktisatçıların sürekli yaptıkları varsayımların ve öngörülerin çoğunlukla yanlış olmasının nedeninin de koşullara uymayan matematik modeller kullanmak olduğu kanıtlanabilir. "Economics and Reality" (İktisat ve Gerçek-

lik, Lawson, 1997) başlıklı kitabımda savunduğum görüşler ve verdiğim örnekler arasında bu konu da vardı. Fakat Fransız öğrencilerin vurguladıkları noktalar açısından temelli ve önemli olmadıkları için burada ayrıntısına girmiyorum. Fransız öğrencilerin şikayet ettikleri sorun, modern iktisat fakültelerinde matematiksel modellemenin bir "araç" olarak değil, bizzat başlı başına bir "amaç" olarak kullanılmasıdır. Benim de katıldığım bu öğrencilerin görüşüne göre "gerçekliğin niteliği"nden hareket edilmeli, ya da en azından, bu boyut göz ardı edilmemelidir. Burada, kesinlikle a priori matematiksel yöntemlerin reddedilmesi değil, bu yöntemlerin uygun olduğu zaman ve uygun biçimde, bir "araç" olarak kullanılması söz konusudur.

Sonuncu bir nokta da, bazılarının itiraz edeceği bir bilim kavramını kurgulamam ve tanımlamam üzerine: Belki de, olasıdır ki, bu yaklaşımım uygun ve geçerli değildir. Ya da zaman, benim matematiksel modellemenin geçerliliği konusundaki kötümserliğimi temelli kılacaktır. Nihayet, tüm bilgi yanlışlığıya açıktır. Herhangi bir gerekçe ya da savın yanlış çıkabileceği salt bir "bilgi" değil dogmatik olmayan biri için aynı zamanda bir "gerek-sinme", giderek akademisyenler için daha çoğulcu bir "yaklaşım biçimi"dir.

Bu, kuşkusuz, modern iktisat biliminin durumundan mutsuz olan bizler için birincil ve en önemli temel sorundur. Amaç, bir dogmayı başka bir dogmayla değiştirmek değildir. Kesinlikle, iktisatta matematik kullanımının a priori reddedilmesi de söz konusu değildir. Hele iktisadın bilim olma olasılığının reddi hiç değildir. Kimse, geçerlilik adına, bilimsel kesinlik ve standartlardan ödün verilebileceğini de önermiyor.

Tam tersine, ana amaç, basit olarak akademik iktisadın daha entelektüel bir yönetime açmak ve özellikle yüksek araştırma standartları ile yöntemde daha çeşitli ve eleştirel bilgi sonucu ulaşılan çoğulculuğa dönüşün bağdaştırılmasına yol açmaktır.

Kaynakça:

Allais, M. (1992) "The Economic Science of Today and Global Disequilibrium", in Baldassarri M. et al Global Disequilibrium in the World Economy, Basingstoke: Macmillan.

Lawson, T., (1997) Economics and Reality, London: Routledge.

Bilim, yüzeydeki olguların arasında bir korelasyon bulunamadığı durumlarda bile, görünmeyen nedenlerin örtüsünü kaldırmayı kendine şiar edinmiştir.

Marx'da Ekonomizm ve Ekonomizmin Eleştirisi*

Marx, özellikle, olgunluk yazılarında kapitalist toplumun eleştirisi üzerine yaptırın çatısını, üretim paradigmasına uyarak ekonomist bir perspektif içinde kurduğu için sık sık eleştirilir. Toplumsal gerçek böylelikle özgerçekleşme etkinliği olarak emeğe ve yaşamın üretimine indirgenmiş olacaktır. Ekonomi politik bu yolla toplumların kuruluşunu anlamak için dayanak durumuna gelecektir. Bu eleştirilerin çağdaş bir örneğini vermek gerekirse, Marx'da iletişimin ve onun toplumsal ilişkilerde öneminin tehlikeli bir küçümsemesi ile aynı zamanda insan davranışında bilişimsel ve araşsal görünümünün bir abartısını ayırteden Habermas'a başvurulabilir. Jürgen Habermas'ın bu tür görüşler ileri sürebilmek için marxist geleneğin kendisine, ekonominin ve emeğin üstünlüğünü ince ayrıntılarına varıncaya dek inceleyen ve başka bir tip topluma geçişi temel olarak ekonominin yeniden örgütlenmesine bağlı olarak açıklayan bu sayılamayacak kadar çok yorumlamalara, kılavuzlara, kitaplara dayanabileceği doğrudur.

Bununla birlikte, eğer lütfen Marx dikkatlice, ibadetsiz, ama saygısız olmayan bir şekilde, aynı zamanda önyargısızca okunmak istenirse, onda çağdaş toplumlara özgü ekonomizmin açık sorgulamaları bulunabilir. Öncelikle onun emeği haksız yere mutlak, kendiliğinden bir gerçeklik olarak saymayı ve emeği insanların doğayla ve çevreleriyle bir çeşit tarih aşırı araşsal bir ilişkisi haline getirmeyi reddettiği görülebilir. Onun sözünü ettiği emek, insanbilimsel bir veri değil, esas olarak, gözlemlenebilir sonuçları (ürünler, hizmetler), teknik gelişmeleri (iş aletleri, üretim araçları) ile belirginleşecek bir üretim etkinliğidir. Dolayısıyla, o herşeyden önce bir etkinlik (düzenlenmiş etkinlikler bütünlüğü) değil, etkinliklerin özgül toplumsal bir düzeni, bir toplumsal ilişkidir. Marx, Kapital'de olduğu gibi Grundrisse'de de üretimdeki bireylerin somut emeğinin, sermayenin büyümesini ve yenilenmesini sağlayan soyut emeğin dayanağı olduğunu usanmadan açıklamaktadır. Bir başka deyişle, emeğin toplumsal ilişkisi devasa bir toplumsal büyük makina

(sermaye devinimi) yararına insan etkinliklerinin temel bir bölümünün ele geçirilme biçimidir. Kapitalist toplumda emek, hiç bir durumda, kullanım değeri arayışının ya da tüketim mantığının egemenliği altında değil ama değer üretimi için üretim (sermayeler ve metalar) mantığının egemenliğindedir. Ekonomizm kapitalist topluma özgüdür, değerlendirme devinimlerinin taşıyıcısı olanlara, üretim koşullarının ellerinden kaçtığını gören ücretli emekçilere ve hemen hemen sermayenin memurlarından başka bir şey olmayan kapitalistlere göre özerkleşmesi üzerine kurulmuştur. Emeğin toplumsal ilişkisi, doğrudan doğruya kapitalistler ve ücretliler arasında, dolaysız bir karşılaşma değil, ama özellikle o sermayeler arasında ilişki, sermayenin farklı bileşenleri, değişmez ve değişken sermaye arasındaki ilişki, canlı emeğin ölü emek tarafından eritilmesidir.

Marx'ın ekonomi politığın kör noktalarını gözler önüne sererek, çözümlemeyi ve aydınlatmayı düşündüğü şeyler, tüm bunlardır. Artık-değer kuramlarında (Theorien über den Mehrwert) özellikle Ricardo'nun emek-değer kuramının yetersizliklerini göstermeye çalışmaktadır. Ricardo için herşeyden önce söz konusu olan, emek miktarları ve emek zamanla, bir ölçme kuramıdır. Halbuki, ölçmeden önce, neyin ölçüldüğünü bilmek, ve Marx'ın dediği gibi, emeğin ve kuşkusuz değer maddesini oluşturan şeyin ne olduğunu kendi kendine sormak gerekir. Bunun için doğal göndergelere başvurmaktan kaçınmalı, tersine toplumsal ilişkilere şekil veren dinamikler ve devinim halindeki toplumsal biçimler çözümlenmelidir. Etkinlik olarak emek, kendiliğinden türdeş bir gerçeklik değildir ve sermayenin değişken bölümü durumuna gelebilmesi için bütün bir dizi düzenleme ve başkalaşım geçirmesi gerekir. Onun emek gücü haline getirilebilmesi, yani üretimde yinelenen ve onaylanan müdahale (uzmanlaşma, eğitim) için özellikle, ücretlilerin emeğinin ve davranma yeteneğinin düzenlenmesi gerekir. Bu anlamda emek zamanı, doğal zamansallığa bağlı değildir, sermayenin başkalaşımının bir sonucudur (birbirini iz-

Jean-Marie Vincent**

Çev.: Nilgün Baykara

* Yazarın 2001 yılında yayımlanan *Un autre Marx après les marxismes* özgün başlıklı yapıtının bir bölümünün çevirisidir.
1. [mouvements de la valorisation : valeur des marchandises à partir des autres (para, sermaye, metalar vs.) geçiş - yazarın yapıtındaki sözlerden / çn]

** Jean Marie Vincent, Paris 8 Üniversitesi Siyasal Bilimler Departmanı Profesörü.

leyen değişikliklerden sonra kendine dönüş). Bu maddeler, emek ve değer, bu anlamda, biçimden biçime geçen devinim halindeki maddelerdir, ve onları, durağan, değişmez, basit ölçme araçlarından itibaren kesin olarak ayarlamak istemek anlamsız olacaktır. Marx'ın Ricardo'ya karşı gösterdiği gibi iş gü-nü asla kendisi ile özdeş değildir ve gerekli emekle artı değer arasında aynı oranlarda bölünmüştür¹.

Oysa ki canlı emeğin ölü emek tarafından elde edilmesinin karmaşık bir diyalektiği vardır. Ücretli emekçiler, kendileri de sermaye birikimi hızının ardı arkası kesilmeyen değişiklikleri ile karşılaşan esnek, canlı bir gerçektir. Sermaye süreçleri ile emek süreçleri arasında ayarlamalar, uyarlamalar, hatta ilişki değişimleri sürekli olarak gündemdedir. Toplumsal üretim ilişkisi, sermayenin hakimiyeti altında birikim deviminin arasından yeniden ürese bile, emek ve sermaye arasındaki ilişkiler böylece doğrusu asla devinimsiz değildir. Bu nedenle kendini tüm ekonomik etkenlere kabul ettiren değer nesnelliğinin (ve değerlenme dinamiğinin) yaratılış olarak süreçsel olduğunu iyi görmek gerekir. Marx değer, kendi temsili (Darstellung) hazırlamak ve değerlenme arasından kendi ölçme araçlarını geliştirmek zorunda olduğunu göstererek, buna işaret ediyor. Yine o, Artık-değer kuramlarında değer büyüklüğünün, değer biçimi ya da meta biçiminden başka bir şey olmadığını² ve ekonomi politiği anlamak için onun biçimsel saptamalarına başvurmak ya da onun biçimsel gerekliliğini (Formbestimmtheit) sergilemek gerektiğini ayırtedici bir şekilde yazmaktadır. Bu anlatım, ilk önce anlaşılması güç gibi görünebilir, oysa, eğer Marx gibi, diğer toplumsal etkinliklere göre üstün ve özerkleşmiş ekonomik dinamiklerin insanların bilgisi dışında geliştiği farzedilirse oldukça çabuk aydınlanır. Şüphesiz ekonomik ilişkiler ekonomik görevliler tarafından, üretilir ve yeniden üretilir, ama herşeyden önce kendini, nesneler arasında toplumsal ilişkiler olarak göstermektedir.

Başka bir ifadeyle, toplumsallığın³ değerlendirme biçimleri içinde verili olduğu, bu sonuncuların durmadan ürettikleri nesnelleştiren temsillerin bireylerin gözünü boyadığı ve kör ettiği söylenebilirdi. Bunun, sömürünün

önemli görünümünü, özellikle Marx'ın düzenlenmiş emeğin sömürüsü (ya da düzenlenmiş iş günü) olarak adlandırdığı ve işyerlerinde ortaklaşa çalışmanın ötesinde doğru oldukları kabul edilmeksizin üretim içinde tüm karşılıklı bağımlılık ve işbirliklerinde önem taşıyan kolektif görünümünü, gizleme etkisi vardır. Gerçi sermaye için toplumsal emek (ya da toplumsallaşmış emekler) yoktur ama sadece, birileri diğerlerine göre izole olmuş - ve bu, ücretlilerin hep birlikte sürekli evrim halinde olan çok biçimli kolektif bir emekçi oluşturmalarına karşın - emek gücü taşıyıcıları vardır. Bu açıdan sömür, ücretliler tarafından bireysel olarak razı olunmuş enerji tüketiminin ötesinde, üretim içinde oluşan değişimlerin ve ilişkilerin aralıksız yenilenen yadsıması olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, değer büyüklüğü olarak artık-değer, emeği nicelendirmesine karşın herşeyden önce, emeği toplumsal niteliğinden arıtan bir toplumsal biçimdir. O hem kendine mal etmez, hem kamulaştırmaz: kolektif güçlerin özerklikli sahip çıkması ve bireylerin üretim sürecinde geliştirdikleri toplumsal bağlantıların kamulaştırılması. Kapital'in I. Cildinde sermayenin, toplumsal ve entelektüel üretim güçlerini kendine kattığını söylerken Marx'ın, güçlü bir şekilde dile getirdiği şey budur. Onun, emekçiler için eksiksiz emek ürünü hakkı isteyen Ricardo esinli bazı sosyalist ekonomistlere kavratmaya çalıştığı şey budur. Meydan okunması gereken sorun yalnız üretim sürecinde karşılığı ödenmemiş emek olduğunu kanıtlamak değil, özerkleşmiş ekonomik biçimlerin dinamiğini de sökmektir.

Burada Marx'ın gerçekleştirmeyi istediği ekonomi politiğin eleştirisinin büyük özgünlüğü görülmektedir. Ekonomi politik Adam Smith ya da Ricardo'nun bu ya da şu tezini eleştirmekle yetinemezdi : onun aynı zamanda toplumsal gerçeklik olarak, temsillerin toplumsal kuruluşu olarak ve zorlayıcı ve yoğun simgesel bütünlük olarak ekonomi ilişkisini aydınlatması gerekiyordu. Büyük klasik ekonomistler, yeni başlayan kapitalizmin belli sayıda devindirici gücünü, sermayenin açlığını, sermaye rekabetini, iş bölümünü, birikim mantığını aydınlatmayı başardılar, ama Marx'a göre, ekonominin devinim yasalarını görünüşün ardında sınırlandırmaya elverişli

Değer
büyüklüğü
olarak
artık-değer,
emeği
nicelendirmesine
karşın herşeyden
önce, emeği
toplumsal
niteliğinden
arıtan bir
toplumsal
biçimdir.

1. Bu konuda bakınız *Theorien über den Mehrwert*, C. II, s.401, Berlin, 1959

2. a.g.y., s.168

3. [socialité: içinde toplumsal ilişkilerin bulunduğu kuruluşların oluşturan öğelerin bütünü (toplumsal nesnellik, alanın yapılanması, zamansal ritimler - yazarın yapıtındaki sözlerden i çn)]

kategorisel bir çarkı yoluna koymayı başaramadılar. Onlar, kararsızlık içinde yanılığa düştüler, çözümleme düzeylerini karıştırdılar. Onlar, ücret, kâr toprak rantı gibi kategorileri çerçevelemek istediklerinde genellikle kusurlu çözümler ve çelişkilerin içine gömüldüler. Oysa onların kavramlaştırmaları, kopuklukları ortadan kaldırmaya ve dolayımın aydınlığa kavuşturulması gereken yerde dolaysız bağlantılar kurmaya çalışırken, çizgisel kaldı. Tüm bunlara bağlı olarak, kendi bilim kollarını oturtamaksızın, kaçınılmaz bir şekilde, boş genellemeler ve dar görüşlü empirizm arasında tereddüt ettiler. Onların izleyicileri de yalnız ve yalnız görünüşlerin ötesine gitmekten vazgeçtiler, büyük heveslerini ekonomide olağan temsillere (Vorstellung) bilgiçe bir açıklama getirmeyle sınırlandırdılar³. Bu nedenle ekonomi politığın eleştirisi, klasik ekonomi politığe özgü kuramsal çalışma biçimini, bir başka deyişle çalışma alanını seçme ve nesnesini düşünme biçimini sorgulamalıdır. Klasik ekonomistlere göre ulaşılabilecek erek bir bakıma doğrudan doğruya verilmiştir: rasyonel bir üretim etkinliği koşullarının aydınlatılması. Böylelikle içine daldıkları üretim biçiminin özgülüğü konusunda kendi kendilerini sorgulamalarına gerek yoktur. Onları temelden ilgilendiren şey, üretimin içinde dile getirilen ve değişen toplumsal ilişkileri değil, üretimin aralıksız gelişmesini köstekleyen engelleri anlamayı başarmaktır. Bu impenseler nedeniyle, onlar, farkına varmaksızın, Marx'ın objektif düşünce biçimleri ("objektive Gedankenformen") ya da gerçek soyutlamalar ("Realabstraktionen") olarak adlandırdığı, ekonomik biçimlerde düşünce ve temsil özdevinimlerinin billurlaşmasını apaçık gibi kabul ediyorlar. Dolayısıyla, onlar, sermaye ve emeği toplumsal hiyeroglif gibi, üretimde yalnız ve yalnız araçsal ve teknik bir ilişkinin, toplumsal olarak belirlenmiş görüntü oyunu gibi anlamıyorlar. Kısacası, ekonomik biçimlerin fetişizmine kendilerini kaptırarak, sermayenin gölgesinde düşünüyorlar. Ekonomi politığın eleştirisinin daha iyi bir ekonomi kuramı ya da ekonominin pozitif yasalarının araştırması olamaması bundan ileri geliyor. O, sadece, ekonomiyi düşünmenin bir başka biçimi, ve dahası, kuramsal etkinlik ile toplum arasın-

daki ilişkileri düşünmenin bir başka biçimi olabilir. Onun kendi uygulama koşullarını düşünmesi, ne yapmak niyetinde olduğunu ve toplumsal ilişkilere göre konumlanmasını düşünmesi gerekmektedir. O, bilimsel nesnellik maskesi altında boş bir toplumsal tarafsızlığa can atmadığı kadar, kapitalizmin ahlaki reddi ve manevi mahkumiyeti oyununa da gelmiyor. Onun kendine karar kıldığı temel görev, toplumsal nesnellikleri sorgulamadan benimseten ve böylelikle bilgi emeğinin karıştığı duvar ve engellerden habersiz olan kavramlaştırmalara son vermektir.

Ekonominin marxyen eleştirisi, yeni bir kavramlaştırma arayışında açıkçası klasik ekonomi kavramlarının tersini savunmuyor, onların yerini değiştiriyor ve onları diğer sorunsalların içine yerleştiriyor. Artık, yeni bir sistem ya da aksiyom kurmak değil, ekonomik biçimlerin (yani toplumsal) bağlantılarını izlemek, paradan geçerek metadan faiz taşıyıcısı sermayeye götüren dolayimleri açıklamak söz konusudur. Bununla birlikte bu kavramlaştırmanın her adımda, kavramlaştırdıkları ile arasına mesafe koyduğuna, sadece biçim değişikliklerini değil, uçlara geçişleri, dengesizlikleri ve krizleri de kavramlaştırdığına dikkat etmek gerekir. Bu, sözü edilen kavramlaştırmanın Hegelci kavramsallıkla benzerliğini açıklar. Marx, Hegel gibi, anlık ile nesnellik arasındaki uçurumu temsil sistemlerini geçersiz kılarak kapatmak ister ve Büyük Mantığın onun üzerinde öylesi büyük bir etki yapabilmesi anlaşılır. Bununla birlikte, marxyen diyalektik, Tinin, dünyanın ve toplumun bastırılmış uzlaştırmasına götürmez. O, tersine toplumsal biçimlerin diyalektiğini, sürekli geçici ilerlemelerin birleşmesinin ve aralıksız yenilenen ayrılıkların bir diyalektiği olarak konu ediyor. Gelişmesi kontrol edilemediğinden sürecin vurgulanmasına bağlı bir devinimde yönetenler, bu reel soyutlamalardır. Sermaye, hasarları çoğaltarak, ve kendini bunun neden olduğu insan felaketleri tarafından durdurulmaya koyvermeksizin yeniden üretmektedir. Olup bitenler, sadece, yeni eleştirel kavramsallık, insan etkinliklerinin özel koşullarını (özellikle onların sermayenin buyruğu altında gerçek subsomptionunu⁴) değiştirmek ve toplumu yeniden ayakları üzerine oturtmak için politik ve toplumsal

**Ekonomi
politığın
eleştirisi, klasik
ekonomi politığe
özgü kuramsal
çalışma biçimini,
bir başka deyişle
çalışma alanını
seçme ve
nesnesini
düşünme
biçimini
sorgulamalıdır.**

3. a.g.y., C.III, s. 499
III. [subsomption : toplumsal etkinliklerin sermaye düzenlerine sistematik bağlılığı - yazarın yapıtındaki sözlükten / çn]

olarak kendini zorlarsa değişebilir⁴.

Ekonomi politığın böylece düzenlenen eleştirel girişimi, en azından sürekli değişim halindeki bir sermayenin egemenliği sürdürükçe sonsuzdur. Dolayısıyla o, kendisiyle aynı kalmaz ve herşeyden önce ekonominin değişikliklerini egemenliği altına almış ve tamamlanmış gibi görünemez. Oysa ki Marx'ın bu kuramsal constellation⁵'un bilincinde olduğundan kuşkulandırılabilir. O, 10 Ekim 1868'de Engels'e ekonomi politığı pozitif bilime dönüştürmek gerektiğini yazar ve Kapital'e önsözler de bu aynı yönde gitmektedir. Marx'ın bilimi pozitivist bir anlamda (aynı dönemde genellikle Hegel'e göndermeler çok sayıdadır) anlamadığı doğrudur. Bununla birlikte, o, büyük ekonomistler ve takipçileri (complétude⁶ arayan bu vulgaire ekonomide) üzerinde kesin avantaj kazanması gerekiyormuş gibi bir izlenim bırakmaktadır. Gerçekten de o, kapitalizmin aşılmasının gündemde olduğunun kesin inancındadır (kendisi 1848 devrimlerinin ve Paris Komününün çağdaşıdır), tam bir gelişme içindeki işçi hareketine az çok eli kulağında çatışmalar için kapitalist birikimin hareket yasalarının kesin formülasyonunu, keskin kuramsal bir silah, bırakmak gerektiği konusunda kesin kanıya varmıştır. Tarihin genel yasalarını reddettiği halde, zaten şiddetlenmeye aday, şimdiden ekonomik çelişkileriyle damgalanmış kapitalizmin yazgısını üstü kapalıca kabul ediyormuş gibi gözükmektedir. Bu bağlamda ekonomik kriz, simgesel bir değer kazanmaktadır : o, herşeyin orada çözülmek zorunda olduğu bir düşünüm noktasıdır. Büyük bir olasılıkla sermayenin organik bileşiminin yükselmesine bağlı olarak kâr oranlarının düşme eğilimi konusunda uzun çözümlemeleri açıklayan budur⁶.

Görünüşe göre Marx, bu yola atılırken ölçmeye göre biçimin öncelik hakkı üzerinde daha önce söylediklerine bağlı kalmadığının ortaya çıktığını farketmiyor. Bu varsayılan yasa içinde madde-devinim olarak değere üstün gelenler, değer büyüklükleridir. Değerlerin üretim fiyatlarına dönüştürülmesi sorunu konusunda benzer eleştiriler yapılabilir. Marx'ın açıklamalarında, değerlerin ve fiyatların doğal göndergelere gönderme yapmadığı gerçeği göz önüne alınmaksızın, biçimle-

rin deviniminde ölçümlerin değişkenliği hesaba katılmaksızın, değerler ve üretim fiyatları, kârlar ve artık-değer hesapları, büyüklük (miktar) olarak kendi aralarında tamamiyla bağdaşık ve uygun olmalıdır. Bu olanaksız girişimde, Marx'ın Ricardo ağırları içinde oyuna getirildiğini söylemek duygusuna kapılınır.

Bu ekonomizmin bilinçli olarak üstlenilmiş ve iddia edilmiş olduğunu söylemek, açıkça yanlış olacaktır. Marx'ın metinlerinin birçoğu, özellikle tarihsel metinler, ele aldığı sorunların politik ya da kültürel boyutunu ihmal etmediğini göstermektedir. Yine de, gizli kalsa bile, bu ekonomizmin tamamen negatif etkileri vardır. O, Marx'ın ufkunu daraltır, özellikle onun ücretli etkinliğinin esasının elde edilmesi konusunda, emeğin toplumsal ilişkisi konusunda hazırladığı çözümlemelerinden çıkarılacak tüm sonuçları farketmesine engel olur. Marx'ın, toplumsallığın gerçek soyutlamalardan, dinamiklerini toplumsal ilişkilere dayatan önüne geçilemeyen bu toplumsal nesnelliklerden, zorunlu geçişinin sonuçları üzerinde kendine pek soru sormadığını saptamak şaşırtıcıdır. Grundrisse'de toplumun bireylerden değil, ilişkilerin ilişkilerinden oluştuğunu iyi göstermektedir. Bununla birlikte, o, bunun, toplumsal ilişkiyi toplumsal gruplar arasında ve bireyler arasında değişimlere fazla yüklenmiş, dış bir şey haline getirmediğinden emin olmaya çalışmıyor. Bu nedenle onun, toplumsal ilişkilerin insanlararası değişim ve etkinlikleri yaymak için değil, tersine bu sonuncuların toplumsal ilişkileri yaymak için olduğunu anlaması çok zordur. Toplumsallık, yakınlık değil uzaklıktır, içinde çarpışmalar ve rekabet arasından kendine asgari bir alan sağlanması, yerinin bulunması gereken ikinci bir doğa gibi gölge olarak belirmektedir. Bu çerçevede toplumsal bağlar ve toplumsal kümeler arasında karşılıklı bağımlılık biçimleri asla kesin olarak verili değildir oysa, insanların birilerinin diğerlerine karşı, birilerinin diğerleriyle yaptıklarında, değerlendirmeye değerini düşürme, değerlenme-değersizleşme ilişkilerine karşı, düşmanca bir çevreye karşı kazanılmış olmaları gerekir. Marx az çok bunun bilincindedir, ve bu tür sorunların adını andığı olur. Böyle olmakla birlikte, onları kaygılarının merkezine yerleştirmez.

4. Hegelci diyalektiğin bu onarım ve dönüştürülmesi bir "süs merakı" ile yetinmez ama onun tarih felsefesinin gelişmesiyle hiç bir ilgisi yoktur.
- IV. [constellation théorique : bir kuramın tümüyle düzenlenmemiş ve hazırlanmamış olması, bütünlüğünün türdeş olmaması / çn]
5. Marx-Engels, *Ausgewählte Briefe*, Berlin, 1953, s.245
- V. [complétude: içinde her formülün kanıtlanabilir ya da yanlışlanabilir olduğu tüm dengelimi kendi kendine yeten bir kuramın özelliği / çn]
6. Bu konuda Marx'ın bir neşepce yer alan Robert Brenner'in eleştirel gözlemlerine bakınız: "The Economics of Global Turbulence", *New Left Review* özel sayısı, mayıs-haziran 1998, pp.11-12

Aynı şekilde, onun, toplumsal kapitalist ilişkisinin bireycileşmeye uygun gördüğü yazıyla pek az uğraştığı saptanabilir. Elbette, onu bireylerin karşılaştığı sömürü ve baskı olaylarını bilmediğinden dolayı eleştirmek haksız olacaktır. Yapıtında işçi sınıfının, özellikle kadınların ve çocukların çarptırıldığı acı, adaletsizlik ve yoksulluk ihbarları çok sayıdadır. O, dilek olarak içinde bireylerin kendilerini köleleştiren zincirlerinden kurtulacağı, herbirinin gelişmesinin herkesin gelişmesinin koşulu olacağı bir toplumu istemektedir. Örneğin Grundrisse'de, iletişim ve değişimlerin yayılmasıyla olanaklı olan, gücünü bağlantıların çokluğundan alan, çokyanlı bir bireyselliğin doğuşunu ya da ortaya çıkışını düşündürmektedir. Bununla birlikte, böyle bir bireyselliğin ortaya çıkabilmesi için gerekli koşulları pek az merak etmektedir. O, zamanın özgürleşmesi üzerinde önemle durmakta, ve ortak emekle ayrılma olaylarına son vermenin gerekli olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda, o, bireylerin öznellikleriyle rahat ilişkiler içinde olduğunu ve dolayısıyla psikanalistlerin dediği gibi çelişkili duygular arasında bölünmediklerini - yani bireylerin özgür ilişkiler arayışı ve toplumsal zorlamalara uyarlanma arasında, bireylerarası ilişkileri yeniden barışa kavuşturma ve diğerleriyle çatışmada zevk arayışı arasında gidip gelmeleri, daha derin olarak duygusal yaşamlarında bölünmüşlükleri, aşk ve kendinden nefret, benin aşırı gelişmesi ve körelmesi - örtük olarak kabul etmektedir. Kapitalist toplumsal ilişki içinde, duygusal ilişkiler ekonomisi böylelikle çok açık olarak, dengesizliklerin yığılmasıyla ve tecrübelerin algılanmasında ve yaşam perspektiflerinin aydınlığa kavuşturulmasında derin bir değişkenlikle belirginleşmiştir. Kapitalist toplumda bireyselleşme, uzun sözün kısası çelişkilidir, toplumla ve dünyayla bağlantıları karşılıklılık içinde ve bütünüyle kullanma yetersizliği karşılığında satın alınır : o, bireylerin ve toplumun özgürleşmesi için bir temel oluşturmamaktadır.

Bu, bireylerin anlaşılmazlıklarıyla, iki görünüm altında ortaya çıkmalarıyla ve nesnelliklerinin zayıflığıyla toplumsal ilişkilerin yeniden üretimine benzediklerini söylemeye gelir, çünkü özellikle paradoksal bireyselliklerini yeniden üretmek için çabalarını ölçülü

kullanmamaktadırlar. Herbiri değerlendirme alanı içinde yeni konumlar kazanmaya ya da kazanımlarını korumaya çalışmaktadır. Kabul etmeksizin diğer birçoklarının etkinliklerine yaslanabildikleri için öyle olan, "güçlü" önemli kişiler, kuşkusuz elit insanlar olmaya, hatta sıradan insanların anlayamadıkları ve onların kafasını bilgileri dışında "yaratan" demiurgoslar olmaya çalışmaktadırlar. Onlar bunun için tüm değerlendirme hareketlerinin içine sokulmaya ve toplumsal ilişkilerde erk bakışsızlıklarını kayırmaya hazırdırlar. Ücretli emek tarafında oldukları için astlık konumuna yerleşmiş olanlar, ya kendi toplumsal durumlarından kaçıp kurtulmaya ya da eğreti bir durumu komşudan daha iyi yaparak iyileştirmeye çalışırlar. Çok kez bu çabaları, ardında güçsüzlük ve yazığı boyun eğme duyguları olduğu kadar en zayıflara karşı yansıtılabilen hınç ve acı da bırakarak onayan, başarısızlıktır. Herzaman isyanla karşılaşılabileceği varsayılsa bile - ağır basan yazığı ya boyun eğme ve uyarlanmanın ötesinde - bu isyan kendiliğinden bir toplumsal hareket değildir, özellikle Marx'ın terimibilimini kullanmak için, sermayenin buyruğu altında gerçek subsomption düzenekleri gözönünde tutulursa olup bitenin tam bilgisine erişmeye zorunlu olarak olanak da vermez. Gerçi bilgiler toplumsal olarak üretilmişlerdir ve bireysel anlama yetenekleri, Stephen Toulmin'in "l'écologie de l'esprit"⁷ olarak adlandırdığından, simgesel değişimlerin uzaysal-zamansal örgütlenmesinden yani toplumsal bilgi ilişkilerinden soyutlanamaz. Şüphesiz, bilişimsel uygulamaların tek yönlü olduğunu ve alt-kültürlerin büyük çeşitliliğini ve görüş açılarının çokluğunu yansıtmadığını ilke olarak ileri sürmek, saçma olacaktır. Bununla birlikte, onların, entelektüel emeğin bölünme ve ayrılıklarını olduğu gibi bilgi hazırlığı ve dolaşımının diferansiyel biçimlerini de sürükleyen değerlendirme etkinlikleriyle iyice sıkıştırılmış ve bir noktada toplanmış olduğu gerçeğini görmezlikten gelmemek gerekir. Yine Stephen Toulmin'in dediği gibi, düşünceler kurumlardır ve çok kez araştırma stratejilerine sağlayacakları katkılara bağlı olarak bilişimsel yapıtlar arasından seçilmişlerdir. Şu halde, düşünceler, bilişimsel kaynak dağılımında erk ve eşitsizlik ilişkilerine bağlıdır. Bilişimsel ya-

Kapitalist toplumda bireyselleşme, uzun sözün kısası çelişkilidir, toplumla ve dünyayla bağlantıları karşılıklılık içinde ve bütünüyle kullanma yetersizliği karşılığında satın alınır.

7. S. Toulmin, Kritik der Kollektiven Vernunft, Frankfurt, 1972

VI. [écologie de l'esprit : düşünsel etkinliğin uzaysal düzenleme biçimi / çn]

pıt içinde tüm sorular ve tüm kanıtlamalar aynı öneme sahip değildir. Bazı bilgiler, yasal duruma gelirler, diğerleri tersine kendini kabul ettirememiştir, hatta, çoğunlukla açık olmayan ölçütlerden itibaren sadece ve yalnızca baskı altına alınmışlardır (örneğin sanayi-deki teknisyenlerin uygulama bilgileri).

Marx'da bu temalar üzerinde kuramsal hazırlık taslakları ve simgeler çok sayıdadır. O, Kapital'de entelektüel üretim güçlerinin kapitalist toplumsal makina tarafından hapsedilmesinden sözeder, kuramsal uygulamalarda^{vii} ve günlük uygulamalarda toplumsal biçimlerin fetişleştirilmesini (örneğin metaların nesneleştirilmesi) büyük bir yoğunlukla eleştirir. Ekonomik ve toplumsal biçimleri aydınlatmak için, ücret, kâr, klasik ekonominin rantı kategorilerini büyük ustalıkla analitik olarak ayrıştırır. Ama şaşırtıcı biçimde işi yarı yolda bırakır. Sınıf savaşı ve sınıflar çözümlemesi söz konusu olduğunda, özellikle bu kuramsal kazanımların bir bölümünü terkeder. Asla onu açıkça söylemese de, işçi sınıfı onun tarafından güçlü bir kendilik, oraya dahil olanlar üzerinde güçlü etkiler doğuran bir tür kuruluş olarak varsayılmıştır. Ekonomik sömür (emek gücünün üretken tüketiminde sermaye tarafından karşılığı ödenmeyen emek), direniş ve dayanışmanın önemli görüngülerinin sonra örgütlenmenin ve politik mücadelenin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Marx'ın göz önünde bulundurduğu başlıca engeller, emek piyasasında rekabet ve değişikliklere karşı ideolojik direnmedir, ki bu engeller zamanla dolaysız çıkarların korunmasından (emek gücünün iyi koşullarda satışı) emeğin özgürleşmesiyle ilişkili tarihsel çıkarların ilerletilmesine geçişi engellememelidir. Dolayısıyla Marx, işçi sınıfı gerçeğini, onun sahip olabileceği çelişkili, karmaşık ve özellikle baskıcı özellikler içinde incelemiyor. İşçilerin içinde kendi emek güçlerinin düzenlemesini, sermayenin hizmetine sunulmasını, ve yeniden üretimini örgütlemek zorunda oldukları yaşam biçimleri hiç de açık değildir. Bireyler için bu yaşam biçimleri hem alışkanlık haline gelmiş ve yoğun, hem de güven verici ve tehlike doludur. Onlar, doğallığın ve aşılmaz ufuğun tüm görünümüne sahiptir ama kapitalist toplumsallaşma^{viii} düzeneklerini kavramak, ve onun insan etkinliklerini bi-

rilerini diğerlerine göre ayırarak, nasıl derlediğini ve tıkadığını anlamak olanağını vermez. Bu, sermayenin baskılarına karşı direniş olmasına ne de grev koalisyonunun sendikal dayanışma olarak ve kimileri için politik etkinlik olarak uzamasına engel değildir. Yine de bu direniş biçimleri ve örgütlenme biçimlerinin, yaşam biçimlerinin değerlendirme biçimlerine bağlı oluşuna son verdiği sonucunu çıkarmaya izin vermez. Sendikal etkinliklerin ve bürokrasiye boğulmuş politikaların, minimum bir demokratik özgürlük veren kapitalist toplumlara özgü ekonomik ve politik rekabetin içine tam olarak girmesi bu sonucu çıkarmaya izin vermeyen bir başka nedendir.

Aslında Marx kendisi yanılgıya düşüyor ve zamanının işçi sınıfı gibi, yaşam biçimlerinin ve toplumsal biçimlerin birbirine karışmasına, çok yüksek bir düzey anlatımsalcılık ve bilinçlenme verdiği zaman kanıtlanması gereken bir şeyi gerçeklik olarak almış oluyor. O, toplumsal grupların ve ezilen bireylerin, bilişimsel ve kültürel kuruluşları olduğu gibi toplumsal etkinliklerin sınırlandırmalarını altüst etmek kapasitesini olduğundan büyük görüyor. Bu onu, toplumsal emek ilişkisinin her tür dönüşme sürecinden bile önce, özgürleşmenin simgesel cisimleşmesi durumuna gelen ücretli emeği olumlu yönde değiştirmeye, hatta kutsallaştırmaya götürüyor. Bu, sanki biraz da aşırı üretim ve aşırı birikim krizi kapitalist egemenliğin temel görünümelerini parantez içine alıyormuş gibi onun ekonomik krizi, toplumun devrimci dönüştürülmesine hazırlamanın temel bir ögesi haline getirmesine neden oluyor. Sanki devrim, çelişkilerin patlaması ve o zamana kadar alacakaranlık içindeki bir sahnenin aydınlatılmasıymış gibi, bu perspektifte, dünyanın sonu ve kıyamette son yargı günü için İsa'nın şanlı dönüşü oluyor. Elbette, devrim toplumu, sihirli değnek darbesiymiş gibi dönüştürmüyor, o zorlama araçlarını eski egemen sınıfın elinden alıyor ve buradan yolu üretim ilişkilerinin dönüştürülmesine açıyor. Şüphesiz, Marx'ın devrimci dönüşümü, olayların sadece bu görünümüne indirgediğini ileri sürmek haksız olacaktır. Demokrasi sorunları üzerine ve hukuksal sorunlar üzerine toplu bir bakışta öylesine zengin Gotha programının eleştirisi ve Fransa'da iç savaş bunun tersini kanıt-

Marx, toplumsal grupların ve ezilen bireylerin, bilişimsel ve kültürel kuruluşları olduğu gibi toplumsal etkinliklerin sınırlandırmalarını altüst etmek kapasitesini olduğundan büyük görüyor.

VII. [Pratique théorique : yapılanmış entelektüel alanlar içinde etkinlik olarak çözümlenmiş kuramsal emek - yazarın yapıtındaki sözlükten / çn]

VIII. [socialisation : bireylerin sermayenin egemenliği altındaki ve rekabetle belirginleşen toplumsal ilişkilere sokulması anlamında alınmış bir sözcük - yazarın yapıtındaki sözlükten / çn]

lıyor. Bununla beraber, onda, ortaya çıkarılacak temaları basitleştirme ve indirgeme yönünde bir eğilim olduğu düşüncesi yadsınmaz. Toplumsal ilişkilerin dönüşümünün temel göstergesi olarak işleyen ortak emek kavramı asla çözümleme yoluyla hazırlanmamıştır ve sonuç olarak eğretilerle dolu kalıyor. Daha da önemlisi, Marx, toplumsal ilişkilerin içinde erk ilişkilerini yeterince sorgulamıyor, ki bu da onun politika anlayışını (ve bu politika anlayışının içerdiği şiddet görüşlerini) kabaca tehlikeye düşürüyor.

Bu onun kararsızlıklarının ve kuramsal atlamalarının bazılarında tamamen görülebilir. Çok gelişmiş kuramlaştırmalarla karşılamaksızın, kimi kez, proletarya diktatörlüğünden kimi kez, toplumsal dönüşüme giden pasif ve parlamenter yoldan sözeder. Politik etkinlik, gerçekten sorgulanmamış, temel toplumsal pratiklere eklenmeleri ve uygulanmalarında çok derin incelenmemiştir. O, kurumlar düzeyinde izlenecek yönelimler üzerinde bireyler ve toplumsal gruplar arası değişimlere denk düşmektedir. O, bu açıdan toplumsal ilişkilerde yaratılacak, ya da korunacak dengeler üzerinde karşılaştırmadır, bu da onun önceden var olan erk ilişkilerinin, özellikle devlet düzenekleri ve toplumsal özdevinimlerden geçen erk ilişkilerinin elinden kararname ile kurtulamayacağı anlamına gelir. Dışardan bakıldığında, orada, politik temsil sayesinde erk eşitsizliklerinin eşitlenmesi görülebilir. Aslında, toplumsal gruplar ve bireyler birileri diğerlerine göre değerlenmek (ya da değersizleşmek) zorunda olduğu oranda bu politik temsil, tamamıyla ekonomik ilişkilerden gelen baskılara ve karşı baskılara açıktır. Politika, daha sonra orada az miktarda ekonomik ve kültürel kaynaklara sahip olduğunda kendini gösterme şansının pek az olduğu eşitsiz bir yarışmadır. Politikada çok kimsenin ödeyemeyeceği az çok sınırlayıcı tarifelerde bir tür giriş hakkı vardır. Bir başka deyişle, politikacı olarak doğulmaz, politikacılığa toplumsal ilişkiler üzerinde müdahale etmek üzere, asla gerekli derinlik ve genişlemeyi verebilmeksizin karmaşık süreçlerden geçerek girilir. Politika yığınların eklenmiş gücü değil, toplumda iktidarların sınırlandırılmış ve hiyerarşik bir dolaşımının düzenlenmesidir.

Politikanın ve politika yapanın bu sınırlandırması, kaçınılmaz olarak, tüm yoğunluklu toplumsal dönüştürmeye engel oluşturur. Şu halde, toplumu gerçekten değiştirebilmek için politikayı değiştirmek gerekir: bu, somut olarak, toplumda erklerin bileşim ve dağılımını değiştirmek için, aynı zamanda bireylerarası ve toplumsal ilişkilerde şiddet ve rekabet ilişkilerini zamanla değiştirmek ereğiyle, politikanın kendi üzerinde çalıştırılması gerektiği anlamına gelir. Oysa Marx'ın bu sorun bütünlüğünü açıkça belirtmeye çalışmadığı, bu nedenle derinleştiremediği iyi görülmektedir. O demokrasiyi, kamu işleri yönetimini büyük genel ilkelerle kaplayarak onları geliştirmenin somut biçimlerini önermektedir. Genel niteliklerini çizdiği perspektifler, muğlak ve belirsiz kalır, (örneğin devletin sönümlenmesi), ve kapitalizmin (ve onun taşıyıcısı olduğu politikanın) yadsınması soyut yadsıma aşamasının ötesine geçemez. Büyük soyut ütopya kuruluşlara o denli aşırı muhalif olan Marx'ın, burada, kurulu düzenin ve ona özgü uygulamaların belirli yadsınmasına yolu açacak güçten uzak, o halde, günlük düzeyde olduğu gibi, politik düzeyde de dönüşüm yolundaki uygulamaların sınırlarını çezecek güçten uzak, olduğu ortaya çıkıyor. Bu yönelimi alarak, istemeden kapıyı böylelikle, devrimin mitolojisi, tarihin yönünü söylemesi gereken proleter sınıf bilincinin mitolojisi, sınıf bilincinin ayrıcalıklı cisimleşmesi olan devrimci parti mitolojisi gibi mitolojik kuruluşlara, açık bırakıyor. Gerçekte, marxyen aygıtta bu fay, tüm XX. Yüzyıl boyunca, işçi sınıfının, özellikle komünist hareketin bütün bir dizi alımlı yanılgılarının kökeninde yer alacaktır.

Politik kuram alanında bu marxyen kaymaların, biraz önce görüldüğü gibi, ekonomizmle, ekonomi politiğin eleştirisinin içinde bir impensinin varlığına yani kendi düşünme biçiminin önüne geçemeyen bir düşüncenin varlığına bağlı olan bir ekonomizmle ilgisi vardır. Düşünme yetisinin dünyayla ve toplumla karşılaştırılması olarak Hegelci diyalektikle uğraşan Marx, şüphesiz, rasyonalitenin doğrulamasındaki ya da aklın işleyişindeki fayların ve boşlukların sezgisel bir kavrayışına sahiptir. Bununla birlikte, o, önsözlerini hiç bir zaman açıkça belirtmez, düşünce etkinliğinin toplumsal bilgi ilişkisi dahilinde ka-

**Politik etkinlik,
gerçekten
sorgulanmamış,
temel toplumsal
pratiklere
eklenmeleri ve
uygulanmalarında
çok derin
incelenmemiştir.**

çınması gereken tuzakların neler olduğunu, bu etkinliğin kendini aldatmamak için kurması gereken eleştirel araçların neler olduğunu, kendine sormaz. Bu nedenle kendisinin gerekli önlemleri alması ve kendinden sonra gelecekleri kavramlaştırma içindeki tehlikeli olmayan sapmalara karşı uyarması neredeyse olanaksızdır. Marx kuramın kitleleri fethedebileceğine, ve kitlelerin de soyutlamalarını düzelterek kuramı fethedebileceklerine inanmak ister. O, kuramsal emek koşullarının, uygulamaların dönüştürülmesi ve kuramın iç içe olma durumundan kurtarılmasının eşzamanlı bir perspektifini ortaya koymaya kolayca izin vermediğini düşünüyormuş gibi görünmez. Eleştirel düşüncenin kendisinin, entelektüel konjonktür değişikliklerine karşı, değerlendirme devinimlerinin yol açtığı kuramsal yalpalar ve önden arkaya arkadan öne sallanmalara karşı, gerçek soyutlama işleyişinden doğan büyüleme ve ipnoz etkilerine karşı bağımsızlığı yoktur. Ekonomi politığın eleştirisi için, düşünce süreçlerinin aralıksız, doğrudan doğruya kendini gerçek olarak gösterene yapışmak eğilimi ile hayal, ülkü ya da yanılısma üretmek eğilimi arasında bölüşülmüş olduğunu anlamak zorunluluktur. Bu Nietzsche'nin, pozitivizminden uzaklaşmak için putlar üreten ve sahte tanrılara doğru kaçış çizgilerini takip eden, nihilist düşünce diye adlandırdığı şeydir. Nihilizmin kavradığı düşünce, meta dünyası gibi, durmadan yenilik göstermeyi ve ardında kavramsal gömütlükler bırakarak belleğini yitirmiş olmayı kendine görev bilir. Bu demektir ki eleştirel düşüncenin sadece kendi kendisiyle arasına mesafe koymaya ve düşünme yeteneğini göstermeye değil, Adorno'nun "réflexion seconde"^{ix} diye adlandırdığı şeye ulaşmak için düşünme yeteneği olanaklarının toplumsal koşulları konusunda kendine soru sormaya gereksinimi vardır. Toplumsal bilgi ilişkisi, kendisi bir araştırma alanı, kolektif bilgi üretiminin ve kolektif entelektüel değişimlerin araştırması durumuna gelmelidir. Marx'ın Grundrisse'de^x, toplumsal emeği denetlemeye aday bir general intellecte gönderme yaparak önceden sezdiği budur. Besbelli, o, bu "general intellecti" toplumsal süreçlere merkezi olarak tepki göstermesi gerekecek bir tür çok büyük beyin olarak tasar-

lamaz. O daha çok, bilgileri herkesin yararına seferber eden ve yayan birbirine bağlı değişik entelektüel değişimleri düşünür. Düşünce, ana çizgileri belirtilir belirtilmez çekicidir, ama bugün "general intellect" in kesin bir şekilde pasif, yani entelektüel iş bölümü, ve değerlendirme düzenine bağlanmış olduğunu görmek gerekir. Bu yüzden eğer, gerçek bir entelektüel devrim gerçekleştirmek istenirse, general intellectin bir başka işleyişinin, bilimsel değişimlerin ve toplumsal ilişkiler üzerinde kurulacak değişimlerin bir etkinleştirilmesinin koşullarını aydınlatmayı amaç olarak saptamak gerekir. Zekânın kullanımı artık bir ayrıcalık olmamalıdır ve dolayısıyla bilgide başka ilişkilerin ve bir başka entelektüel iş bölümünün nasıl ortaya çıkabileceğini kendi kendine sormak gerekir. Bu yönde giderek, toplumsal dönüştürme sorununu, onu putlaştırmanın çekiciliğine kendini kaptırmaksızın, başka türlü ele almak olanaklı duruma gelecektir. Küreselleşme çağında bunun akademik denecek yanı yoktur.

Jean-Marie Vincent'in Başlıca Yayınlanmış Çalışmaları

"West Germany: The reactionary Democracy" in The socialist Register, ed. R. Miliband and J. Saville, London, 1964, pp. 68-81

"East Germany between Past and Future" in The socialist Register ed. R. Miliband and J. Saville, London, 1966, pp. 45-61

"Note pour une histoire de la social-démocratie française" in les Temps modernes, Paris, n° 234, Novembre 1965, pp. 816-842

"Cybernétique et société selon Georg Klaus" in Cahier d'étude de l'automation et des sociétés industrielles, Paris, 1967, N° 8, pp. 141-150

Problèmes de la planification socialiste, (sous la collaboration de J.M. Vincent, J. Bénard, H. Denis, A. Emmanuel, E. Mandel), Paris: Editions Etudes et Documentation Internationales, 1968

"The PCF and its History" in New Left Review, London, N° 52, nov-décembre 1968, pp. 39-46

"Mai 1968 und danach" in Revolution Frankreich 1968, (sous la collaboration de J.M. Vincent, A. Gorz, A. Glucksmann et E. Mandel, Francfort 1969, pp. 147-177

La Théorie Générale du droit et le marxisme, (Edition avec préface de E. B. Pasukanis), Paris, 1970, 2e édition en 1977

"Allemagne: la co-gestion et ses difficultés",

Bugün "general intellect" in kesin bir şekilde pasif, yani entelektüel iş bölümü, ve değerlendirme düzenine bağlanmış olduğunu görmek gerekir.

- IX. [réflexion seconde : birinci düşünceyi izleyen bir ikinci düşünce; düşünme üzerine düşünmek / çn.]
8. Karl Marx, Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie, Berlin, 1953, s.594

in La Nef, N° 51, Avril-Juin 1973, pp. 99-114

"Les classes sociales selon Nicos Poulantzas", in Critique de l'économie politique, Paris, N° 19, 1974, pp. 21-37

Fétichisme et Société, Paris: Antropos, 1973, (traduction en anglais à Berkeley et en espagnol à Mexico)

"Le Théoricisme et sa rectification" in Contre Althusser, (ouvrage collectif dirigé par J.M. Vincent), Paris: Editions 10/18, 1974, pp. 215-259

Les marxistes et la politique, (sous la collaboration de J.M. Vincent, F. Châtelet et E. Pisier), Paris: PUF, 1975,

L'Etat contemporain et le marxisme, (sous la collaboration de J.M. Vincent, J. Hirsch, M. Welter, E. Altvater, D. Yaffé), Paris: François Maspero, 1975

"Le marxisme déformé et inachevé", postface à Politique et Philosophie de Lucio Colletti, Paris: Editions Galilée, 1975, pp. 105-146

La Théorie critique de l'Ecole de Francfort, Paris: Galilée, 1976, 155 p

"Sur la montée et la victoire du nazisme" in Élément pour une analyse du fascisme (Séminaire Paris VIII), Paris: Editions 10/18, 1976, tome I, pp. 62-87

"Réflexions sur l'Etat et l'Economie", in Critique de l'économie politique, N° 25, Avril-Septembre 1976, pp. 188-205

"L'Etat en crise" in La crise de l'Etat, (sous la direction de N. Poulantzas), Paris: PUF, 1976, pp. 88-101

"Peuple et classes sociales", in Réalités du droit international contemporain, Reims: publication du Centre d'étude des relations internationales / Faculté de droit de Reims, 1976, pp. 261-275

"Les transformations de la société Française et la lutte des classes", in La Vème République à bout de souffle ?, (sous la collaboration de J.M. Vincent, H. Weber, D. Berger), Paris: Editions Galilée, 1977 ; pp.15-65

"La domination du travail abstrait" in Critique de l'économie politique, nouvelle série N° 1, Paris, Octobre-Décembre 1977, pp. 19-49

"Le stalinisme et la pétrification de la politique", in Critique des pratiques politiques, (sous la direction de Jean Marie Vincent, P. Birnbaum, avec collaboration de R. Cayrol, M. de Certeau, G. Lavau, J. Julliard, D. Lindenberg et alii), Paris: Editions Galilée, 1978, 239 p, pp. 73-101

"Sur Rudolf Bahro. Les contradictions du socialisme réel" in Dialectiques, N° 27, printemps

1979, Paris, pp. 94-104

Les mensonges de l'Etat, Paris: Le Sycomore, 1979

"Les cheminements de l'idéologie" in Analyses de l'idéologie, dirigé par G. Duprat, Paris: Editions Galilée, 1981

"Démocratie représentative et démocratie directe" in La gauche, le pouvoir, le socialisme, (sous la direction de Christine Buei Glucksmann), Paris: PUF, 1983, pp. 67-81

"Action et communication", Année sociologique, 1984, volume 34, pp. 241-253

"Pourquoi l'extrême droite ?" in Les Temps modernes, Avril 1985, pp. 1773-1779

"Le néo-conservatisme en République fédérale allemande" in Nouvelle Revue socialiste, Janvier 1986, 10 p

"L'Allemagne des incertitudes" in Les Temps modernes, Novembre 1986, 15 p

"L'après-marxisme de J. Habermas" in Actuel Marx, N° 2, Paris 1987

Critique du travail, le faire et l'agir, Paris: PUF, 1987, (paru chez Mac Millan en 1992 sous le titre de Abstract Labour)

"La peur du changement" in L'évènement européen, 1988 ; N°1-2, pp. 137-152

"Les métamorphoses du travail d'André Gorz" in L'évènement européen, 1988 ; N°3-4, pp. 287-291

"La noblesse d'Etat et de l'Ecole in L'évènement européen, N° 7, 1989, pp. 166-176

"L'autonomie des établissements d'enseignement et de formation" in L'Etablissement politique nationale ou stratégie locale ?, colloque de l'AECSE, Paris, 1990, pp. 103-107

"Les systèmes d'éducation et de formation dans la société d'aujourd'hui" in Administration et éducation, N°3, 1990, pp. 21-35

"Vers un nouveau modèle culturel" in Futur antérieur, Paris, N° 1, Avril 1990, pp. 126-135

"L'Etat sans illusion" in Connaissance du politique, (sous la direction de G. Duprat), Paris: PUF, 1990, pp. 215-232

"La politique de la modernité selon Max Weber" in les Cahiers de Fontenay Philosophie et politique en Allemagne (18ème - 20ème siècle), ENS Fontenay, Saint-Cloud, Juin 1990, pp. 22-37

"Capitalisme et techno-science", in Futur antérieur, Paris, N° 3, Automne 1990, pp. 4-16

"La sociologie en contrepoint" in L'Homme et la société, N° 97 ; pp. 45-59

Rapport Les systèmes éducatifs en Europe" (multigraphie), Paris, 1991, 90 p

"Espace politique neutralisé et nouvelle représentation" in *Futur Antérieur*, N° 4, Hiver 1990, pp. 17-28

"Max Weber et la constellation du matérialisme historique" in *Actuel Marx*, N° 11, Avril 1992, pp. 67-81

"Max Weber et les limites de la Realpolitik" in *Cahiers de Fontenay*, Décembre 1992, 12 p

"Marx, la religion du quotidien et la modernité" in *Futur Antérieur*, N° 8, 1992, pp. 24-39

"Krise der Arbeit und neue Sozialikat" in *Rainer Zoll, Ein neues Kulturelles Modell*, Opladen, 1992, p.154-162

"Poiesis, praxis et communication. Sur la théorie sociale de Habermas" in *Futur Antérieur*, N° 11, 1992/93, pp. 24-39

Présentation avec Pierre Cours-Salies du livre de Robert Michels, *Critique du socialisme*, Paris: Editions Kimé, Janvier 1993

"Automatisme sociaux et 'general intellect'" *Futur Antérieur*, N° 16, 1993, 9 p

"Les fragilités des systèmes de formation en Europe" in *Sciences politiques*, N° 1, Février 1993, pp. 131-150

"La science politique et le traité de Maastricht", *Sciences politiques*, N° 1, Février 1993, pp. 164-171

"Allemagne: une république toujours à faire" in *Philosophie politique*, N° 4, 1993, Paris, 143-154

"L'humanisme et l'Ecole de Francfort: l'humanité comme utopie" in *Revue d'Allemagne*, tome XXV, N° 3, 1993, Strasbourg, pp.288-297

"Rationalité et conduite de la vie" in *Sciences politiques*, N° 2/3, Mai 93, pp. 51-63

"Les déchirements de l'unité (sur l'Allemagne)" in *Futur Antérieur*, N° 17, 1993, p.37-47

"La lecture symptomale chez Althusser" in *Futur Antérieur*, numéro spécial Althusser 1993, pp.92-135

"Les obstacles à la représentation politique" in *Les paradigmes de la démocratie*, (sous la direction de J. Bidet), PUF, Paris, 1994, pp. 217-224

"Flexibilité du travail et plasticité humaine" in *La Crise du travail*, (sous la direction de Jacques Bidet et Jacques Texier), Paris: PUF, 1995, pp. 154-164

"Les méandres du pouvoir: de la domination à la liberté" in *Futur Antérieur*, N° 25/26, 1995, p.153-181

"Le pouvoir dans la représentation" in *Démocratie et représentation*, (sous la direction de Michele Riob-Sarcy), Paris: Editions Kimé, 1995,

pp.77-105

"Pouvoir de détruire et pouvoir d'agir" in *Utopie critique*, N° 6, pp.45-60

"La résistance et la reprise de la dialectique" in *Hegel passé, Hegel à venir*, numéro spécial de *Futur Antérieur*, Paris, 1995, pp. 55-70

"La dégradation de la politique sous Mitlerand" in *Futur Antérieur*, N° 28, Paris, 1995, pp.51-68

"Critique de l'expertise sociale" in *Futur Antérieur*, N° 33-34, Paris, 1996, pp.249-264

"L'Europe n'est pas encore l'Europe" in *Futur Antérieur*, N° 37, Paris, 1996/4, pp. 14-29

"Les voies de la démocratie" in *Futur Antérieur*, N° 38, Paris, 1996, pp.23-38

"Bassesse et discrédit", in *Futur Antérieur*, N° 38, Paris, 1996, pp. 9-10

"Comment se débarrasser du marxisme ?" , in *Cent ans de marxisme bilan critique et prospectives*, (sous la direction de Jacques Bidet), Paris: PUF, 1996, p.225-238

"Marx l'obstiné" in *Marx après les marxismes*, tome 1: Marx à la question (sous la direction de J. M. Vincent et M. Vakaloulis), Paris, 1997, Harmattan, pp. 9-45

"L'outil volé de Marx" in *Marx après les marxismes*, tome 2: Marx à la question (sous la direction de J. M. Vincent et M. Vakaloulis), Paris, 1997, Harmattan, pp. 7-8

Marx Weber ou la démocratie inachevée, Paris: Editions du Felin, 1998

"Sortir du travail" , in *Travail salarié et conflit social*, (sous la direction de Michel Vakaloulis), Paris: PUF, 1999, p.7-18

"La société de Niklas Luhmann" , *Cahiers internationaux de sociologie*, vol.CVII , juillet-décembre 1999, p.355-367

"Introduction" , in *Marx, l'Etat et la politique*, Antoine Artous, Paris: Syllepse, 1999, pp.

"Critique de l'économisme et économicisme chez Marx" , in *Marx 2000*, (sous la direction d'Eustache Kouvélakis), Paris: PUF, 1999, pp. 9-45

"Les conditions de possibilité d'une sociologie critique", *Contretemps*, N° 1, mai 2001, p. 91-100

Un autre Marx, Lausanne: Editions Page deux, 2001

"Dialogues avec André Gorz" , *Variations*, N° 1, Paris, 2001, p. 9-18

"Les intellectuels et le Kosovo" , *Variations*, N° 1, Paris, 2001, p. 105-110

Ülkelerden Kısa Kısa

ALMANYA: 2002 yılında istihdam düzeyinde azalma beklenen Almanya'da haziran ayında işsizlik sayısında 22 bin kişilik artma görüldü, toptan fiyatlarda yüzde 0.5'lik bir azalma tespit edildi. Enflasyon da temmuz ayında gerileyerek yıllık yüzde 2.7 olarak belirlendi. Dördüncü üç aylık dönemde ekonomik büyümede hafif de olsa bir hızlanma beklenildiği Almanya için IMF büyüme oranlarını 2001 ve 2002 yıllarına ilişkin sırasıyla yüzde 1.9'dan yüzde 1.25'e ve yüzde 2.6'dan yüzde 2'ye çekti.

EURO BÖLGESİ: Haziran ayında iş dünyasının ileriye ilişkin beklentileri olumsuz.

AVRUPA: AB'de ve Euro bölgesinde büyümenin bu yıl yüzde 2.5'in altında kalması, 2002 yılında ise yüzde 2.5'in biraz üstünde olması bekleniyor. Olumsuzluk dünya ekonomisinin genel yavaşlamasından kaynaklanıyor.

ABD: Verimlilikte Avrupa'yı ve Japonya'yı geçen Amerikan ekonomisi bunu yeni teknolojinin kullanımına borçlu. Yılın son üç aylık döneminde Amerikan ekonomisinin yüzde 2'ile yüzde 2.5 büyümesi bekleniyor. Hanelerin tüketim harcamalarının mayıs ayında nisana göre yüzde 0.5 gelirlerinde ise yüzde 3.2 artması ülkedeki iyimser beklentileri arttırdı ve yıl sonuna doğru olumlu bir beklenti hakim oldu. Bir FED üyesi yıl sonunda ekonominin tekrar büyüme sürecine girebileceğini ifade etti. 2002 yılında yüzde 3 oranında bir büyüme bekleniyor. Ayrıca mayıs ayında nisana göre ticaret dengesi açığı yüzde 11.4 azalarak 28.3 milyar dolara indi.

RUSYA: Rusya'nın borçlarını ödemek, tarımsal reformları başlatmak gibi önlemler sayesinde finansal krizi atlattırmaya başladığı belirtiliyor. ABD-RUS ticari ilişkileri 7.3 milyar dolara erişti. Rusyanın Amerika'ya ihracatı 4.63 milyar dolar, ithalatı ise 2.69 milyar dolar düzeyine ulaştı. Böylece 1999'a göre ihracatında yüzde 1.7'lik bir azalma, ithalatında ise yüzde 12.5'lik bir artma tespit edildi.

AVUSTRALYA: Dünya ekonomisinde çok kötü bir gidiş olmazsa Avustralya ekonomisinin diğer OECD ülkelerine göre büyümeye daha hızlı ve çabuk geçmesi bekleniyor.

ÇİN: Sanayi ürünleri ihracatında dünya ekonomik durgunluğundan kaynaklanan bir gerileme yaşanıyor.

FRANSA: 2000 yılında dış ticaret dengesi 135 milyar frank fazlalık verdi. Aynı rakam 1999 yılında 195 milyar frank idi. Bu azalmada Euro'nun dolar karşısında değer kaybetmesi ve petrol fiyatlarındaki artış gösteriliyor. Bununla birlikte kimi yorumculara göre fazlalık dünya durgunluğundan kaynaklı ithalat azalmasından kaynaklanıyor. 2001 yılında ise mali gelirlerdeki muhtemel azalmanın daha önce 186 milyar frank olarak öngörülen bütçe açığını arttırması bekleniyor. Ülkedeki tüketici fiyatları ise mayıs ayındaki ciddi bir artıştan sonra haziran ayında istikrara kavuştu.

JAPONYA: Uzmanların yıl içinde ekonominin küçülmeye devam edeceğini öngördüğü ülkede hükümet de ekonomik durumun gidecek bozulduğunu kabul ediyor.

ARJANTİN: Kriz tüm Güney Amerika ülkelerini tehdit ediyor.

AB: Batı Avrupa'da 2001 yılında iletişim teknolojisi harcamalarının yüzde 11 oranında artması bekleniyor.

İŞSİZLİK: Geçen yıla kadar sürekli gerileyen işsizliğin ekonomideki durgunluktan dolayı 2001 yılında ABD ve Japonya'da bir artış göstermesi bekleniyor. AB ülkelerinde ise şimdilik böyle bir endişe yok.

İTALYA: 2000 yılında 644 milyon Euro açık veren ticari denge düzelerek 59 milyon Euro fazlalık verdi. Ayrıca 2001 yılı için büyüme beklentisi yüzde 2.3 ile yüzde 2.4 arası iken 2002 yılı için aynı oran yüzde 3.1, enflasyon oranı ise yüzde 1.7.

EKONOMİK GERİLEME: 1974 petrol krizinden beri dünya ekonomisi en büyük gerilemesini yaşıyor. Büyümenin 2001 yılında yüzde 2.7 oranında oluşması bekleniyor.

İRAN: ABD İran'ın dünya ticaret örgütüne kabul edilme isteğine ikinci kez engel oldu.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ: Çin'in örgüte alınmasında son engellerden biri olan Meksika bu ülkeyle ikili görüşmelere başladı.

İNGİLTERE: İngiltere'nin Euro'ya geçişi için 2002 veya 2003 yılında bir referandum düzenlenmesi bekleniyor.

Metin Sarfati*

* Dr.
Marmara Üni.

İktisat Dünyası ve Nobel: 1975

Leonid V. Kantorovich

1975 yılında İktisat Nobel'i Sovyet Kantorovich ve Hollanda'lı Koopmans'a normatif iktisat teorisinin bir dalına metodolojik katkılarından dolayı verilir. Gerçek anlamda hiç bir zaman birlikte çalışmamış olmalarına rağmen kaynakların kısıtlılığı ve optimal dağılımı sorunu iki bilim adamının ortak ilgi alanları olmuştur. Üretim sürecinde kaynakların en etkin kullanımını nasıl olmalıdır? Ne üretmeli, ne tüketmelidir? Gelirin ne kadarı tasarruf edilmelidir? Kantorovich ve Koopmans özellikle bu sorunlarda yoğunlaşmışlardır. Ellili yılların ortalarına kadar birbirlerinin çalışmalarından habersiz olarak aynı noktaya varırlar; matematiksel dilde kaynakların dağılımını veren "lineer programlama" ortak sonuçları olur.

Tjalling C. Koopmans

Hollanda'da doğan Koopmans fizik ve matematik öğrenimi görür. Doktorasını matematiksel istatistik dalında yapar. Rotterdam'da ekonomi okulunda çalıştıktan sonra "ABD'ye geç eder. New York ve Princeton Üniversitelerinde çalışır. Daha sonra da Chicago ve Yale Üniversitelerinde görev alır.

Koopmans, iktisatla Tinbergen'le tanıştıktan sonra otuzlu yılların başında ilgilenmeye başlar. Kantorovich ile aynı anda kaynak dağılımı sorunu ile ilgili çalışmalar yapar ve "lineer programlamanın" öncülerinden olur. Ekonometrik metodoloji üzerine çalışır. Büyümenin maksimizasyonu sorunları ile ilgilenir. Nobel ödülünü kaynakların optimal dağılımına olan katkısı ile kazanır. Arrow ve Debreu'nun teorisi ile kaynakların optimal dağılımı sorunu arasındaki bağlantıyı kurar.

Altmışlı yıllarda Koopmans veri bir ekonomi için optimal büyüme oranının analizi üzerine ve doğal kaynakların planlaması üzerine çalışmalar da bulunmuştur.

Matematik kökenli iktisatçı niteliği Koopmans'ı bilimsel çalışmalarında

çok titiz yapar. İktisadın tatbiki yanı ile bilimsel yanı arasında çizgiyi net bir şekilde ortaya koyan Koopmans iktisat ile diğer bilimler arasındaki bağlantıyı da güçlendirme çabası göstermiştir.

Etik düzeyle, bilimsel düzey arasındaki sınırı özenle korumaya çalışmıştır.

Temel Yapıtları

- 1937. Linear Regression Analysis of Economic Time Series, Haarlem, De Erven, F.Bohn.
- 1941. "The Logic of Econometric Business-Cycle Research", Journal of Political Economy, vol.49, 157-81.
- 1947. "Measurement without Theory", Review of Economic Statistics, vol. 29, 161-72; "Reply", vol.31, 1949,86-91.
- 1950. (dir.) Statistical Inference in Dynamic Economic Models, New York, John Wiley.
- 1951. "Analysis of Production as an Efficient Combination of "Activities"", in Koopmans 1951 (dir.), 33-97.
- 1953. (dir., avec William C. Hood). Studies in Econometric Method, New York, John Wiley.
- 1957. Three Essays on the State of Economic Science, New York, McGraw-Hill; trad. fr.
- 1970, Trois essais sur la science économique contemporaine, Paris Dunod.
- 1970. Scientific Papers of Tjalling C. Koopmans, Berlin, Springer.
- 1985. Scientific Papers of Tjalling C. Koopmans, vol.2, Cambridge, Massachusetts, MIT Press.

Metin Sarfati*

Leonid V. Kantorovich

Tjalling C. Koopmans

* Dr.
Marmara Üni.

Kitap Tanıtımı: Küreselleşme Sürecinde Türkiye

Ekonomisi / Bölüşüm, Birikim ve Büyüme

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki Erinç Yeldan'ın, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme" isimli çalışması, Türkiye ekonomisinde 1980'ler ile birlikte yaşanan dönüşümün niteliğini, boyutlarını ve sürecin aktörleri arasındaki ilişkileri göstermesi nedeniyle literatür adına önemli bir katkıdır. Altı bölümden oluşan çalışma, tablolar, şekiller ve ekonometrik analizler ile zenginleştirilmiş ve bu anlamda okuyucuya süreç ile ilgili yoğun amprik ve istatistikî bilgi vermektedir. Yeldan'ın çalışmasının temel sorunsalı, Türkiye ekonomisinin son otuz yılda, içinde bulunduğu sürekli kriz sürecidir. Yeldan'ın bu konudaki temel tespiti de, çalışmasının önsöz bölümünde şöyle belirtilmektedir, "bu çalışma.... Türkiye ekonomisindeki kriz sürecini, toplumsal sınıfların çıkar çatışmalarını gözeten bir bölüşüm perspektifine dayandırmaktadır. Bu perspektif altında gerek kamu kesiminin finansman krizi, gerekse dışa açılım sürecindeki dengesizlikler, aslında ulusal ekonomide iktisadi artışın yaratılması ve yeniden dağıtılmasına yönelik dolaylı yada doğrudan mekanizmaların doğal iktisadi sonucu olarak algılanmaktadır." Yeldan krize dair yapılan açıklamaları da, toplumsal bölüşüm ilişkilerini, bu ilişkilerin yarattığı sermaye birikimi ve sınıfsal çatışmaları göz ardı ettiği gerekçeleriyle eleştirir.

Yeldan kitabının ilk bölümünde, küreselleşme olgusuna nasıl baktığını açıklarken aynı zamanda küreselleşme sürecindeki Türkiye ekonomisinin temel özelliklerini de açıklar. Küreselleşmeyi kapitalizmin son iki yüzyıldaki bölüşüm ve birikim dinamikleri açısından ele almak gerektiğini belirten Yeldan'a göre küreselleşme olgusu, ulusal ekonomilerin dünya piyasaları ile eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi olarak değerlendirilmelidir. Yeldan kapitalizmin gelişmesi sürecinde küreselleşmeyi iki ayrı döneme ait nitelik olarak değerlendirir. Küreselleşmenin birinci evresi olarak tanımladığı 1870 - 1914

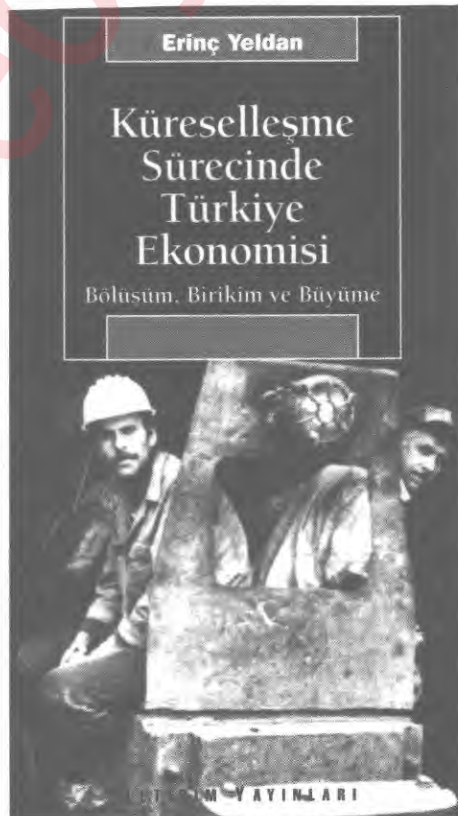
dönemini yaşanan hızlı sanayileşme süreci olarak görürken, bu sanayileşmenin üçüncü dünya olarak adlandırılan ülkeler açısından sanayisizleştirmeyi beraberinde getirdiğini ve nihai olarak, yaşanan birinci küreselleşmenin, eşitsizlikleri artmış bir dünya miras bıraktığını belirtir. Yeldan, ikinci küreselleşme dönemi olarak nitelediği 1970 ve sonrası süreçte ise, uluslararası ticaretin farklılaştığını, gelir dağılımının daha fazla bozulduğunu ve uluslararası finansal sermayenin hızla geliştiğini vurgular.

Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi, birinci bölümün diğer bir konusu olmakla birlikte çalışmanın her aşamasında ele alındığı gözlenebilir. Ancak Yeldan'ın ilk bölümde konu ile ilgili olarak yaptığı analizler neticesinde vardığı sonuç önemlidir. Yeldan, Türkiye'nin dünya pazarlarına açılmasının 1980-83 dönemine denk geldiğini 1989-90'da da tamamlandığını vurguladıktan sonra küreselleşme sürecinde Türkiye'nin içine

Erinç Yeldan

İletişim Yayınları
Basım Tarihi: 2001

Hazırlayan:
Koray Yılmaz

düştüğü fasit üçgeni, iktisadi artışın yaratılması ve ulusal gelirin bölüşümüne ilişkin süreçler, kamu kesimi finansman açığı ve devletin rolü, finansal serbestleşme sürecinde gelişen dış kaynaklı kısa vadeli sermaye hareketleri ile spekülâtif finansman ve büyüme olguları ile tanımlar.

1970 sonrası Türkiye ekonomisindeki küreselleşme sürecini ele aldığı ikinci bölümde Yeldan, Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri üzerine yaptığı analizler ile birlikte, 1970'ler ile 2000 arasında Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu büyüme – kriz – istikrar sarmalını evreler halinde inceler. Türkiye ekonomisinin yakın tarihinin analizinin yapıldığı bu bölümde Yeldan, 72-76 sürecini ithal ikameciliğin ikinci evresi olarak değerlendirdikten sonra ekonominin 1977'den başlayarak bir döviz finansman krizine sürüklendiğini ve bu süreci 1980'de ki dışa açılmanın izlediğini vurgular. Devam eden süreçte, 1981-87 arası dönemi, Türkiye ekonomisinde ithalat korumalarının kaldırılarak, dışa açılma ve dünya ekonomisi ile mal ve finans piyasalarında eklemlenmeye gidildiği bir dönem olarak niteleyen Yeldan'a göre dönemin toplumsal bölüşüm ilişkileri açısından temel özelliği, ücretlerin bastırılması yoluyla yurt içi talebin daraltılarak ihracatın arttırılması ve bu yolla gelir sağlamasıdır. 1980 sonrası reform süreci 1988'e gelindiğinde ivmesini kaybetmiş ve "ihracata yönelik büyüme iktisadi ve sosyal sınırına ulaşmıştır. 1988 yılında makro düzeyde bir durgunluğun gözlemlendiğini belirten Yeldan'a göre 1988 yılı yapısal uyum reform sürecinin tükendiği yıl olarak görülebilir. Yeldan 1988 ile birlikte ücret daralmasına dayalı klasik birikimin terkedildiğini, 1989 ile birlikte Türkiye ekonomisinin birikim ve yatırım önceliklerinin tamamen uluslararası finans piyasalarının denetimine giren, yüksek ulusal faiz ve düşük döviz kuru tarafından belirlendiği vurgular. Sürecin 1994'de güven eksikliğinden kaynaklanan bir finansal krizle sonuçlandığını belirten Yeldan, 1994 sonrası sıkı para politikaları ile birlikte, emek ücretlerinin baskılandığı, bu yolla sermaye kesimindeki finansal darboğazın aşılma çalışıldığı klasik birikim sürecine geri döndüğünü vurgular. 1995-1997 arasında kısa vadeli sermaye kaynaklı büyüme ile devam eden süreç, Doğu Asya ve Rusya krizlerinin Türkiye'deki yansımalarıyla derin-

leşen 1998-99 iktisadi kriziyle son bulmuştur.

Yeldan, çalışmasının üçüncü bölümünde, sermaye ve ücretli emeğin konumu ile imalat sanayiinin gelişme dinamiklerini ele alır. Ücretler ile emek üretkenliği ve kar marjlarının gelişimi arasındaki ilişkilerin izlenen ekonomi politikaları ışığında ele alındığı bu bölümde Yeldan, ücretler ile emek üretkenliği arasındaki kabada olsa 1950'den 1980'lere kadar olan paralelliklerin 1980'lerden itibaren ortadan kalkmış olduğunu belirtir. Yeldan, buradan hareketle Türkiye örneğinin, küreselleşme ideolojisinin, emeğin kazanımlarının geriletilmesine etkisinin belki de en net örneğini oluşturduğunu vurgular.

Kâr marjları ile ücretler ilişkisini temelde üç döneme ayıran Yeldan'a göre 1980-84 arasında gerek reel ücretlerde gerekse karlılık oranlarında durgunluk olduğu söylenebilir. Takip eden süreçte 1988 yılına kadar reel ücretlerin genel olarak gerileme halinde olduğunu ama karlılık oranlarında sıçramalar olduğunu vurgulayan Yeldan'a göre, 1989'dan sonra ise ücretler reel olarak yaklaşık iki misli artmış ama özel sermaye gelirlerinde bir gerileme olmamış tersine mark up güvencesiyle özel imalat sanayiinde karlılık korunmuştur. Çalışmanın imalat sektörü ile ilgili kısmında ise Yeldan dışa açılmanın imalat sektöründe varolan tekelleşme olgusunu kıramadığını, tersine yoğunlaşma oranlarının arttığını belirtir. Bu anlamda 1990'larda Türkiye'de kar marjlarının aşağıya doğru katı, yukarı doğru esnek davrandığını vurgular. İş gücü yapısının da tartışıldığı bu bölümde, Türkiye'de marjinal emek kategorisinin hızla geliştiği ifade edilir.

İktisadi artışın yaratılması ve transferi sürecinde devletin konumunun incelendiği dördüncü bölümde, Yeldan, özel girişimciliğe dayalı kapitalizmin, Türkiye deneyiminde de görüldüğü gibi, devlet bürokrasisine rağmen değil tersine onunla işbirliği halinde geliştiğini belirtir. 1980'ler ile 2000 arasındaki iktisat politikaları, kaynak aktarımı, devletin rolü ve kamu açıkları çerçevesinde incelendiğinde süreç net olarak görülebilir. Bu anlamda, Yeldan, kriz sürecinin ana eksenini bir kamu maliyesi sorunu olarak gören ve devletin iktisadi yaşama aşırı müdahale ettiğini belirten açıklamaların dar görüşlülüğünü vurgular. Bu açıklamaların kamu finansmanındaki gelişmeleri sosyo-ekonomik yaşamdan soyutlayarak ele

aldığını belirten Yeldan'a göre toplumsal sınıflar arasındaki çıkar çatışmalarına dayalı, bölüşüm perspektifli açıklama çalışmaları, kamu finansman krizinin, ekonomide gelirlerin yeniden yaratılmasına yönelik bir işlevi olduğunu ortaya koyar. Kamu açıklarının finansmanı ile ilgili veri ve analizlerin bulunduğu bu bölümde ek olarak kamu sektörü dengesi incelenmiş ve iç borç olgusu çerçevesinde, sermayeden toplanan verginin nasıl geri aktarıldığı çarpıcı rakam ve grafiklerle belirtilmiştir.

Yeldan, çalışmasının beşinci bölümünü Türkiye'de finansal serbestleşme sürecinin analizine ayırmış ve bu süreçte Türkiye'de rant ekonomisinin nasıl yükseldiğini incelemiştir. Yeldan'ın bu döneme ait temel vurgusu, 1980'ler ile başlayan 89'da tam konvertibilite kararıyla gelişen finansal serbestleşme sürecinin, ulusal ekonomiyi uluslararası spekülatif finans-kapitalin çıkar alanına itmiş olduğu ve sıcak para akımlarına bağımlı bir yapı doğurduğu şeklindedir. Süreçte finansal araçlarda da çeşitlenmeler olduğunu, gerek bankaların gerekse sanayi sermayesinin bu süreçte birikim şekil ve niteliklerinin değiştiğini vurgulayan Yeldan'a göre yaşanan bu denetimsiz derinleşme süreci Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarsızlık sürecinin ana eksenini oluşturuyor.

Yaşanan finansal serbestleşme sürecinin bankaların işlev ve sermaye biriktirme süreçlerinde yarattığı dönüşümü vurgulayan Yeldan'a göre bu süreçte bankaların işlevi, doğrudan dışarıdan borçlanma yetkisini kaybetmiş bulunan kamu kesimine aracılık yaparak, kamu sektörü borçlanma gereğini finanse etmektedir. Bu süreçte bankaların yurt dışından almış oldukları sendikasyon kredileri aracılığıyla kamunun çıkardığı DLBS**'leri talep ettikleri ve birikimlerini bu şekilde yaptıkları gözlenebilir. Bu sürece paralel olarak sanayi kesiminde de bu rantiyer birikimin önem kazandığını belirten Yeldan, beş yüz büyük şirket anketlerinde bunun net olarak gözlenebileceğini vurgularken, analizini bu ilişkiye ilişkin çarpıcı rakamlarla geliştirmiştir.

Yeldan, iki bin yılı, enflasyonu düşürme programının ana hedeflerini ve programın uygulanması sürecinde Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeleri değerlendirdiği son bölümde, genel anlamda istikrar programının bir değerlendirmesini yaparak çalışmasını noktalar. Tanıtmaya çalıştığımız, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme isimli çalışmasının yanı sıra ulusal ve uluslararası alanda çok sayıda makalesi yayınlanmış olan Prof. Dr. Erinc Yeldan'a yaptığı bu önemli katkıdan dolayı teşekkür ederiz.

DEPREM ARAŞTIRMALARI DEĞİRMENDERE

İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti tarafından Ekim 1999 tarihinde yüz yüze görüşme yöntemiyle 8 cadırkentte 812 hane temsilcisine uygulanan ve 3151 kişiye ait bilgilerin derlendiği "Değirmendere Halkı İşgücü Profili" adlı çalışma kısaca şu konuları kapsamaktadır;

- Değirmendere'de hane ölçeğinin tespiti • Değirmenderelilerin yaş, eğitim ve iş durumlarının belirlenmesi • Konut ve işyerlerinde hasar olup olmadığı
- Yaptıkları işler dışında varolan becerileri • Kendilerini geliştirmek ve üretime katılmak amacıyla hangi konularda kurs görmek istedikleri
- Çalışma taleplerinin olup olmadığı

KOCAELİ-SAKARYA

17 Ağustos Depremi'nin Kocaeli ve Sakarya İllerine Ekonomik ve Sosyal Etkileri Araştırması

İÜ İktisat Fakültesi ve
İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin Ortak Çalışması

Not: Her iki çalışmayı da Cemiyetimizden temin edebilirsiniz.

İktisat Dergisi Yayın Programı

2001-2002 yılları için öngörülen İktisat Dergisi yayın programı aşağıdaki gibidir.
Dergimize "yazı" ile katkı vermek isteyenlerin bilgisine sunarız.

AY	KONU
2001	
Ocak	Birliğin Avrupası ve Türkiye
Şubat-Mart	Türkiye Krizi ve Sonrası
Nisan	Yol Ayrımındaki Türk Tarımı
Mayıs-Haz.	İktisatçılar Haftası
Temmuz	Nasıl Bir İktisat? Nasıl Bir İktisat Eğitimi?
Ağustos	Dünya Ekonomisi Nasıl Yönetiliyor
Eylül	Finans Sektörü ve Bankacılık
Ekim	"Alternatif Globalleşme Mümkün mü?" "Yoksulluk – Gelir Dağılımı – Popülizm"
Kasım	Bütçe
Aralık	Yeni Ekonomik Yapılanmada Türkiye’de ve Dünyada Emeğin Konumu
2002	
Ocak	Türkiye’de Bilimsel Üretim Yoksulluğu
Şubat	Medyanın Ekonomi Politigi
Mart	Yolsuzluk Ekonomisi
Nisan	Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları
Mayıs	Transnasyonal Şirketler
Haz.-Tem.	İktisatçılar Haftası
Ağustos	Türkiye, Yeni Ekonomiye Uyum Sağlayabilecek mi?

KREDİ KARTIYLA İFMC YAYINLARINA ABONE OLABİLİRSİNİZ

İktisat Dergisi Abonelik (Yıllık) : 20.000.000 TL

Üye (aidatını ödeyen) - Öğrenci - Öğr. Gör. - Araş. Gör. : 16.000.000 TL

Aşağıdaki formu doldurup, banka dekontuyla birlikte bize faksla veya postayla göndermeniz halinde aboneliğiniz başlayacaktır.

İKTİSAT DERGİSİ ABONE FORMU

Adı, Soyadı : _____

Adres : _____

Posta Kodu : _____ Şehir : _____

Telefon : _____ Faks : _____ Başlangıç ayı : _____

Abone bedelini;

☐ _____ Bankası’na yatırdım, makbuz fotokopisi ektedir.

☐ Nakit ödemek istiyorum (İstanbul için geçerlidir)

☐ Kredi kartı hesabıma borç kaydediniz.

☐ Visa

☐ Mastercard- Eurocard

☐ Diners Club

Son Kullanma Tarihi: / /

Kredi Kartı No : _____

Kart Sahibi : _____

İmza :

Banka Hesap Numaraları:

İş Bankası : Taksim Şubesi 544077

Akbank : Taksim Şubesi 7097-DHU

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27 / 6 80090 Taksim / İstanbul

İFMC Faks: (0212) 255 17 73 İFMC Tel.: (0212) 250 50 34 E-posta: bilgi@ifmc.org.tr

• ESKİ SAYILARI DA OKUNUR •

EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR

SAYI

KONU

314	Değişen Dünya ve Yeni Sağ
342	Büyüyen Asya Şans mı, Tehlike mi?
343	İslamcılar Strateji Arayışında
350	İslam Ekonomisi
353-354	Solun Yeni Ekonomi Politikaları
359	Gümrük Birliği mi, İslam Ortak Pazarı mı?
360-361	Sosyal Güvenlik Sistemi: Sorunlar ve Çözümleri
362	Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kimlik
364	Eğitim Politikaları
365	İktisat Teorisinde Son Gelişmeler
366-367	Kapitalizm ve Azgelişmişlik Kalkınma İktisadının Sonu mu?
368	Türkiye’de Sermaye, Devlet, Siyaset (22. İktisatçılar Haftası)
369	Sendikalar ve Küreselleşme
370-371	İşgücü, Esneklik ve Sermaye
372	Gelişme, İtaat ve Değişim
373	Reel Sosyalizmin Krizi ve Gelecek
374	Seçim Sistemleri, Temsil Krizi ve Türkiye
375	Uluslararası Sistemdeki Değişimler ve Türkiye
376	Üniversiteler, Bilim ve İktisat
377	Kadınlar ve Çalışma Yaşamı
378	Finans, Rant ve Küresel İlişkiler Açında Türkiye
379	Enflasyon, Eşitsizlikler ve Engeller
380	Türkiye’nin Dinamikleri (23. İktisatçılar Haftası)
381	Küreselleşen Sermayenin Anayasası: MAİ
382	Genç İktisatçının Meslek Rehberi, Globalleşme ve Devlet
383	75. Yılında Cumhuriyet
384	Kriz
385	Konsolde Bütçe: Durum ve Beklentiler
386	Yeni Dünya Düzeninde Türkiye
387	Sermaye Piyasaları ve Bankalar
388	Türkiye’de Siyasetin Boyutları
389	İktisat Metodolojisi
390-391	Yüzyıl Biterken Geleceğe Bakış (24. İktisatçılar Haftası)
392-393	Sosyal Demokrasi
394	Devlet-i Aliyye’nin Mirası
395	Ulaştırma Ekonomisi
396	Seçmeler-İktisat Yazıları
397-398	Bütçe ve Maliye Politikaları
399	Türkiye-AB-Avrasya
400	Borsanın Gelişiminde Kurumsal Yatırımcılar
401-402	Değişen Dünyada Türkiye’nin Yeri (25. İktisatçılar Haftası)
403	Devlet ve Kapitalizm (I)
404	Devlet ve Kapitalizm (II)
405	Ekonomide İstikrar Arayışları
406	Dünya Ekonomisinde Yeni Oluşumlar
407	Bütçe: Toplumsal Paylaşım Aracı
408	Avrupa Birliği - Gümrük Birliği ve Türkiye
409	Birliğin Avrupası ve Türkiye
410-411	Türkiye’nin Krizi ve Sonrası
412	Yol Ayrımındaki Türk Tarımı
413-414	İktisat, İstikrar ve Türkiye (26. İktisatçılar Haftası)

SÜREKLİ İZLEMENİZ İSTİYORSANIZ ABONE OLUN

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI
Alışverişlerinizi
%10 indirimli
Yapın

Tarihi Mısır Çarşısı'ndaki dükkanlarımızdan alışveriş ederken; İktisat Fakültesi Cemiyeti kartınızı veya Finans Bank İ.F.M.C. Visa kartınızı gösterin
Alışverişinizi %10 indirimli yapın...

Kuruyemişte Kalite Geleneği
www.malatyapazari.com.tr
Mısır Çarşısı No: 44 Eminönü - İstanbul
Tel: (0212) 520 84 94 - 520 04 40
Fax: (0212) 520 77 04

Hedefe ulaşmanın en kısa yolu.

www.imkb.gov.tr

İSTANBUL
MENKUL KIYMETLER
BORSASI
www.imkb.gov.tr